

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені В. Н. КАРАЗІНА

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

КРУПКІНА ТЕТЯНА В'ЯЧЕСЛАВІВНА

УДК 811.112.2'42

ДИСЕРТАЦІЯ

**МОВЛЕННЄВІ АКТИ ЗАСТЕРЕЖЕННЯ У СУЧАСНОМУ
НІМЕЦЬКОМОВНОМУ ДІАЛОГІЧНОМУ ДИСКУРСІ**

Спеціальність 10.02.04 – германські мови

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

Т. В. Крупкіна

Науковий керівник професор, Безугла Лілія Ростиславівна, доктор
філологічних наук

Харків 2020

АНОТАЦІЯ

Крупкіна Т. В. Мовленнєві акти застереження у сучасному німецькомовному діалогічному дискурсі. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.02.04 «Германські мови». – Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна Міністерства освіти і науки України, Харків, 2020.

Дисертація презентує результати дослідження засобів і способів, когнітивних передумов та дискурсивних параметрів реалізації мовленнєвих актів застереження у сучасному німецькомовному діалогічному дискурсі.

ЗАСТЕРЕЖЕННЯ є подієвим концептом комунікативної поведінки, представленим у вигляді акціонального фрейму, який актуалізується в дискурсі у вигляді мовленнєвого акту, реалізованого за відповідним сценарієм.

ЗАСТЕРЕЖЕННЯ як подієвий концепт комунікативної поведінки має такі ознаки: 1) є формою репрезентації свідомості людини в діалогічному дискурсі, будучи формою цілеспрямованої знакової діяльності; 2) активується у людській свідомості, розгортаючись у часі; 3) актуалізується у дискурсі у вигляді МА та визначає його основну іллокуцію, яка є гібридним поєднанням асертиву й директиву; 4) моделюється у вигляді акціонального фрейму.

Акціональний фрейм подієвого концепту ЗАСТЕРЕЖЕННЯ включає такі складові: *Хто?* – Комунікант 1 (Адресант); *Що робить?* – Застерігає; *Кого?* – Комуніканта 2 (Адресата); *Як?* – Вербально/невербально, усно/письмово, експліцитно/імпліцитно, емоційно/спокійно, щиро/нещиро; *Про що?* – Про те, що існує або має відбутися певний стан речей, який становить загрозу інтересам Адресата, і тому Адресат має виконати / не виконати певну дію/дії задля запобігання цього стану речей; *З якою метою?* – З метою змусити

Адресата повірити, що стан речей дійсно відбудеться і спонукати Адресата до певної дії/діяльності.

Умови успішності мовленнєвого акту застереження демонструють сполучення умов успішності асертиву й директиву. У результаті конкретизації окремих умов і їхньої взаємодії з іншими виникає особливий іллокутивний тип – застереження. Мовець, який реалізує мовленнєвий акт застереження, має одну іллокутивну ціль – застерегти адресата, яка є складною за природою, та дві перлокутивні цілі, одна з яких (змусити адресата повірити, що пропозиція є істинною) підпорядкована іншій (змусити його вжити заходів). При цьому іллокуції асертиву і директиву поєднуються за визначенням, у дискурсі вони реалізуються одночасно. Пропозиція мовленнєвого акту застереження належить до групи складних пропозицій, які складаються з декількох простих за відношеннями доповнення із спільними актантами. Один із компонентів мовленнєвого акту застереження – асертивний чи директивний – може бути імпліцитним.

Мовленнєвий акт застереження є гібридним іллокутивним типом, який поєднує дві рівноправні інгерентні іллокуції: 1) асертивну – повідомлення мовця адресатові про стан речей, небезпечний для майбутніх дій адресата; 2) директивну – пораду мовця адресатові здійснити певну дію у майбутньому задля запобігання негативних наслідків, спричинених повідомлюваним станом речей.

У німецькомовному діалогічному дискурсі мовець реалізує мовленнєвий акт застереження, використовуючи висловлення 32 структурно-семантичних моделей. За способом вираження мовленнєві акти застереження демонструють чотири групи з відповідними моделями: 1) п'ять моделей з обома експліцитними компонентами; 2) десять моделей з експліцитним асертивним і імпліцитним директивним компонентом; 3) сім моделей з експліцитним директивним і імпліцитним асертивним компонентом; 4) десять моделей з обома імпліцитними компонентами.

Перша група включає моделі з експліцитним асертивним і директивним компонентами: 1) $A(p) \ \& \ D(q)$; 2) *Ich warne dich / rate dir & D(q), (sonst) A(p)*; 3) $D(q), \text{sonst/denn/bevor/dass } A(p)$; 4) $D(q) \ \& \ A(p)$: *Wenn p/r, dann r/p*; 5) $D(q)$: *Buzuk & A(p)*.

Друга група включає моделі з експліцитним асертивним і імпліцитним директивним компонентом: 6) $A(p) \ +> \ D(q)$; 7) $A(p)$: *Wenn p/q, (dann) r/p +> D(q)*; 8) *Sonst A(p) +> D(q)*; 9) $A(p) \ \& \ Q(q) \ +> \ D(q)$; 10) $A(p) \ \& \ Q(r) \ +> \ A(\sim r) \ \& \ D(q)$; 11) $A(p) \ \& \ D(r) \ +> \ D(q)$; 12) $A(p) \ \& \ A(q)$: *An deiner Stelle / Wenn ich du wäre, würde/wäre ich q +> D(q)*; 13) $A(p) \ \& \ A(q) \ +> \ D(q)$; 14) $A(p') \ +> \ A(p) \ \& \ D(q)$; 15) $A(p)$: *Ich warne dich vor p +> D(q)*.

Третя група включає моделі з експліцитним директивним і імпліцитним асертивним компонентом: 16) $D(q) \ +> \ A(p)$; 17) $D(q) \ \& \ A(r) \ +> \ A(p)$; 18) $D(q)$: *Buzuk +> A(p)*; 19) $D(q) \ \& \ Q(p)$: *Willst du p? +> A(p)*; 20) $D(q) \ \& \ Q(r) \ +> \ D(r) \ \& \ A(p)$; 21) $D(q)$: *Ich rate dir q +> A(p)*; 22) $D(q)$: *Ich warne dich vor q / wenn q +> A(p)*.

Четверта група включає моделі з обома імпліцитними компонентами: 23) $A(r) \ +> \ A(p) \ \& \ D(q)$; 24) $A(q/r)$: *Wenn q/r, (dann) s +> D(q) & A(p)*; 25) $A(r) \ \& \ Q(q) \ +> \ A(p) \ \& \ D(q)$; 26) $Q(p/q)$: *Willst/Solltest du p/q? +> A(p) & D(q)*; 27) $Q(r) \ +> \ A(r) \ \& \ D(q) \ \& \ A(p)$; 28) $A(q) \ \& \ A(r/p') \ +> \ D(q) \ \& \ A(p)$; 29) $A(q)$: *An deiner Stelle / Wenn ich du wäre, würde/wäre ich q +> D(q) & A(p)*; 30) $D(r), (sonst) (A(s)) \ +> \ D(q), \text{sonst } A(p)$; 31) $D(r) \ \& \ Q(q) \ +> \ A(p) \ \& \ D(q)$; 32) $A(q)$: *Ich warne dich vor q +> D(q) & A(p)*.

Іллокутивними індикаторами мовленнєвого акту застереження є: 1) лексичні (лексеми із семами потенційної небезпеки, прислівники із семою нагальності та необхідності дії, модальні слова, модальні дієслова, модальні частки); 2) синтаксичні (перформативні звороти, висловлення, що містять умовне підрядне речення, специфічні фразеошаблони, специфічні спонукальні, питальні та розповідні речення).

У німецькомовному діалогічному дискурсі мовленнєвий акт

застереження здебільшого є ініціальним, проте може бути і реактивним, або реініціальним, як позитивна, негативна або відтермінована реакція на мовленнєвий акт асертив, експресив, квеситив, директив або комісив.

З метою оптимізації перлокутивного ефекту мовленнєвого акту застереження мовець вживає перлокутивні оптимізатори: інтенсифікатори, які за семантико-прагматичним типом мають дві групи (такі, що підсилюють перлокутивну мету асертивного компонента, і такі, що підсилюють перлокутивну мету директивного компонента), та мітигатори, які мають на меті послаблення небажаного впливу на емоційний стан адресата.

Перлокутивні оптимізатори сприяють вдалій реалізації мовленнєвого акту застереження. Вдалі мовленнєві акти застереження демонструють позитивні реакції: вербальну – згоду виконати дію, емотив, подяку, або невербальну – дію, предиковану в застереженні. Позитивна реакція може стосуватися як експліцитного, так і імпліцитного компонента мовленнєвого акту застереження. Невдала реалізація мовленнєвого акту застереження полягає в недосягненні мовцем своєї перлокутивної цілі, коли з боку адресата має місце негативна реакція, реакція ухиляння або реакція зустрічної ініціативи. Негативні реакції на невдалі мовленнєві акти застереження апелюють або до асертивного компонента мовленнєвого акту застереження (адресат не вірить, що повідомлюваний стан речей є істинним, не розуміє, що має на увазі мовець, або не згодний з думкою мовця про небезпечність повідомлюваного стану речей) або до директивної (адресат не в змозі виконати предиковану дію або не згодний з думкою мовця про необхідність виконання дії).

Визначення стратегії реалізації мовленнєвого акту застереження в окремому дискурсивному фрагменті відбувається на основі алгоритму, який містить такі критерії: співвідношення біосоціальних статусів комунікантів, суб'єкт і час небезпечного стану речей, наявність фальсифікації інтенції, тональність спілкування (дисонанс/унісон), місце в інтеракції. Реалізацію

мовленнєвого акту застереження у сучасному німецькомовному діалогічному дискурсі зумовлюють шість дискурсивних стратегій: маніпуляції, соціальної значущості, виховання, аргументації, виконання професійного обов'язку та турботи, і 17 дискурсивних тактик: брехні, відволікання, відмови, генералізації, докору, заборони, заперечення, кепкування, нагадування, наполягання, натякання, перебільшення, повчання, поради, прогнозування, прохання та роз'яснення. Ці тактики можуть суміщатися.

Ключові слова: асертив, гібридний мовленнєвий акт, директив, діалогічний дискурс, експліцитний, застереження, іллокуція, імпліцитний, стратегія.

ABSTRACT

Krupkina T.V. Speech acts of warning in modern German dialogical discourse. – Qualification scientific work is as a manuscript.

Thesis for a Candidate Degree in Philology, Speciality 10.02.04 – Germanic Languages. – V. N. Karazin Kharkiv National University, Ministry of Education and Science of Ukraine. – Kharkiv, 2020.

This thesis presents the results of researching the means, methods, cognitive preconditions and discursive parameters of performing a speech act of warning in modern German dialogical discourse.

WARNING is an event concept of communicative behavior, presented as an action frame; this concept is actualized in discourse as a speech act of warning performed according to the respective scenario.

WARNING as an event concept of communicative behavior has the following features: 1) being a purposeful semiotic activity, it is a variety of mental representation in dialogical discourse; 2) it is activated in the human mind, as unfolding in time; 3) it is actualized in discourse as a speech act; its main illocution is a hybrid combination of an assertive and directive; 4) it is modeled as an action frame.

The action frame of the event concept WARNING includes the following components: *Who?* – Communicator 1 (Sender); *What is he doing?* – He is giving a warning; *To whom?* – Communicator 2 (Addressee); *How?* – Verbally/non-verbally, orally/in writing, explicitly/implicitly, emotionally/calmly, sincerely/insincerely; *What about?* – That there is or can be a certain state of affairs that threatens the interests of the Addressee and therefore the Addressee must perform / not perform a certain action/actions to prevent this state of affairs; *For what purpose?* – In order to make the Addressee believe that the state of affairs will really take place and to motivate the Addressee to a certain action/activity.

The felicity conditions of the speech act of warning demonstrate a combination of the felicity conditions of an assertive and directive speech act types. As a result of concretization of separate conditions and their interaction with other conditions, there emerges a distinct illocutionary type – a warning. The speaker who performs the speech act of warning has one illocutionary goal, which is complex in its nature – to warn the addressee, and two perlocutionary goals, one of which (to make the addressee believe that the proposition is true) is subordinated to the other (to force him to take action). In this case, the illocutions of the assertive and the directive are combined by definition; in discourse they are realized simultaneously. The proposition of the speech act of warning belongs to the group of complex propositions that consists of several simple ones related to common actants by complementarity. One of the components of the speech act of warning – assertive or directive – can be implicit.

The speech act of warning is of a hybrid illocutionary nature, combining two equal inherent illocutions: 1) assertive – the speaker's message to the addressee about the state of affairs, which is dangerous for the future actions of the latter; 2) directive – the speaker's advice to the addressee to perform a certain action in the future in order to prevent the negative consequences caused by the reported state of affairs.

In German dialogical discourse, the speaker performs speech acts of warning, using the repertory of 32 structural-semantic models of utterances. According to the way of expression, a speech act of warning may belong to one of the four groups with the corresponding models: 1) five models where both components are explicit; 2) ten models with the explicit assertive and implicit directive component; 3) seven models with the explicit directive and implicit assertive component; 4) ten models with both components implicit.

The first group includes the models with the explicit assertive and directive components: 1) $A(p) \& D(q)$; 2) *Ich warne dich / rate dir* & $D(q)$, (sonst) $A(p)$; 3) $D(q)$, sonst/denn/bevor/dass $A(p)$; 4) $D(q) \& A(p)$: *Wenn p/r, dann r/p*; 5) $D(q)$: *Buzyk* & $A(p)$.

The second group includes the models with the explicit assertive and implicit directive components: 6) $A(p) +> D(q)$; 7) $A(p)$: *Wenn p/q, (dann) r/p* +> $D(q)$; 8) *Sonst* $A(p) +> D(q)$; 9) $A(p) \& Q(q) +> D(q)$; 10) $A(p) \& Q(r) +> A(\sim r) \& D(q)$; 11) $A(p) \& D(r) +> D(q)$; 12) $A(p) \& A(q)$: *An deiner Stelle / Wenn ich du wäre, würde/wäre ich q* +> $D(q)$; 13) $A(p) \& A(q) +> D(q)$; 14) $A(p') +> A(p) \& D(q)$; 15) $A(p)$: *Ich warne dich vor p* +> $D(q)$.

The third group includes the models with the explicit directive and implicit assertive component: 16) $D(q) +> A(p)$; 17) $D(q) \& A(r) +> A(p)$; 18) $D(q)$: *Buzyk* +> $A(p)$; 19) $D(q) \& Q(p)$: *Willst du p?* +> $A(p)$; 20) $D(q) \& Q(r) +> D(r) \& A(p)$; 21) $D(q)$: *Ich rate dir q* +> $A(p)$; 22) $D(q)$: *Ich warne dich vor q / wenn q* +> $A(p)$.

The fourth group includes the models with both components implicit: 23) $A(r) +> A(p) \& D(q)$; 24) $A(q/r)$: *Wenn q/r, (dann) s* +> $D(q) \& A(p)$; 25) $A(r) \& Q(q) +> A(p) \& D(q)$; 26) $Q(p/q)$: *Willst/Solltest du p/q?* +> $A(p) \& D(q)$; 27) $Q(r) +> A(r) \& D(q) \& A(p)$; 28) $A(q) \& A(r/p') +> D(q) \& A(p)$; 29) $A(q)$: *An deiner Stelle / Wenn ich du wäre, würde/wäre ich q* +> $D(q) \& A(p)$; 30) $D(r)$, (sonst) $(A(s)) +> D(q)$, sonst $A(p)$; 31) $D(r) \& Q(q) +> A(p) \& D(q)$; 32) $A(q)$: *Ich warne dich vor q* +> $D(q) \& A(p)$.

The illocutionary indicators of the speech acts of warning are: 1) lexical (tokens with the seme of potential danger, adverbs with the semes of urgency and necessity, modal words, modal verbs, modal particles); 2) syntactic (performative expressions, utterances that contain subordinate conditional clauses, specific phrasal patterns, specific directive, interrogative and declarative sentences).

In German dialogical discourse, a speech act of warning appears mostly in the initial position, but it can also be reactive, or reinitial, as a positive, negative, or delayed reaction to an assertive, expressive, quessitive, directive or commissive.

In order to optimize the perlocutionary effect of the speech act of warning, the speaker uses perlocutionary optimizers: intensifiers or mitigators. According to their semantic-pragmatic type, intensifiers fall into two groups: those that enhance the perlocutionary goal of the assertive component and those that enhance the perlocutionary goal of the directive component. Mitigators aim to attenuate the adverse effects that a speech act of warning may have on the emotional state of the recipient.

Perlocutionary optimizers contribute to successful production of speech acts of warning. In this case, a speech act of warning elicits a positive response, which can be verbal (the consent of the addressee to perform an action, an emotive, an expression of gratitude) or non-verbal (the action predicted in the warning). A positive response can apply to both explicit and implicit components of the speech act of warning.

Unsuccessful production of speech acts of warning amounts to the speaker's failure to achieve his perlocutionary goal; in this case, the addressee responds to the warning negatively, demonstrates evasion or counter-initiative. Adverse reactions to the failed speech act of warning refer either to the assertive component of the speech act of warning (the addressee does not believe that the reported state of affairs is true, does not understand what the speaker means, or disagrees with the speaker's opinion about the danger of the reported state of affairs) or to the directive component (the addressee is not able to perform the predicted action or

disagrees with the speaker's opinion on the need to perform the action).

The strategy of performing the speech act of warning fulfilling in a particular discourse fragment is defined on the basis on an algorithm that contains the following criteria: the relation of the speaker's biosocial statuses, subject and time of the dangerous state of affairs, fact of falsification of intention, tonality of communication (dissonance/unison), place in interaction. The performance of the speech act of warning in modern German dialogical discourse is conditioned by six discursive strategies: manipulation, achievement of global goals, education, argumentation, fulfillment of professional duty and care, and 17 discursive tactics: advice, badinage, denial, distraction, exaggeration, explanation, forecasting, generalization, hint, insistence, lie, prohibition, refusal, reminding, reproach, request and teaching. These tactics may be combined.

Key words: assertive, dialogical discourse, directive, explicit, hybrid speech act, illocution, implicit, strategy, warning.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації

1. Krupkina T. W. Die neuesten Entwicklungstendenzen von der Syntax der deutschen Sprache am Beispiel von Kausalsätzen. *Нова філологія*. 2007. Вип. 26. С. 95–98.
2. Krupkina T. V. Sprechakttheoretische Aspekte von Warnungen. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Романо-германська філологія. Методика викладання іноземних мов»*. 2012. № 1023. С. 90–94.
3. Крупкіна Т. В., Безугла Л. Р. Застереження як гібридний мовленнєвий акт. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Філологічні науки*. 2012. № 29. С. 35–38. (Особистий внесок здобувача полягає у зборі й аналізі мовного матеріалу та викладі положень дослідження).
4. Крупкіна Т. В. Структурно-семантичні типи висловлень застереження у німецькомовному дискурсі. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Іноземна філологія. Методика викладання іноземних мов»*. 2017. Вип. 86. С. 48–55.
5. Крупкіна Т. В. Імпліцитні мовленнєві акти застереження у німецькомовному дискурсі. *Науковий вісник Херсонського національного університету. Серія «Перекладознавство та міжкультурна комунікація»*. 2019. Вип. 1. С. 59–64.

Наукова праця в зарубіжному спеціалізованому виданні

6. Krupkina T. V. Diskursivno-strategische Charakteristiken des sprachlichen Warnungsaktes im deutschsprachigen dialogischen Diskurs. *Science and Education a New Dimension. Philology*. 2019. Vol. VII (59), Issue: 195. С. 31–33. URL: <https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2019-195VII59>.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

7. Крупкіна Т. В. Мовленнєві акти застереження у сучасному німецькомовному діалогічному дискурсі // Германістика у ХХІ столітті: когнітивна, соціо- та прагмалінгвістика : тези доповідей II всеукраїнської наукової конференції германістів з міжнародною участю, Харків, 21 квітня 2012 р. Харків, 2012. С. 134–135.
8. Крупкіна Т. В. Іллокутивні характеристики застереження // Каразінські читання: Людина. Мова. Комунікація : тези доповідей XII наукової конференції з міжнародною участю, Харків, 1 лютого 2013 р. Харків, 2013. С. 175–177.
9. Крупкіна Т. В. Умови успішності мовленнєвого акту застереження // Каразінські читання: Людина. Мова. Комунікація : тези доповідей XIV наукової конференції з міжнародною участю, Харків, 27 березня 2015 р., Харків, 2015. С. 100–102.
10. Krupkina T. Warnung in der menschlichen Kommunikation // Каразінські читання: Людина. Мова. Комунікація : тези доповідей XV наукової конференції з міжнародною участю, Харків, 5 лютого 2016 р. Харків, 2016. С. 85–87.
11. Крупкіна Т. В. Прототиповий сценарій мовленнєвого акту застереження // Каразінські читання: Людина. Мова. Комунікація : тези доповідей XVI наукової конференції з міжнародною участю, Харків, 3 лютого 2017 р. Харків, 2017. С. 59–61.
12. Крупкіна Т. В. Висловлення застереження у німецькомовному діалогічному дискурсі // Каразінські читання: Людина. Мова. Комунікація : тези доповідей XVII наукової конференції з міжнародною участю, Харків, 2 лютого 2018 . Харків, 2018. С. 78–80.
13. Крупкіна Т. В. Граматичні та лексичні засоби вираження застереження у сучасному німецькомовному діалогічному дискурсі // Сучасна германістика: Наукові дискусії : тези доповідей Восьмого міжнародного

наукового форуму, Харків, 23 жовтня 2018 р. Харків, 2018. С. 60–62.

14. Крупкіна Т. В. Перлокутивні властивості мовленнєвого акту застереження // Каразінські читання: Людина. Мова. Комунікація : тези доповідей XVIII наукової конференції з міжнародною участю, Харків, 1 лютого 2019 р. Харків, 2019. С. 76–78.

15. Krupkina T. Warnung als ein hybrider Sprechakt // Moderne Germanistik auf der Suche nach einer neuen Identität: interdisziplinär, interkulturell, international : матеріали XXVI конференції Асоціації українських германістів, Івано-Франківськ, 27 – 28 вересня 2019 р. Івано-Франківськ, 2019. С. 66–67.

16. Крупкіна Т. В. Стратегії і тактики мовленнєвого акту застереження у німецькомовному дискурсі // Каразінські читання: Людина. Мова. Комунікація : тези доповідей XIX наукової конференції з міжнародною участю, присвяченої 215-ій річниці заснування Каразінського університету, Харків, 7 лютого 2020 р. Харків, 2020. С. 71–72.

ЗМІСТ

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ І УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	17
ВСТУП.....	18
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЗАСТЕРЕЖЕННЯ В НІМЕЦЬКОМОВНОМУ ДІАЛОГІЧНОМУ ДИСКУРСІ.....	27
1.1. Дослідження застереження у лінгвістиці.....	27
1.2. Дискурсивно-прагматичний підхід до вивчення застереження.....	36
1.2.1. Діалогічний дискурс як середовище здійснення мовленнєвого акту застереження.....	36
1.2.2. Застереження як гібридний мовленнєвий акт.....	49
1.2.2.1. Поняття гібридного мовленнєвого акту.....	49
1.2.2.2. Подієвий концепт ЗАСТЕРЕЖЕННЯ.....	58
1.2.2.3. Умови успішності мовленнєвого акту застереження...	66
1.2.2.4. Когнітивний сценарій мовленнєвого акту застереження.....	73
1.3. Мовленнєвий акт застереження та суміжні іллокутивні типи	77
1.4. Матеріал та методика дослідження мовленнєвого акту застереження в німецькомовному діалогічному дискурсі.....	83
Висновки до розділу 1	94
РОЗДІЛ 2. ПРАГМАСЕМАНТИЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ МОВЛЕННЄВОГО АКТУ ЗАСТЕРЕЖЕННЯ В СУЧАСНОМУ НІМЕЦЬКОМОВНОМУ ДІАЛОГІЧНОМУ ДИСКУРСІ.....	98
2.1. Структурно-семантичні типи мовленнєвого акту застереження	98
2.1.1. Експліцитні мовленнєві акти застереження.....	99
2.1.2. Імпліцитні мовленнєві акти застереження.....	103

2.1.2.1. Мовленнєві акти застереження з імпліцитним директивним компонентом.....	103
2.1.2.2. Мовленнєві акти застереження з імпліцитним асертивним компонентом.....	110
2.1.2.3. Мовленнєві акти застереження з обома імпліцитними компонентами.....	114
2.2. Іллокутивні індикатори мовленнєвого акту застереження	120
2.2.1. Перформативні висловлення.....	121
2.2.2. Висловлення у формі умовних підрядних речень.....	124
2.2.3. Фразеошаблони.....	128
2.2.4. Спонукальні висловлення.....	133
2.2.5. Питальні висловлення	142
2.2.6. Розповідні висловлення	145
Висновки до розділу 2.....	150

РОЗДІЛ 3. ПРАГМАДИСКУРСИВНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ МОВЛЕННЄВОГО АКТУ ЗАСТЕРЕЖЕННЯ В СУЧАСНОМУ

НІМЕЦЬКОМОВНОМУ ДІАЛОГІЧНОМУ ДИСКУРСІ.....	153
3.1. Інтеракційні властивості мовленнєвого акту застереження.....	153
3.2. Перлокутивні властивості мовленнєвого акту застереження.....	158
3.2.1. Перлокутивні оптимізатори мовленнєвого акту застереження.....	159
3.2.2. Вдалі та невдалі мовленнєві акти застереження.....	164
3.2.3. Перлокутивні наслідки мовленнєвого акту застереження.....	171
3.3. Стратегічні властивості мовленнєвого акту застереження	174
3.3.1. Стратегія маніпуляції	176
3.3.2. Стратегія соціальної значущості	181
3.3.3. Стратегія виховання.....	183
3.3.4. Стратегія аргументації	185
3.3.5. Стратегія виконання професійного обов'язку.....	188

3.3.6. Стратегія турботи.....	190
Висновки до розділу 3.....	193
 ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ.....	 197
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	205
СПИСОК ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ ДЖЕРЕЛ.....	235
СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ.....	236
ДОДАТКИ.....	238

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ І УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

МА	мовленнєвий акт
МАЗ	мовленнєвий акт застереження
<i>М</i>	мовець
<i>А</i>	адресат
<i>Д</i>	дія
$+>$	інтендовано впливає, імплікує
\sim	заперечення
$\&$	кон'юнкція
\emptyset	невербальне вираження МА
p, q, r, s, t	пропозиції
$A(p)$	асертив із пропозицією p
$D(p)$	директив із пропозицією p
$E(p)$	експресив із пропозицією p
$K(p)$	комісив із пропозицією p
$Q(p)$	квеситив із пропозицією p

ВСТУП

Подана дисертація презентує результати дослідження засобів і способів, когнітивних передумов та дискурсивних параметрів реалізації мовленнєвих актів застереження у сучасному німецькомовному діалогічному дискурсі.

Лінгвістична прагматика, інтегрована в панівну когнітивно-дискурсивну мовознавчу парадигму лінгвістичного знання, намагається пояснити особливості мовленнєвої діяльності суб'єктів комунікації комплексом когнітивних, комунікативних і дискурсивних чинників. У коло проблемних питань потрапляють окремі типи мовленнєвих актів із суперечливим категоріальним статусом, до яких належить і застереження.

Застереження вважається підтипом мовленнєвого акту директиву [57, с. 152; 58, с. 58; 93, с. 91; 129, с. 7, 16; 148, с. 7–10; 152, с. 48; 165, с. 217–218; 173, с. 5–6; 195, с. 48–50; 205, с. 123; 213, с. 128; 221, с. 4; 284, с. 195; 286, с. 294; 303, с. 116; 317, с. 302] або асертиву [5, с. 59; 44, с. 268; 300, с. 67; 314, с. 134], розглядається як складний мовленнєвий акт [68; 167] або окремий іллокутивний тип [8, с. 209–210; 56; 71; 76; 155; 158, с. 124–133; 183; 293, с. 68]. Когнітивно-дискурсивний підхід до аналізу застереження уможливорює його розгляд як мовленнєвого акту гібридного іллокутивного типу – такого, що поєднує іллокуції асертиву й директиву [26, с. 38].

У сучасній дискурсивно орієнтованій лінгвопрагматиці спостерігається інтенсифікація досліджень гібридних мовленнєвих актів: вибачення як гібриду експресиву й директиву [39; 215] та погрози як гібриду комісиву й директиву [162]. Очевидною є необхідність обґрунтування гібридного іллокутивного статусу застереження, що передбачає глибоке вивчення його структурно-семантичних, лінгвопрагматичних, лінгвокогнітивних і лінгводискурсивних характеристик.

Актуальність дослідження визначається залученням у якості

методологічної бази дискурсивної лінгвопрагматики, яка на сучасному етапі розвитку є інтегрованою до когнітивно-дискурсивної мовознавчої парадигми і характеризується зосередженням уваги на лінгвопрагматичних, лінгвокогнітивних, інтеракційних і дискурсивно-стратегічних аспектах мовленнєвої комунікації у їхньому взаємозв'язку. Дискурсивно-прагмалінгвістичний ракурс аналізу дозволяє розглянути мовленнєвий акт застереження як розумово-мовленнєву дію, залучену в дискурсивну взаємодію суб'єктів комунікації, та довести його гібридний іллокутивний статус. Робота сприяє вирішенню важливого **наукового завдання** германістики – встановленню мовних проявів реалізації гібридних мовленнєвих актів у німецькомовному діалогічному дискурсі.

Зв'язок роботи з науковими планами. Проблематика дисертації відповідає профілю досліджень, що проводяться на факультеті іноземних мов Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна у межах наукових тем «Проблеми іноземної мови, перекладознавства та методики когнітивно-дискурсивної парадигми» (номер державної реєстрації 0109U007962) та «Когнітивно-дискурсивні дослідження мови та перекладу» (0114U004320).

Об'єктом аналізу є висловлення, що реалізують мовленнєві акти застереження у німецькомовному діалогічному дискурсі, які досліджуються на **предмет** структурно-семантичних, лінгвопрагматичних і прагматодискурсивних характеристик.

Мета дослідження полягає у встановленні структурно-семантичних, лінгвопрагматичних і прагматодискурсивних характеристик застереження у німецькомовному діалогічному дискурсі, які презентують його як мовленнєвий акт гібридного іллокутивного типу.

Задля досягнення цієї мети вирішуються такі **завдання**:

- визначити теоретичні засади вивчення застереження в когнітивному і комунікативному аспектах;

- обґрунтувати гібридний іллокутивний статус застереження;
- виокремити типи мовленнєвих актів застереження за критерієм способів і засобів вираження в сучасному німецькомовному діалогічному дискурсі;
- виявити іллокутивні індикатори мовленнєвого акту застереження;
- встановити місце мовленнєвого акту застереження в інтеракції;
- схарактеризувати перлокутивні особливості мовленнєвого акту застереження;
- з'ясувати стратегічні характеристики реалізації мовленнєвого акту застереження в досліджуваному дискурсі.

Для вирішення цих завдань використано комплекс дослідницьких **методів**: загальнонаукові (*гіпотетико-дедуктивний, описовий, спостереження, аналізу, синтезу, індукції, дедукції, інтроспекції*); логіко-семантичні (*інференції, імплікації, формалізації*) – для аналізу імплікатур мовленнєвого акту застереження; когнітивно-семантичні (*пропозиційний, концептуальний, фреймовий аналіз, сценарне моделювання, аналіз словникових дефініцій*) – для побудови акціонального фрейму та когнітивного сценарію застереження; структурно-семантичні (*частиномовний аналіз, синтаксичне моделювання*) – для встановлення структурно-семантичних моделей висловлень застереження та опису їхніх індикаторів; лінгвопрагматичні (*контекстуальний, конversaційний, інтенційний, мовленнєвоактовий, експлікації імплікатур*) – для з'ясування іллокутивних, перлокутивних та інтеракційних властивостей мовленнєвих актів застереження; *дискурсивно-стратегічний* – для інвентаризації стратегій і тактик реалізації мовленнєвого акту застереження; елементи кількісної обробки даних – для виявлення частотності релевантних явищ.

Методологічну базу дослідження становлять принципи дискурсивної лінгвопрагматики, залученої на сучасному етапі розвитку в когнітивно-дискурсивну парадигму лінгвістики, яка вивчає комунікативні [26; 101; 151;

16; 178, 214], лінгвокогнітивні [35; 78; 79; 138; 147; 161; 168; 216], стратегічні [27; 208; 209], соціолінгвістичні [89; 196; 239], етнокультурні [69] та невербальні [186] аспекти дискурсивної реалізації мовних одиниць у їхньому взаємозв'язку.

Матеріалом дослідження слугували 790 дискурсивних фрагментів, що відображають реалізацію мовленнєвого акту застереження, відібрані методом суцільної вибірки з художніх творів німецькомовних авторів XX–XI ст. та з німецьких телесеріалів XXI ст., які демонструють персонажне мовлення, максимально наближене до розмовного.

Наукова новизна дослідження полягає у тому, що вперше у вітчизняній лінгвістиці встановлено лінгвокогнітивні, лінгвопрагматичні та прагмадискурсивні властивості мовленнєвого акту застереження в сучасному німецькомовному діалогічному дискурсі, зокрема вперше: обґрунтовано гібридний іллокутивний статус мовленнєвого акту застереження; систематизовано його типи за критерієм способів і засобів вираження, побудовано його структурно-семантичні моделі та виокремлено його іллокутивні індикатори в сучасному німецькомовному діалогічному дискурсі; визначено місце мовленнєвого акту застереження в інтеракції; з'ясовано його перлокутивні та стратегічні особливості в сучасному німецькомовному діалогічному дискурсі.

Наукову новизну результатів дослідження узагальнено у таких **положеннях**, винесених на захист:

1. ЗАСТЕРЕЖЕННЯ є подієвим концептом, представленим акціональним фреймом, який актуалізується в дискурсі у вигляді мовленнєвого акту, реалізованого за відповідним сценарієм. Мовленнєвий акт застереження має гібридний іллокутивний статус, поєднуючи дві рівноправні інгерентні іллокуції: 1) асертивну – повідомлення/твердження мовця адресатові про стан речей, небезпечний для майбутніх дій адресата; 2) директивну – пораду мовця адресатові здійснити певну дію задля запобігання негативних

наслідків, спричинених повідомлюваним станом речей.

2. У німецькомовному діалогічному дискурсі мовець реалізує мовленнєві акти застереження, використовуючи висловлення 32 структурно-семантичних моделей. За способом вираження мовленнєві акти застереження демонструють чотири групи з відповідними моделями: 1) п'ять моделей з обома експліцитними компонентами; 2) десять моделей з експліцитним асертивним та імпліцитним директивним компонентом; 3) сім моделей з експліцитним директивним та імпліцитним асертивним компонентом; 4) десять моделей з обома імпліцитними компонентами.

3. Іллокутивними індикаторами застереження є: 1) лексичні засоби (повнозначні слова із семами потенційної небезпеки, прислівники із семою нагальності/необхідності дії, модальні слова, модальні дієслова, модальні частки) та 2) синтаксичні засоби (перформативні звороти, висловлення у формі умовного підрядного речення, специфічні фразеошаблони, специфічні спонукальні, питальні та розповідні висловлення).

4. У німецькомовному діалогічному дискурсі мовленнєвий акт застереження здебільшого є ініціальним, проте може бути і реактивним або реініціальним як позитивна, негативна або відтермінована реакція на мовленнєвий акт асертив, експресив, квеситив, директив або комісив.

5. Із метою оптимізації перлокутивного ефекту застереження мовець вживає перлокутивні оптимізатори: інтенсифікатори, які за семантико-прагматичним типом поділяються на дві групи (такі, що підсилюють перлокутивну мету асертивного компонента, і такі, що підсилюють перлокутивну мету директивного компонента), та мітигатори, які мають на меті послаблення небажаного впливу на емоційний стан адресата.

6. Перлокутивні оптимізатори сприяють вдалій реалізації застереження, яка передбачає позитивні реакції: вербальну – згоду виконати дію, емотив, подяку, або невербальну – дію, предиковану в застереженні. Позитивна реакція може стосуватися як експліцитного, так і імпліцитного компонента

застереження. Невдала реалізація застереження полягає в недосягненні мовцем його перлокутивної цілі, коли з боку адресата має місце негативна реакція, реакція ухиляння або реакція зустрічної ініціативи. Негативні реакції на невдалі мовленнєві акти застереження стосуються або асертивного компонента (адресат не вірить, що повідомлюваний стан речей є істинним, не розуміє, що має на увазі мовець, або не згодний з думкою мовця про небезпечність повідомлюваного стану речей) або директивного (адресат не в змозі виконати предиковану дію або не згодний з думкою мовця про необхідність виконання дії). Реакція на мовленнєвий акт застереження може стосуватися як експліцитного, так і імпліцитного компонента.

7. Перлокутивні наслідки застереження стосуються як вдалої, так і невдалої його реалізації та полягають у негативних емотивних реакціях адресата на директивний або асертивний компонент.

8. Визначення стратегії реалізації застереження в окремому дискурсивному фрагменті відбувається на основі алгоритму, який містить такі критерії: співвідношення біосоціальних статусів мовців, суб'єкт і час небезпечного стану речей, наявність фальсифікації інтенції, тональність спілкування (дисонанс/унісон), місце в інтеракції. Реалізацію застереження у сучасному німецькомовному діалогічному дискурсі зумовлюють шість дискурсивних стратегій: маніпуляції, соціальної значущості, виховання, аргументації, виконання професійного обов'язку та турботи, і 17 дискурсивних тактик: брехні, відволікання, відмови, генералізації, докору, заборони, заперечення, кепкування, нагадування, наполягання, натякання, перебільшення, повчання, поради, прогнозування, прохання та роз'яснення.

Теоретична значущість дисертаційного дослідження визначається внеском, який воно робить у розвиток когнітивно-дискурсивної парадигми лінгвістики, зокрема у прагмалінгвістику і дискурсологію. Отримані результати сприяють поглибленню теорії мовленнєвих актів (обґрунтування гібридного іллокутивного статусу мовленнєвого акту застереження;

виявлення типів його вираження, структурно-семантичних моделей, інтеракційних, перлокутивних та дискурсивно-стратегічних характеристик у сучасному німецькомовному діалогічному дискурсі), теорії імплікатур (встановлення особливостей реалізації імплікатур мовленнєвого акту застереження), теорії дискурсивних стратегій (виявлення стратегій реалізації мовленнєвого акту застереження) та теорії діалогу (встановлення інтеракційних характеристик мовленнєвого акту застереження).

Практичну цінність отриманих результатів і висновків зумовлено можливістю їхнього застосування у викладанні курсів теоретичної граматики німецької мови (розділ «Прагматика речення»); спецкурсів із лінгвопрагматики, дискурсології, прагматичного синтаксису, дискурсології, теорії мовленнєвих актів та теорії імплікатур, а також у наукових розвідках студентів і аспірантів.

Основні положення і результати дослідження викладено у 16-ти **публікаціях**, серед яких п'ять статей у фахових виданнях України, одна стаття у зарубіжному виданні (Будапешт) та тези десяти доповідей на конференціях. Одну статтю написано у співавторстві з науковим керівником. **Особистий внесок** дисертанта полягає у зборі й аналізі мовного матеріалу та викладі положень дослідження.

Дисертація пройшла **апробацію** на лінгвістичному семінарі факультету іноземних мов і засіданнях кафедри німецької філології та перекладу Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна (2013–2020 рр.), а також на на **12-ти** наукових конференціях, зокрема **двох** міжнародних: VIII Міжнародному науковому форумі «Сучасна германістика: наукові дискусії» (Харків, 23 жовтня 2018 р.); XXVI Міжнародна науково-практична конференція Асоціації українських германістів «Moderne Germanistik auf der Suche nach einer neuen Identität: interdisziplinär, interkulturell, international» (Івано-Франківськ, 27–28 вересня 2019 р.); **десяти** республіканських з міжнародною участю: II всеукраїнській науковій

конференції германістів «Германістика у XXI столітті: когнітивна, соціо- та прагмалінгвістика» (21 квітня 2012 р., Харків); XII науковій конференції «Каразінські читання: Людина. Мова. Комунікація» (1 лютого 2013 р., Харків); XIV науковій конференції «Каразінські читання: Людина. Мова. Комунікація» (27 березня 2015 р., Харків); XV науковій конференції «Каразінські читання: Людина. Мова. Комунікація» (5 лютого 2016 р., Харків); XVI науковій конференції «Каразінські читання: Людина. Мова. Комунікація» (3 лютого 2017 р., Харків); XVII науковій конференції «Каразінські читання: Людина. Мова. Комунікація» (2 лютого 2018 р., Харків); XVIII науковій конференції «Каразінські читання: Людина. Мова. Комунікація» (1 лютого 2019 р., Харків); Scientific and Professional Conference Philology and Linguistics in the Digital Age (31 березня 2019 р., Будапешт); I Всеукраїнська науково-практична конференція «Лінгвістичні обрії XXI сторіччя» (25–26 червня 2019 р., Херсон); XXVI конференція Асоціації українських германістів „Moderne Germanistik auf der Suche nach einer neuen Identität: interdisziplinär, interkulturell, international“ (27.–28. September 2019, Івано-Франківськ); XIX науковій конференції «Каразінські читання: Людина. Мова. Комунікація» (7 лютого 2020 р., Харків).

Структуру роботи складають вступ, три розділи з висновками до них, загальні висновки, бібліографія (318 наукових і 7 лексикографічних джерел), список джерел ілюстративного матеріалу (25 позицій) і додатки (6 рисунків і 12 таблиць). Загальний обсяг роботи – 252 сторінки (10,5 авторських аркушів), обсяг основного тексту – 187 сторінок (8,2 авторських аркушів).

У **першому розділі** «Теоретико-методологічні засади дослідження застереження в німецькомовному діалогічному дискурсі» надано аналітичні огляди релевантних теоретичних проблем, схарактеризовано об’єкт дослідження, уточнено інструментарій і термінологічний апарат. Зокрема, задля обґрунтування гібридної іллокутивної природи мовленнєвого акту

застереження розглянуто подієвий концепт ЗАСТЕРЕЖЕННЯ, побудовано його акціональний фрейм, висвітлено умови успішності та когнітивний сценарій застереження, схарактеризовано відмінності застереження від суміжних мовленнєвих актів – повідомлення, поради й погрози; описано методику дослідження мовленнєвого акту застереження в сучасному німецькомовному розмовному діалогічному дискурсі.

Другий розділ «Прагмасемантичні характеристики мовленнєвого акту застереження в сучасному німецькомовному діалогічному дискурсі» присвячено опису встановлених типів мовленнєвого акту застереження за критерієм способу вираження: експліцитних та імпліцитних, їхньому структурно-семантичному моделюванню та окресленню особливостей іллокутивних індикаторів застереження в сучасному німецькомовному діалогічному дискурсі.

У третьому розділі «Прагмадискурсивні характеристики мовленнєвого акту застереження в сучасному німецькомовному діалогічному дискурсі» висвітлено місце мовленнєвого акту застереження в інтеракції; з'ясовано перлокутивні властивості мовленнєвого акту застереження, зокрема роль у його реалізації перлокутивних оптимізаторів та його можливі перлокутивні наслідки; схарактеризовано основні стратегії, притаманні мовленнєвому акту застереження в сучасному німецькомовному діалогічному дискурсі – маніпуляції, соціальної значущості, виховання, аргументації, виконання професійного обов'язку та турботи.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЗАСТЕРЕЖЕННЯ В НІМЕЦЬКОМОВНОМУ ДІАЛОГІЧНОМУ ДИСКУРСІ

1.1. Дослідження застереження в лінгвістиці

Застереження демонструє небагату традицію вивчення у мовознавстві. Дж. Л. Остін у своїх працях згадував застереження, наводячи приклад «Бик на полі». Інтерпретуючи цей приклад, він писав, що такий мовленнєвий акт (далі – МА) може бути застереженням, а може бути й просто описом сцени, [227, с. 38], залежно від інтенції мовця. У своїй класифікації МА Дж. Л. Остін зарахував застереження до класу екзерситивів.

До іллокутивного акту застереження звернувся і Дж. Р. Серль. «Якщо висловлення з іллокутивною силою, наприклад, застереження, не сприймається аудиторією, до якої він адресується у якості застереження, в такому випадку не можна говорити, що іллокутивний акт застереження було реалізовано» [182, с. 36] (тут і далі – переклад наш, Т. К.).

Крім того, Дж. Р. Серль наводив приклад застереження, говорячи про невербальну форму реалізації МА: «Іллокутивний акт – конвенціональний акт. Існують такі акти, що можуть називатися такими ж назвами, що й іллокутивні акти, наприклад, акти застереження, але які здійснюються невербально, без слів, однак, щоб бути правильно названими цими іменами, такі акти мають бути конвенційними невербальними актами» [182, с. 37], і далі: «Іллокутивний акт, наприклад, застереження, є конвенційним не тому, що він є мовленнєвим актом. Невербальний акт застереження є таким завдяки конвенції так само, як іллокутивний, вербальний, акт застереження» [182, с. 38]. Проте умови успішності для цього іллокутивного типу Дж. Р. Серль не сформулював. Взагалі, системного вивчення МА

застереження (далі – МАЗ) засновники теорії МА не проводили.

У сучасній лінгвопрагматиці застереження вивчається на матеріалі німецької [71; 168], англійської [93], французької [76; 222] та російської [158] мов. МАЗ іменується також превентивом [58; 148], адвісивом [233, с. 276], промісивом [165, с. 217–218], апеллятивом [56] та авертивом [76, с. 3].

При вивченні застереження з позицій теорії МА важливим є питання про його іллокутивний статус. У існуючих дослідженнях застереження розглядається як:

- підтип директивного МА [57; 58, с. 58; 70; 93; 129, с. 7, 16; 148, с. 7–10; 165, с. 217–218; 173; 195; 205; 213, с. 128; 221, с. 4; 233, с. 276; 278; 284, с. 195; 286; 287; 288; 303; 316, с. 102];
- підтип асертивного МА [5, с. 59; 44, с. 268; 300, с. 67; 315];
- складний МА [21, с. 157; 68; 168];
- окремий іллокутивний тип [8, с. 209–210; 26, с. 38; 56; 76; 155; 158, с. 124–133; 261, с. 204; 293, с. 68; 313, с. 24].

Більшість дослідників розглядають МАЗ як підтип **директивного** МА, який становить «спробу мовця спонукати слухача відмовитися від своїх намірів і тим самим уберегти його від того поганого, а іноді й небезпечного, що може трапитися і про що слухач ще не знає» [148, с. 10].

Низка дослідників відносять МАЗ до такого директивного підтипу, як регулятив, функція якого зводиться до прямого і непрямого регулювання предметної поведінки та стану партнера [195, с. 41–42]. Регулятивні спонукання характеризуються тим, що мовець в певній стадії управляє дієвим процесом слухача (застереження, погрози, підбадьорення, попередження – *Warnen, Drohen, Ermuntern, Ermahnen*). Крім того, Й. Ребайн виділяє підтримуючі спонукання (пропозиції, поради, пропозиції послуг, товарів, рекомендацій – *Vorschlagen, Ratgeben, Anbieten, Empfehlen*) та спонукання, які ініціюють дії (прохання, наказ, вимога – *Bitte, Befehlen, Auffordern*) [288, с. 316]. Щодо регулятивів, то вони стосуються стадії

виконання: мовець хоче примусити слухача модифікувати поточний процес дій, призупинити або зупинити його [288, с. 125]. Проте у роботах О. А. Романова всі три види названих мовленнєвих дій відносяться до розряду регулятивів, оскільки регулятивна діяльність являє собою систему дій адресанта і адресата. «При цьому в структурі діалогічного регулятивної діяльності дії «організатора» обумовлюють і визначають дії «виконавця»» [173, с. 4].

МА застереження мають іллокутивною ціллю вираження спонукання щодо уникнення або невиконання певної дії, оскільки вона не відповідає інтересам адресата, а перлокутивною – примушення адресата відмовитися від своїх намірів і в такий спосіб уберегти його від негативних наслідків, які можуть трапитися [205, с. 128].

О. І. Беляєва називає МАЗ попередженням, кладучи в основу своєї класифікації спонукальних МА три ознаки: облігаторність дії, пріоритетність мовця та вигідність дії для мовця. Крім того, враховуються додаткові прагматичні ознаки, які складають прагматичний контекст спонукальних МА: 1) мотиви спонукання; 2) бажаність/небажаність каузованої дії; 3) участь/неучасть у виконанні дії; 4) зміст дії; 5) характер джерела спонукання; 6) сфера комунікації. За цими базовими ознаками О. І. Беляєва виділяє три групи: 1) прескриптиви, до яких належать наказ, розпорядження, дозвіл, заборона, інструкція, припис, замовлення; 2) сугестиви, до яких увійшли порада, пропонування та попередження; 3) реквестиви, до яких належать прохання, благання та запрошення. Пропонування та попередження віднесено до групи сугестивів, але О. І. Беляєва вказує на те, що пропонування спонукає до сумісної дії мовця та адресата, а попередження не припускає сумісної дії мовця та адресата та містить вказівку на загрозу або несприятливі наслідки якоїсь дії для адресата [29, с. 98].

А. Буркгард відносить МАЗ до такого підтипу директивів, як адвісив (*warn, advise, recommend, suggest, counsel*), який характеризується тим, що

мовець намагається «повідомити адресату, що дія, описана в пропозиції, є найкращим з усіх доступних варіантів, при цьому залишається відкритим, чи базується ця оцінка на корисності, моральності або на чомусь іншому» [233, с. 276]. У перформативних МАЗ пропозиція містить «інформацію кращої дії адресата. Однак слід враховувати, що у випадку явно перформативного застереження, пропозиція може містити лише причину небезпеки, але не вказувати, як її уникнути» [233, с. 276]. Мовець спонукає адресата до «дій, які загрожують заподіянням шкоди адресату» [233, с. 251]. Тому застереження висловлюються в інтересах адресата.

У класифікації директивів А. В. Дорошенко МАЗ потрапляє в окремий клас: прескриптиви, реквестиви, спонукальні МА, застережуючі МА. Критерії цієї класифікації – це пріоритетність/непріоритетність мовця і адресата; бенефактивність, тобто відношення мовця і адресата до предикованої дії; облігаторність/необлігаторність для адресата виконання дії; можливість/неможливість, бажання/небажання мовця виконати дію [70].

У дослідженні В. Г. Куликової МАЗ включається у підклас некатегоричних директивів (поряд із проханням, благанням, запрошенням, пропонуванням, порадою, рекомендацією, дозволом), які передбачають можливість вибору адресатом реакції на спонукання, на відміну від категоричних директивів (команди, наказу, вимоги, заборони, розпорядження) [129, с. 7, 16]. Критеріями виокремлення підкласів, у тому числі і МАЗ, є позамовні фактори: інтенція мовця, обов'язковість/необов'язковість виконання дії адресатом, правомірність/неправомірність мовця, зацікавленість мовця або адресата у виконанні дії, спрямованість спонукання на користь мовця або адресата, урахування мовцем реакції адресата, соціальні ролі й статуси, ступінь знайомства, психологічні взаємини мовців, офіційність/неофіційність ситуації.

У дослідженнях Л. Перес-Ернандес та М. І. Гриценко [58; 284]

директивні МА розгалужуються за допомогою ідеалізованої когнітивної моделі Дж. Лакоффа [133]. Превентивна модель має особливості в параметрі ступеню витрат/користі: запобігання витрат адресата / мовця і адресата / третьої особи / мовця, адресата і третьої особи. Мовець має вищі повноваження – авторитет знання, інші параметри варіюють, причому «чим менше соціальна дистанція між мовцями, тим вищий ступінь бажання мовця, і, як наслідок, тим менше потреба в мітигації при реалізації акту застереження» [58, с. 76–77].

Подібною є концепція В. С. Григорьєвої, яка моделює структуру ситуації застереження: Адресат має фокус, зумовлений його планом дій. Планована дія потрапляє в поле контролю будь-якої інстанції або особи, які, зі свого боку, оцінюють цю дію негативно, і тому розробляють план для санкціонованих акцій. Мовець, який присутній на полі дій адресата, або проінформований про його план, і знає про те, що ця дія оцінюється негативно, робить застереження, вказуючи на наслідки, до яких призведе виконання адресатом планованих дій і сповіщаючи адресата про санкціоновані дії. Підкреслюється також, що застереження може бути виражено жестом [57, с. 67].

У французькій школі лінгвопрагматики МАЗ входить у загальний клас спонукань за характерними ознаками, якими є пріоритетність мовця, наявність потенційної небезпеки для адресата та турбота мовця про інтереси адресата [221, с. 4; 278; 286; 287].

К. А. Шугаєва досліджує МАЗ на матеріалі французької мови. Ціллю МАЗ є прагнення мовця до спонукання адресата здійснити або не здійснити певну дію з огляду на існування певної потенційної небезпеки для останнього [222, с. 128]. Застереження має такі характеристики, як пріоритетність мовця, спрямованість на благо адресата та необов'язковість виконання. Акцент робиться на індиректних засобах вираження застереження, причому прямим (експліцитним) вважається таке висловлення,

яке вказує на дію, не бажану для виконання адресатом, з одного боку, та на потенційну небезпеку для нього, з іншого боку [222, с. 130]. До причин індиректного вираження застереження дослідниця відносить залежність від рівня інформованості адресата про стан речей та від стратегій ввічливості [222, с. 132]. Наголошується, що МАЗ можуть мати різний ступінь індиректності. Серед індиректних МАЗ дослідниця виокремлює чотири типи [221, с. 11]. Однак, на наш погляд, ідеться не про індиректний спосіб вираження, а про імплікатури, які мовець передає адресату на ґрунті висловлення.

Польська дослідниця О. Соколовська, відносячи МАЗ до класу директивів, ототожнює його з погрозою і зазначає, що обидва типи мають міжкатегоріальний статус, розташовуючись між директивом і комісивом [303, с. 103].

Невелика група дослідників розглядає МАЗ як підтип **асертиву**, зокрема як оцінний МА [5, с. 59]. А. Вежбицька, спираючись на тези Дж. Р. Серля, аргументує за віднесення МАЗ до асертиву [44, с. 268; 300, с. 67]. Здійснюючи акт застереження, мовець закликає свого співрозмовника до обачності, має намір запобігти деякій майбутній події, дати можливість адресату до неї підготуватися [44, с. 268].

Як **складний МА** застереження розглядається у вітчизняних роботах, які спираються на концепцію складного МА В. І. Карабана, який розуміє складний МА як «не-мінімальну одиницю мовлення, що становить сполучення простих МА як мінімальних мовленнєвих одиниць, які поєднані одним із трьох типів дискурсивних відношень та характеризуються певною дискурсивною функцією» [87, с. 15]. Цими трьома типами є відношення субординації, відношення координації та відношення специфічного сприяння. Відповідно, виокремлюються три типи складних МА: комплексні, композитні та складені [87, с. 13]. Застереження належить до типу комплексних МА, А. М. Приходько називає їх комплексними регулятивами,

які «реалізують превентивний вплив (нерідко «профілактичного» гатунку) на свідомість і тим самим на схему вербальної і/або невербальної поведінки адресата» [168, с. 221].

У концепції А. М. Приходька застереження становить «деякий набір різних актомовленнєвих функцій (МА-функцій), кожна з яких у глобальному плані має своє конкретне завдання» – це комбінація директиву й констативу: (1a) *Mach das Fenster zu*, (1b) *sonst holst du dir eine Erkältung*. Автор підкреслює «комунікативну несамодостатність кожної з зазначених МА-функцій, інакше тоді неможливо пояснити факт їх поєднання в одній і тій самій структурі» [168, с. 246]. Застереження – різновид аргументативної поради поряд із попередженням, нагадуванням і наставлянням. За своєю природою аргументовані поради діалогічні, відкриті до подальших мовленнєвих дій та спрямовані на досягнення консенсусу.

Спільність між попередженням і застереженням полягає в тому, що це превентивні МА з інтенцією «запобігання, утримання когось від чогось», превентивний смисл зводиться до спонукання адресата на єдино розумний крок (на думку мовця) у ситуації, що склалась. А відмінність між ними полягає в різному способі вираження: попередження виражається диз'юнктивно-імплікаційною парою А/1) *Зроби р і буде не-q {добре}* о А/2) *Зроби не-р і буде q {погано}*, де частина (А/1) експлікується, а (А/2) – імплікується, а застереження – диз'юнктивно-імплікаційною парою В/3) *Зроби р і буде q {погано}* а В/4) *Зроби не-р і не буде не-q {добре}*, у якій експлікується перша частина з загальною оцінкою очікуваного результату «погано», а друга імплікується як її позитивна альтернатива [168, с. 246]. Не погоджуючись з цією думкою, ми ототожнюємо попередження і застереження, оскільки вважаємо, що іллокутивний тип визначається, в першу чергу, комплексом когнітивно-прагматичних умов реалізації, а не способом вираження. Адже не завжди МА, які виражено спонукальним висловленням, реалізують директивну іллокуцію (пор. класичний приклад

індиректного МА *Can you pass me the salt?* [298, с. 4]).

Як **окремий іллокутивний тип** дослідники розглядають МАЗ на тій підставі, що він має подвійну природу. Ще Д. Вундерліх наголосив на тому, що застереження слід розуміти як окремий іллокутивний акт, оскільки він перебуває «між спонуканням і твердженням» [316, с. 149].

О. Б. Петрова зазначає, що застереження поряд з такими МА, як попередження, настанова, погроза, згода і натяк не доцільно вважати «чистими» директивами, оскільки вони мають і характеристики асертивних МА (у неї – репрезентативів): мовець повідомляє про певний стан речей або про можливий несприятливий стан або розвиток подій для адресата, але водночас намагається переконати адресата виконати дію у своїх інтересах. [158, с. 124–133]. Займаючись питанням спонукальних МА, Петрова ставить знак рівності між МА попередження та МА застереження, вважаючи це питанням номінації. Ми приєднуємося до цієї точки зору.

Ю. Д. Апресян надає класифікацію з 15 класів або груп дієслів на ґрунті їхньої здібності до перформативного вживання і виділяє в окрему групу застереження та передбачення [8, с. 209–210].

Застереження досліджено у термінах теорії мовленнєвих жанрів, яка є близькою до теорії мовленнєвих актів, що дозволило встановити його семантичні типи та особливості засобів його реалізації в українській і німецькій мовах [71]. На думку Х. Ю. Дяків, мовленнєвий жанр «застереження» має шість різновидів: застереження-зауваження, застереження-попередження, застереження-порада, застереження-переконування, застереження-настанова, застереження-розпорядження. Об'єднує ці типи пропозиційний зміст висловлень [71, с. 6], але критерій їхнього розрізнення не названо. Вочевидь, ним є варіації спонукального компонента значення застереження.

Описуючи диктумний зміст застереження, Х. Ю. Дяків надає параметри, притаманні як директивній, так і асертивній іллокуції:

«1. Звертання. 2. Негативна оцінка щодо адресата або констатація його помилкової поведінки, осуд. 3. Вимога змінити його неналежну поведінку на адекватну. 4. Інформування адресата, як він може змінити свою поведінку. 5. Аргументація зміни поведінки необхідністю покращення ситуації» [71, с. 7].

Факт поєднання у МАЗ двох компонентів найбільш послідовно відстоює невелика група вчених. О. В. Єрофеева розглядає МАЗ на матеріалі французької мови як директивно-асертивний МА, у якому «жоден з компонентів не домінує, а передбачає наявність іншого» [76, с. 3]. Дослідниця говорить про різний ступінь значущості негативних наслідків для адресата і про типовість індириктного вираження цього МА, яка зумовлена високою експресивністю та лаконічністю. МАЗ називається терміном «авертив» або закликом до обачності.

Застереження наводиться також як приклад кон'юнкціонального іллокутивного акту (*konjunktionaler illokutionärer Akt*): він складається зі ствердження і спонування (293, с. 68; 313, с. 24).

Ми приєднуємося до дослідників, які називають такі МА гібридними [26; 39; 162; 204, с. 6; 215]. Л. Р. Безугла надає перелік гібридних іллокутивних типів: пропонування послуги (квеситив + комісив), погроза (комісив + директив), застереження (асертив + директив), освідчення (асертив + експресив), вибачення (експресив + директив), виправдання (асертив + експресив) [26, с. 38].

Гібридним МА є такий МА, який суміщає у собі риси двох іллокутивних типів, поєднуючи два рівноправні інгерентні компоненти іллокутивної сили [39, с. 13]. Зокрема, МАЗ поєднує такі іллокуції:

1) асертивну – повідомлення мовця адресатові про певну подію, яка сталася в минулому, відбувається у теперішньому або має відбутися у майбутньому, проте вона є небезпечною для майбутніх дій адресата;

1) директивну – пораду мовця адресатові здійснити певну дію у

майбутньому задля запобігання негативних наслідків, спричинених повідомлюваним станом речей.

Звернімося до розгляду комплексу лінгвопрагматичних, лінгвокогнітивних і дискурсивних чинників, які підтверджують гібридний статус МАЗ.

1.2. Дискурсивно-прагматичний підхід до вивчення застереження

Обравши лінгвопрагматичний кут зору на застереження, ми маємо усвідомлювати, що лінгвопрагматика сьогодення перебуває на дискурсивному етапі свого розвитку, коли вона «постала вже як не-картезіанська, інтерперсональна, макро-, мета- або соціопрагматика, дискурсивна прагматика» та «разом із когнітивною лінгвістикою стала базою для когнітивно-дискурсивної парадигми лінгвістичного знання» [26, с. 72]. Тому перш ніж звернутися безпосередньо до МА застереження в дискурсивному розумінні – як гібридного МА, слід розглянути поняття дискурсу, зокрема діалогічного, як середовища його реалізації.

1.2.1. Діалогічний дискурс як середовище здійснення мовленнєвого акту застереження. Виокремлюють три основні групи вживання терміна «дискурс»: 1) публіцистичне, що відноситься до французьких структуралистів і, перш за все, до М. Фуко [246]; 2) формально-лінгвістичне, що намагається ввести елементи дискурсивних понять в арсенал генеративної граматики [252; 289]; 3) функціонально-лінгвістичне, де дискурс розуміється як мовлення, вписане в комунікативну ситуацію, як вид мовленнєвої комунікації.

Для нашого дослідження релевантною є третя група, в якій вживання терміна «дискурс» є досить різноманітним. Найпопулярнішим в цій групі є визначення Н. Д. Арутюнової: «Дискурс – це мовлення, занурене в життя»

[11, с. 137]. Проте поняття «дискурс» з часу свого виникнення зазнало певних змін. Якщо на початку 70-х років XX століття дискурс трактувався як послідовність МА, пов'язаний текст, усна розмовна форма тексту, діалог, група висловлень, пов'язаних між собою за змістом, то сучасна лінгвістика розглядає дискурс як «складне комунікативне явище, що включає крім тексту, ще й екстралінгвістичні фактори (знання про світ, думки, установки, цілі адресата), необхідні для розуміння тексту» [65, с. 8]. І. П. Сусовим дискурс розуміється як складна структура, що конструюється та складається з трьох рівнів, а саме формально-семіотичного, когнітивно-інтепретованого і соціально-інтерактивного [192, с. 7–13].

Дослідники включають у визначення дискурсу не тільки індивідуальний і суспільний параметри включно з ситуацією, але й лінгвокультуру: «дискурс – це мовний потік, мова в її постійному русі, що вбирає в себе все різноманіття історичної епохи, індивідуальних і соціальних особливостей як комуніканта, так і комунікативної ситуації, в якій відбувається спілкування. У дискурсі відбивається менталітет і культура, як національна, загальна, так і індивідуальна, приватна» [143, с. 13].

Ми приєднуємося до визначення *дискурсу*, прийнятого в Харківській лінгвістичній школі: це «інтегральний феномен, мисленнєво-комунікативна діяльність, що являє собою сукупність процесу і результату, і включає як екстралінгвістичний, так і власне лінгвістичний аспект, в якому виокремлюються пресупозиція і контекст (прагматичний, соціальний, когнітивний), що зумовлюють вибір мовних засобів» [218, с. 38].

Із цього визначення випливає необхідність розрізнення дискурсу і тексту. За словами В. В. Богданова, дві нерівнозначні сторони дискурсу становлять мовлення і текст. Дискурс розуміється як все, що ми говоримо та пишемо. «Терміни мовлення і текст будуть видовими по відношенню до об'єднуючого їх родового поняття дискурс» [32, с. 5]. «Дискурс – теж текст, але такий, який складається з комунікативних одиниць мови – пропозицій і їх

об'єднань в більші єдності, що знаходяться в безперервному внутрішньому смисловому зв'язку, що дозволяє сприймати його як цілісне утворення. Дискурсами можна вважати, наприклад, текст розповіді, статті, виступлення, вірші» [36, с. 8]. Як речення протиставлено висловленню, так і текст протиставлений дискурсу [207, с. 60].

Дискурс характеризується універсальними рисами, притаманними усім його типам, і специфічними, які характеризують окремі типи. Головними універсальними рисами дискурсу є:

- цілісність, яка проявляється в безперервній пов'язаності його змістовно-структурних компонентів, впізнаваних у результаті сприйняття дискурсивної події як комплексу за правилом, яке Л. С. Виготський назвав «впливом смислу»: «смисли ніби вливаються один в одного і ніби впливають один на одного, так що попередні смисли ніби містяться в подальших або модифікують їх» [51, с. 308];
- зв'язність, яка проявляється в дискурсивній континуальності і зумовлюється специфічними правилами, які лежать в основі формування одиниць мови з точки зору: а) інтонаційно-ритмічного; б) логічного; в) семантичного; г) формально-граматичного оформлення тексту [57, с. 45];
- хронотопність, зумовлена інформативністю дискурсу, оскільки обмін інформацією є однією з неодмінних умов здійснення комунікативного акту [94];
- модальність, пов'язана з домінуванням у дискурсі одного або декількох параметрів мовленнєвих просторів [83, с. 65–66];
- інтертекстуальність, яка проявляється в зв'язку дискурсу з попередніми і з наступними творами [91, с. 348].

Існуючі **класифікації дискурсів** є дуже неоднорідними, що пояснюється багатогранністю феномена «дискурс» і можливістю його вивчення з різних методологічних позицій [57, с. 52].

Тип дискурсу, його офіційність або неофіційність залежить від складових компонентів мовного спілкування: фрейма, сценарію спілкування, соціальних ролей комунікантів, видів і сфери комунікації, характеру відносин між комунікантами. Характер відносин між комунікантами зумовлює специфіку спілкування: офіційний характер зумовлюється виконанням комунікантами деяких соціальних функцій (начальник – підлеглий; слідчий – підсудний; вчитель – учень і т. д.). Неофіційний (у термінології В. І. Карасика – персональний або особистісно-орієнтований) і офіційний, або інституційний, дискурси виокремлюються з позиції соціолінгвістики. У першому випадку мовець постає як особистість у всьому багатстві свого внутрішнього світу, у другому випадку – як представник певного соціального інституту [90, с. 250].

Персональний дискурс представлено В. І. Карасиком як побутове і буттєве спілкування. Буттєвий дискурс має розгорнутий, насичений смислами характер, тут використовуються всі форми мовлення на базі літературної мови. Буттєве спілкування є переважно монологічним і представлено творами художньої літератури та філософськими і психологічними текстами [90, с. 289].

Інституційний дискурс являє собою спілкування в заданих рамках статусно-рольових відносин. В. І. Карасиком наводиться орієнтовний список видів інституційних дискурсів, що виокремлюються на підставі двох системоутворюючих ознак: цілі та учасників спілкувань. Вони визначаються наявністю громадських інститутів: політичного, дипломатичного, адміністративного, юридичного, військового, педагогічного, релігійного, містичного, медичного, ділового, рекламного, спортивного, наукового, сценічного та масово-інформаційного [90, с. 250].

Аналізований нами дискурс є побутовим (розмовним). Специфіка побутового спілкування, детально відображена в дослідженнях розмовної мови, є природним типом дискурсу, органічно засвоюваним з дитинства [90,

с. 289]. Таке спілкування відбувається між добре знайомими людьми, його завданням є підтримання контакту і рішення повсякденних проблем. Великий відсоток у такому спілкуванні займають невербальні компоненти: міміка і жести. Вербальне спілкування в даному випадку іноді лиш доповнює невербальне. Учасники спілкування промовляють основні моменти пунктирно, спонтанно, порушуючи часто логіку і структурну оформленість висловлення, вимовляючи їх побіжно і нечітко. Лексичний фонд таких висловлень характеризується наявністю зниженої жаргонної лексики [62, с. 154]. Одиниці розмовного мовлення мають конкретну денотативну співвіднесеність, що робить можливим їхню заміну невербальними знаками [88, с. 6; 185, с. 9].

Крім того, досліджуваний дискурс є діалогічним за типом тексту. Розмежовувати монологічний і діалогічний дискурси дозволяє уявлення про дискурс як одиниці, розташованої вище рівня тексту. Якщо текст є діалогом, то відповідний дискурс буде діалогічним [22, с. 4]. *Діалогічний дискурс* визначається як «мисленнево-комунікативна взаємодія мовців у широкому контексті, що зафіксована діалогічним текстом» [26, с. 73].

У літературі існують різні визначення діалогу [224; 223; 17; 52; 2]. Багато мовознавців розглядають діалогічний дискурс як мовну взаємодію двох або більше комунікантів. М. М. Бахтін розумів під діалогом спілкування, що будується між двома і/або більш соціально організованими людьми, одну з форм мовленнєвої взаємодії, яка є основною реальністю мови [48, с. 104]. Як вважав М. М. Бахтін, «реальною одиницею мови-мовлення» є «не ізольоване одиничне монологічне висловлення, а взаємодія принаймні двох висловлень, тобто діалог» [49, с. 137–138].

З іншого боку, важливим є положення про первинність діалогу, сформульоване М. М. Бахтіним: думка не тільки вбирається у форми мови, але часто і є немислимою поза мови, тому будь-яке мислення по суті своїй є діалогічним. Діалог – не тільки зовнішня оболонка людського способу

мислення, але і сама суть, сам організуючий принцип цього мислення [66, с. 10–44]. Як зазначав Л. В. Щерба, «монолог є в значній мірі штучною мовною формою і що справжнє своє буття мова виявляє лише в діалозі» [223, с. 339–340].

Отже, хоча по суті будь-яке мовлення є діалогічним, діалог за формою протиставляється монологу. Ще Л. П. Якубинський зазначав, що «відповідно до проміжних форм взаємодій, які передбачають порівняно швидку зміну акцій і реакцій взаємодіючих індивідів, ми маємо діалогічну форму мовного спілкування; відповідно до тривалої форми впливу при спілкуванні ми маємо монологічну форму мовного висловлення» [224, с. 104].

Слід розрізняти розмовний і літературний (художній) діалогічний дискурс. Як вказує Л. Р. Безугла, «розмовний дискурс здебільшого є діалогічним (на формальному рівні), не дарма поняття “розмовне мовлення” й “діалогічне мовлення” часто вживаються синонімічно» [22, с. 7], тому досліджуваний нами дискурс є водночас розмовним і діалогічним як за формою, так і за суттю.

Багато сучасних дослідників визначають діалог і діалогічний дискурс, виходячи з кількості комунікантів, наприклад: діалогічний дискурс – це форма активної комунікативної взаємодії двох або більше суб'єктів, матеріальним результатом якої є утворення специфічного дискурсу, що складається з послідовності реплік [102, с. 56]. Діалог, за словами М. Бубера, «не обмежується спілкуванням людей один з одним, він є ставлення людей один до одного, що виражається в їхньому спілкуванні» [38, с. 99].

Проте основні відмінності між монологічним і діалогічним мовленням полягають не в тому, скільки комунікантів беруть участь у комунікації, а в тому, яким чином комунікативний процес мотивований і структурований. Для діалогу характерна часта зміна комунікативних ролей «мовець – слухач», так що співрозмовники виступають то в одній, то в іншій ролі. Як зазначає Л. П. Якубинський, для діалогу характерно реплікування: говоріння одного

співрозмовника чергується з говорінням іншого (або інших), це чергування відбувається або в порядку зміни (один «закінчив», інший «починає» і т. д.), або в порядку переривання, що відбувається зазвичай, особливо при емоційному діалозі [224, с. 139]. У психологічному плані діалог можна уподібнити грі, в яку учасники вступають у різних позиціях: сильній і слабкій, – і розвиток гри приводить їх або до підтвердження балансу, або до зміни ролей [203, с. 482–486].

Предметом дослідження вчених є правила міни комунікативних ролей, їхнє розмежування на сигнали встановлення, підтримки і завершення мовного контакту, встановлення умов використання вербальних і невербальних сигналів міни комунікативних ролей, що регулюють діалогічне спілкування і залежать від типу дискурсу і від типу соціальної сфери [275]. Крім мовної репрезентації, діалогічний дискурс включає в себе низку екстралінгвістичних факторів: комунікативну установку учасників мовленнєвої взаємодії, наявність загальних фонових знань, загальної глобальної теми і т. д. [172; 61; 14; 135].

І. Швіталла [297, с. 37] зазначає чотири необхідних умови здійснення діалогу: 1) є як мінімум дві особи, які беруть участь в комунікативному обміні; 2) ці особи перебувають у «центрованій взаємодії», тобто їхня увага зосереджена один на одного; 3) посередником у цьому обміні виступає система символів; 4) ролі мовця і слухача повинні хоча б один раз перейти від одного учасника до іншого.

Оскільки діалогічне мовлення будується як ланцюг стимулів і реакцій, тобто кожне висловлення є деякою акцією, що викликає і зумовлює репліку-реакцію, основною одиницею діалогу вважається діалогічна єдність, що розглядається як дві репліки, пов'язані семантично і структурно. Репліка розуміється як слова одного зі співрозмовників, обмежені промовою іншого або іншим маркером. Розрізняють репліку-стимул і репліку-реакцію [280, с. 38].

Зарубіжними дослідниками для опису семантично і структурно-взаємопов'язаних реплік або мовленнєвих ходів вважається поняття «суміжні пари» (*interchange, interact* або *adjacency pair*) – це типові послідовності реплік, в яких характер другої репліки обумовлений характером першої, двоповоротні структури, де друга частина двоактного обміну визначається першою частиною [244; 312, с. 7; 294]. Суміжна пара – акт мовленнєвої взаємодії, відповідний однократному обміну репліками, зв'язність якого задається цілеспрямованістю акції і доцільністю реакції, вважається основною одиницею діалогічної взаємодії (інтеракції) [203].

Якщо щодо одиниці діалогу думки лінгвістів є одностайними, то «концепцій підрозділу діалогу на елементи, рівні, структури стільки ж, скільки дослідників» [66, с. 10–44]. Загалом, вчені [170; 214, с. 114; 231, с. 26; 232; 256; 264; 273, с. 43; 280, с. 38; 305, с. 72] виокремлюють такі ієрархічні одиниці діалогічного дискурсу:

- мовленнєва подія (макродіалог), яка визначається як завершене мовленнєве спілкування, розмова, інтеракція (перемовини, телефонні розмови, бесіди з лікарем, тексти листів, газетні статті тощо) [214, с. 114].
- дискурсна фаза; обов'язковими дискурсними фазами є: встановлення контакту, фаза відкриття комунікації, ядерна фаза і фаза закінчення, завершення бесіди [231, с. 26];
- трансакція (мікродіалог), яка становить мінімально – один обмін репліками, максимально – цілу обойму таких обмінів: уводиться топик, з приводу якого даються пояснення [305, с. 72];
- послідовність (мовний ланцюг), що починається реплікою-поясненням, слідом за чим ідуть подальші пояснення [231, с. 26];
- суміжна пара (діалогічна єдність, обмін репліками, інтерактивний блок) – мінімальний блок реплік або послідовність мовних кроків [280, с. 38];
- мовленнєвий хід (*turn*) (одного співрозмовника), який пов'язаний

зазвичай зі зміною комунікативних ролей – один або кілька МА в сукупності дають одиницю (взаємодії); з мовленнєвим ходом мовця теж співвідноситься репліка [22; 28, с. 153; 210; 214, с. 113; 280, с. 38; 294];

- мовленнєвий крок (*move*), який розуміється як одне або кілька висловлень різного обсягу в межах одного мовленнєвого ходу; крок може також ототожнюватися з ходом, тому для номінації мовленнєвого кроку використовується поняття «репліка» [87, с. 9; 94, с. 5–6; 191, с. 7];
- мовленнєвий акт – мінімальна одиниця, яка вказує, «що має на увазі мовець в певний момент свого виступу» [305, с. 72];

Враховуючи вказані розбіжності в трактуванні термінів «крок», «хід» і «репліка», ми ототожнюємо ці поняття і розрізняємо ініціальні, реактивні та реініціальні ходи. З ініціального ходу починається суміжна пара, реактивний хід є відповіддю на ініціальний, а реініціальний хід, з одного боку, є безпосереднім продовженням ініціального, а з іншого боку, ініціює наступний [41; 47; 50; 63, с. 27; 175; 234; 238; 257, с. 253; 292, с. 211; 302, с. 23]. Ці терміни відповідають німецьким термінам (*initial/reaktiv/reinitial*) [210, с. 41; 232, с. 73; 257, с. 253; 279, с. 88–89; 292, с. 211]. В англосаксонських працях вживаються терміни «ініціальний/респонсивний/підхоплюючий хід» (*initiating/responding/follow-up move*) [302, с. 23; 307; 312, с. 13].

Між ходами співрозмовників існують смислові зв'язки, які зумовлені тотожністю теми, узгодженням інтенцій/іллокуцій. Міцність цих зв'язків різна, їм властива також ритуалізованість різного ступеня [94]. У рамках однієї діалогічної єдності спостерігаються такі моделі взаємодії реплік/ходів: питання – відповідь; пропозиція – прийняття; команда/наказ – відповідь на команду/наказ; твердження/заява – підтвердження; оклик – реакція на оклик; вітання – реакція на привітання; вигук – реакція на вигук; пропонування –

прийняття пропонування [275]. Ця взаємодія позначається термінами «іллокутивне змушення» і «прагматична детермінація» [16, с. 87; 53; 128; 154].

Г. Генне і Г. Ребок [256, с. 32–33] розмежовують такі сутнісні характеристики діалогу:

- види діалогу: 1) природний діалог: а) спонтанний; б) підготовлений; 2) фіктивно-літературний діалог; 3) інсценування;
- відносини в просторі й часі (ситуативний контекст): 1) комунікація в безпосередньому просторово-часовому контексті (*face-to-face-communication*); 2) комунікація на відстані: одночасність при віддаленості комунікантів в просторі (телефонна розмова);
- констеляція учасників: 1) міжособистісний діадний обмін; 2) групова бесіда: а) в малих групах; б) у великих групах (наприклад, на мітингах);
- ступінь відкритості: 1) інтимний діалог; 2) довірчий діалог; 3) напіввідкрите висловлювання; 4) висловлювання на публіку;
- соціальні відносини між співрозмовниками: 1) симетричні; 2) асиметричні, а саме, коли асиметрія зумовлена: а) антропологічно, б) соціокультурно, професійними або змістовними чинниками; в) структурою розмови;
- структура дій в діалозі: 1) директиви; 2) виклад; 3) міркування – буденне або наукове;
- ступінь знайомства співрозмовників: 1) повне знайомство; 2) дружні, приятельські відносини; 3) просте знайомство; 4) поверхнєве знайомство; 5) незнайомий співрозмовник;
- ступінь підготовленості співрозмовників: 1) відсутність підготовки; 2) підготовленість в силу рутинності бесіди; 3) спеціальна підготовка до розмови;
- фіксованість теми: 1) відсутність фіксованості, 2) фіксованість загальної тематичної області; 3) вузька спеціалізація теми;

- співвідношення між комунікацією і немовними діями: 1) зумовлює хід спілкування; 2) не позначається на цьому ході.

А. М. Антіпова виокремлює такі типи діалогічного спонтанного мовлення: 1) діалог-монолог, коли велика частина часу зайнята розповіддю одного з мовців; 2) інтерв'ю, коли один зі співрозмовників задає питання, а інший відповідає; 3) побутовий діалог, який може переходити в діалог-підхоплення. У реальних умовах всі типи діалогу можуть переплітатися [7].

Аналізовані нами дискурсивні фрагменти відображають побутові діалоги, які є природними, спонтанними, містять довірчі й напіввідкриті висловлення та представляють комунікацію в безпосередньому просторово-часовому контексті з різними соціальними відносинами між співрозмовниками, з різним ступенем знайомства, ступенем підготовленості та різною фіксованістю теми.

Діалогічне мовлення носить двосторонній характер і має свої характерні риси. Характерними ознаками діалогу лінгвісти вважають: стислість, недомовленість, непослідовність, обривистість, можливість одночасного обміну репліками, зчеплення, нанизування, розгортання, включення реплік, зміну характеру реплік-стимулів і реплік-реакцій залежно від інтенцій співрозмовників або умов спілкування, обмовлення, недоскази, перепити, підхоплення, супутні репліки, безсполучниковість, еліптичність, фразеологічність, широке вживання паралінгвістичних засобів [7; 63; 30].

Отже, головними специфічними рисами розмовного діалогічного дискурсу є:

- наявність зміни комунікативних ролей, тобто мовці по черзі виконують ролі мовця й адресата [22, с. 4];
- наявність двох або більше партнерів; у цьому зв'язку діалог розуміють як родове поняття, що включає три види: діаду, полілог та плеолог; полілог є видом діалогу, де кількість різних комунікативно-позиційних статусів учасників або кількість адресатів є більшою за два (мовець,

адресат, слухач) [99]; плеолог – текст, звернений до незчисленної аудиторії [90, с. 248];

- переважно усний характер [200];
- особливі види внутрішньотекстових лексичних, граматичних і інтонаційних зв'язків між висловленнями [200];
- діяльнісний характер, що знаходить втілення в інтерсуб'єктивності і інтенціональності [34; 91; 276, с. 212].

Інтенція є безпосередньою складовою і двигуном мовної взаємодії. «Інтенція, тобто намір, тлумачиться в словниках як припущення зробити щонебудь, бажання, задум. На відміну від бажання, яке представляє собою потяг, прагнення до здійснення чого-небудь, володіння чим-небудь, задум тлумачиться як задуманий план дій, тому за доцільне пов'язати інтенцію насамперед із задумом» [193, с. 79]. Відтак, під *інтенцією* розуміємо такий ментальний стан мовця, «що передбачає спрямованість свідомості на певну пропозицію і намір мовця донести цю спрямованість до адресата» [26, с. 28].

Інтенціональність (навмисність) є найважливішою рисою мовленнєвого акту поряд із цілеспрямованістю і конвенційністю. Як вважає Є. В. Ключев, якщо висловлення є основною одиницею дискурсу в узагальненому понятті, то основною одиницею діалогічного дискурсу або мовного спілкування є МА [94, с. 5–6]. Г. В. Колшанський називає діалогічний дискурс середовищем існування МА [103, с. 21].

Сукупність МА становить мовленнєву діяльність. Засновник діяльнісного підходу до мови В. фон Гумбольдт називав мову «процесом, що творить» [60, с. 69], підкреслюючи діяльнісний аспект мови, а також його творчу природу, кажучи, що «мова – одне з тих явищ, які стимулюють людську духовну силу до постійної діяльності» [60, с. 52]. Мовленнєвою діяльністю він вважав «з'єднання індивідуальних сприйняття із загальною природою людини» [60, с. 77].

У процесі МА здійснюється передача мовного повідомлення від одного

або декількох учасників спілкування іншому або іншим учасникам спілкування [1]. Тобто комунікативна природа МА передбачає його двосторонній характер – спілкуються мовець (або адресант) і слухач (або адресат) у всій повноті соціальних і психологічних ролей, фонових знань і національно-культурних стереотипів. Крім того, компонентами дискурсивної взаємодії є «мотиви, цілі, інтенції адресата, його оцінки, емоції, відношення до дійсності, змісту висловлення, місце і час спілкування, властиві висловленням пресупозиції та імплікації. У висловленні здійснюється референція – віднесення імен в даному конкретному мовному творі до денотатів-референтів» [207].

Від МА слід відрізняти комунікативний акт як більш широке поняття, МА є компонентом комунікативного акту. Середовищем існування МА є діалогічний дискурс. Якщо під МА розуміти мовленнєву дію адресанта, спрямовану на адресата з метою реалізувати свою інтенцію, в дефініції комунікативного акту до вищенаведеного слід додати немовні дії, невербальний супровід, включаючи комунікативну поведінку мовця [103, с. 21].

Досліджуючи застереження з позицій мовленнєвоактової лінгвопрагматики, ми приєднуємося до визначення *мовленнєвого акту* як «мінімального відносно самостійного відрізка процесу діяльності спілкування, яка здійснюється певним мовцем стосовно певного адресата в певних соціальних умовах із певними цілями за допомогою конвенційних мовних засобів у творчий спосіб на ґрунті певних усвідомлюваних ментальних процесів, насамперед, комунікативної інтенції» [26, с. 31]. У цьому визначенні акцентовано когнітивний, комунікативний, дискурсивний і лінгвальний аспекти дослідження МА. Отже, у такий всебічний спосіб маємо розглянути і МАЗ.

1.2.2. Застереження як гібридний мовленнєвий акт. Ми розглядаємо МА з традиційної точки зору, згідно якої ядром його прагматичної структури є локутивна, іллокутивна та перлокутивна складові [152, с. 114; 227; 300]. Специфіку застереження виявляє насамперед іллокутивна складова (іллокуція): у застереженні поєднуються та одночасно реалізуються дві іллокуції, асертивна та директивна. Отже, застереження є гібридним іллокутивним типом.

1.2.2.1. Поняття гібридного мовленнєвого акту. МА застереження становить гібридний іллокутивний тип, який характеризується одночасною реалізацією двох іллокуцій – асертивної і директивної: директивний компонент становить спонукання адресантом адресата до певної дії в інтересах останнього, а асертивний компонент – повідомлення певного стану речей, релевантного для предикованої у спонуканні дії.

Асертивний компонент – це інформація, яка є зрозумілою з контексту ситуації, або стає зрозумілою зі слів мовця. Це є повідомлення адресантом адресатові певного стану речей, не відомого останньому і релевантного для предикованої у спонуканні дії. Директивний компонент застереження є спонуканням адресантом адресата до певної дії в інтересах останнього, вона ґрунтується на перлокутивній цілі мовця змусити адресата виконати певну дію, невиконання якої може призвести до несприятливих для адресата наслідків. Інакше кажучи, застереження складається з повідомлення адресатові про загрозливу ситуацію і поради/вимоги вжити заходів.

Поняття гібридного МА введено в науковий ужиток Р. Конрадом, який має на увазі такі МА, що мають дві іллокуції в рамках однієї пропозиції у конкретному дискурсивному контексті, наприклад, директивної і квеситивної: в рамках одного речення (питальної структури з часткою *bitte*) суміщаються елементи двох ситуацій, що спричиняє реалізацію одночасно двох іллокутивних актів [104, с. 377–378].

У цьому зв'язку ми опираємося на тезу І. П. Сусова про необхідність

«розрізнявати висловлення-події, з одного боку, і висловлення-класи та висловлення-типи, з іншого» [194, с. 67]. Ідеться не про МА-типи (*types*), а про МА-події (*tokens*) у розумінні І. П. Сусова [194, с. 67]. Розмежування МА-типів і МА-подій корелює з широким і вузьким розумінням категоризації (за О. С. Кубряковою [127, с. 307]). Створення типології іллокутивних актів становить процес категоризації в широкому розумінні – зведення нескінченного розмаїття світу, у нашому випадку – іллокутивних актів, до *n*-ого числа позначень – МА-типів. Вузьке ж трактування категоризації являє собою підведення аналізованої сутності, у нашому випадку – певного МА-події, під певну категорію – іллокутивний тип МА.

Тож Р. Конрад оперує поняттям гібридного МА не як іллокутивного типу, а як конкретного МА, що реалізується в дискурсі з проявами двох іллокуцій, тобто на емпіричному рівні категоризації. Натомість наше дослідження дає підстави вважати застереження гібридним іллокутивним типом, отже, на теоретичному рівні категоризації. Різницю між теоретичним і емпіричним рівнями категоризації окреслила Л. Р. Безугла: «розгляд класифікації мовленнєвих (іллокутивних) актів передбачає виокремлення окремих абстрактних класів, а аналіз конкретної комунікативної події має на меті визначення іллокуції окремих, конкретних мовленнєвих актів, тобто процес лінгвістичної категоризації переміщується з теоретичного рівня на емпіричний» [24, с. 258].

Як вказує Л. Р. Безугла, «класифікаційні аспекти іллокутивних типів неминуче пов'язані з розглядом експліцитного/імпліцитного способу вираження іллокутивного смислу» [20, с. 267]. Отже, асертивний і директивний компоненти МА застереження можуть бути виражені експліцитно або імпліцитно. Експліцитний МА застереження має місце у випадках, коли і асертивний, і директивний компоненти виражено експліцитно. Якщо ж той чи інший компонент застереження міститься в імплікатурі, має місце імпліцитний МАЗ.

На ґрунті способу вербалізації асертивного й директивного смислів (експліцитного чи імпліцитного) виокремлюємо **чотири типи** МА застереження.

Застереження 1: класичний тип застереження, що складається з двох компонентів: з асертивного та директивного. Адресант інформує адресата про потенційний негативний стан речей і водночас спонукає його до дії, яка, на думку адресанта, дозволить адресату уникнути негативного стану речей. У цій групі обидва компоненти виражено експліцитно.

Розглянемо наступний дискурсивний фрагмент. Шкільні подружки Габі та Сильвія вирішили після школи відвідати концерт шкільної рок-групи. Мати Габі завжди дуже свариться, коли донька затримується після школи, не попередивши. Сильвія подивилася на годинник та зрозуміла, що Габі вже час додому і вирішила застерегти подругу:

(1) *Silvia warf einen Blick auf ihre Armbanduhr. „Meine Güte, wir sollen uns ja beeilen. Deine Mutter rastet aus, wenn du wieder so spät aus der Schule kommst.“*

„Ich sage einfach, die Schulband mußte so viele Zugaben geben“, meinte Gabi. „Und das Konzert gehörte schließlich zum Unterricht. Hat sogar der Direx persönlich angeordnet.“ (Marie-Françoise, „Wahnsinnstrip nach nirgendwo“, S. 2).

Обидва компоненти МА застереження в цьому фрагменті виражено експліцитно: мовець (Сильвія) інформує адресата (Габі) про потенційний негативний стан речей і спонукає його до дії, яка, на думку адресанта, дозволить адресату уникнути негативного стану речей.

Застереження 2: МА застереження другого типу характеризуються експліцитним вираженням лише одного компонента, а саме асертивного. Директивний компонент виводиться з контексту, наприклад, провідник застерігає хлопця на ім'я Еміль, сповістивши його про вартість зриву стоп-крану потягу:

(2) *Wenn er die Notleine zog, würde der Zug so fortstehenbleiben. Und dann käme ein Schaffner. Und noch einer. Und immer noch einer. Und alle würden fragen: „Was ist los?“*

„Mein Geld ist gestohlen worden“, spräche er.

„Ein anderes Mal paßt du besser auf“, würden sie antworten, „steige gefälligst wieder ein! Wie heißt du? Wo wohnst du? Einmal Notleine ziehen kostet hundert Mark. Die Rechnung wird geschickt.“ (+> Ziehe die Notleine auf keinen Fall!)

In Schnellzügen konnte man wenigstens durch die Wagen laufen, von einem Ende des Zuges zum andern, bis ins Dienstabteil, und Diebstähle melden. (Kästner, „Emil und die Detektive“, S. 60–61).

Вивести імплікатуру допомагає знання дискурсивного контексту: у хлопця грошей при собі немає, їх було викрадено, і тому він не зміг би сплатити рахунок розміром у 100 марок, тож повідомлення про розмір штрафу імплікує спонукання не зривати стоп-кран у потязі.

Застереження 3: До третього типу належать МА застереження, які демонструють експліцитне вираження директивного компонента та імпліцитне – асертивного. У наступному дискурсивному фрагменті Габі вирішила пошити своїй подрузі Андреї нові штани, оскільки батьки не мають змоги одягати дівчину сучасно. Під час першої примірки Габі мала виміряти довжину штанів. Для цього вона використовує голки, тому застерігає Андрею, щоб та не рухалася. Це – директивний компонент МА застереження, асертивний ж компонент є зрозумілим без експлікації (я можу тебе вколоти):

(3) *„Los, jetzt zieh die mal an, Andrea! Du wirst sehen, wie toll das wirkt.“*

Die Hose war aber ein bisschen zu lang. Gabi nahm ein paar Stecknadeln und befahl Andrea:

„Steh ruhig!“ (+> Ich kann dich stechen!)

Mit sicheren Handgriffen steckte sie die Hose auf die richtige Länge um.

(Mansdorf, „Zeig, was du kannst, Andrea!“, S. 10–11).

Застереження 4: обидва компоненти МА застереження – асертивний і директивний – виводяться з дискурсивного контексту. Розглянемо такий дискурсивний фрагмент: Густав – запеклий грабіжник банків, це заняття приносить йому велике задоволення. Останнє пограбування він скоїв, коли йому було 40 років, зараз йому вже 80 і він задумав ще раз пограбувати банк, чим і ділиться зі своїми синами. Ті спочатку виступають категорично проти, але потім пропонують свою допомогу – один із синів (Вольфганг) пропонує пограбувати певний банк, приховуючи, що це неіснуючий банк, батько вагається. Сини ж застерігають його від довгого вагання:

(4) GUSTAV: (schüttelt den Kopf): *Dann lassen wir es lieber... Das geht mir zu hopphopp...!! Man will sich ja auch ein bißchen drauf freuen können... Nee – so was muß ich in aller Ruhe vorbereiten!...*

WOLFGANG: *Wenn du glaubst, daß du so viel Zeit hast...! Du bist heute achtzig Jahre geworden... (+> Du wirst immer älter. Entscheide dich schneller, wenn du die Sache noch erledigen willst.)*

ALFRED: *Also bereits im einundachtzigsten...!*

ALFRED: *Oder du schließt die Augen... für immer...! Alles umsonst...!!*

GUSTAV: *Ihr könnt einem aber auch jede Freude nehmen...! (Flatow, „Das Geld liegt auf der Bank“, S. 57).*

Проте слід зазначити, що ці чотири типи висловлень не варто розуміти як повністю різні та незалежні категорії. МАЗ першої групи інформують адресата про наявність негативного стану речей або якоїсь дії та пропонують можливу майбутню дію, за умови виконання якої можна було б запобігти здійсненню тієї дії. МАЗ другої групи інформують адресата про наявність небезпечного стану речей, але спонукання здійснити відповідну дію міститься в імплікатурі. МАЗ третьої групи виглядають як спонукання до певної дії, щоб адресат мав змогу уникнути негативного наслідку того стану речей, що виводиться імпліцитно. МАЗ четвертої групи надають певну інформацію, з якої виводиться застереження – повідомлення про загрозовий

стан речей і спонукання до відповідної дії. Отже, у будь-якому випадку МАЗ складається з асертивного й директивного компонентів, вони є інгерентними і обов'язковими, у цьому і полягає гібридна природа МАЗ.

Як бачимо, велику роль у реалізації МАЗ відіграють *імплікатури* – та частина мовленнєвоактових смислів, яка в процесі комунікації залишається вираженою «поміж рядків».

Експліцитне вираження смислу асоціюється з тотожністю сигніфіката і денотата та є закріпленим у мовних конвенціях буквальним значенням мовних символів [25, с. 8], а імпліцитно вираженими є ті смисли, що потребують від адресата низки кроків у виявленні прихованого/непрямого/глибинного смислу. Виведення імпліцитного смислу є суттєво складнішим від виведення експліцитного та неможливе без залучення широкого контексту. За словами М. В. Нікітіна, імпліцитні смисли «становлять важливий і неодмінний, інформаційно надзвичайно ємний компонент вербальної комунікації, що доповнює й модифікує експліцитні значення мовлення та вписує їх у сукупну змістовну структуру комунікації» [149, с. 646].

Слід наголосити на тому, що імплікатурами є не будь-які імпліцитні смисли висловлення. Імпліцитна інформація взагалі – це невідповідність сказаного (написаного) та почутого (прочитаного), тому діяльність реципієнта і включає не лише декодування знаків, а й численні висновки, які він робить на основі підтексту і власних фонових знань [140]. Це широкий підхід до проблеми імпліцитності. Проте прагмалінгвістика вивчає імплікатури – такі імпліцитні смисли, які:

1) навмисно передаються мовцем адресатові; за Г. П. Грайсом, імплікатури *інтендуються* – навмисно вкладаються у висловлення мовцем [249];

2) виводяться адресатом на ґрунті буквального значення мовних одиниць і дискурсивного контексту; за спостереженням британської

дослідниці Р. Карстон, «експліцитний» – це розвиток лінгвістично закодованого змісту, в той час як імпліцитний смисл є повністю прагматично виведеним [236, с. 38].

Залучення до аналізу імплікатур засвідчує когнітивний аспект дослідження гібридних МА, який передбачає акцентування ментальних коренів мовленнєвої діяльності у руслі дискурсивно-когнітивного вектору прагмалінгвістики [194, с. 155].

Гібридна природа МАЗ стає наочнішою у порівнянні зі *складним МА*, що являє собою «послідовність дій, які разом утворюють певну спільну дію» [64, с. 288]. Це одиниці, які, будучи оформленими однією синтактичною структурою, поєднують у собі шляхом прагматичної контамінації два й більше елементарних МА [168, с. 87–88]. Існують також терміни полікомпонентні МА, які утворюють комунікативні блоки [188, с. 99], «двотактові», або «двоіллокутивні» висловлення, що утворюють бінарні мовленнєві комплекси [97]), «мовленнєві макроакти» [97, с. 95], «комбіновані МА» – будь-яке поєднання двох та більше однотипних або різнотипних МА в одній складній репліці мовця, що об'єднані спільною авторською інтенцією. При цьому один МА є головним, його іллокутивна функція повідомляється всій репліці. Інший або інші МА є другорядними (залежними), вони виконують функцію обґрунтування, мотивації, роз'яснення, коментаря, тощо [177, с. 8]. На цих підставах застереження розглядають і як складний МА – поєднання повідомлення та поради [21, с. 157; 168, с. 229].

На нашу думку, на користь гібридної природи застереження у порівнянні зі складним МА свідчить ціла низка аргументів.

1) Розмежувуючи МА-типи (*types*) та МА-події (*tokens*) [194, с. 67], слід наголосити, що гібридний МА є саме іллокутивним типом, який на емпіричному рівні категоризації відповідає МА-події. Натомість про складний МА не можна говорити на теоретичному рівні категоризації, тобто іллокутивного типу «складний МА» не існує. Складним МА стає тільки в

конкретній дискурсивній реалізації.

2) Складний МА демонструє дві іллокутивні цілі мовця. Натомість мовець, який реалізує гібридний МАЗ, має одну іллокутивну ціль – застерегти адресата, яка є гібридною за природою.

3) Про гібридність МА застереження свідчить і його перлокутивний смисл: мовець має дві перлокутивні цілі: змусити адресата повірити, що небезпечний стан речей є істинним, та змусити його вжити заходів щодо убезпечення. Натомість у складному МА одна перлокутивна мета підпорядкована іншій, основній [87, с. 13].

4) Якщо в складних МА поєднання МА зумовлене одним із типів дискурсивних відношень (координації, субординації або специфічного сприяння) [87, с. 13], то в гібридних МА іллокуції поєднуються за визначенням. Тобто частини складного МА можуть існувати одна без одної, а частини гібридного МА існують тільки разом – в експліцитному чи в імпліцитному вигляді. Якщо одна з іллокуцій виражена імпліцитно, все одно обидві іллокуції реалізуються одночасно. Натомість у складному МА одночасна реалізація іллокуцій неможлива.

5) Можливість імпліцитного вираження одного з компонентів МАЗ – асертивного чи директивного – теж є аргументом на користь гібридної природи МАЗ. Важливо підкреслити, що про імпліцитне вираження МАЗ йдеться навіть тоді, якщо імпліцитно реалізовано один із компонентів, в той час як інший виражено експліцитно.

6) Крім того, за Р. Конрадом, гібридні МА при наявності двох іллокуцій повинні мати одну пропозицію [104, с. 377–378], тоді як складний МА має дві пропозиції. У розумінні *пропозиції* спираємося на її визначення як «різновиду ментальної репрезентації людини, яка становить конфігурацію концептів і активується в її свідомості в процесі когнітивно-комунікативної діяльності» [20, с. 92]. У сучасній дискурсивно спрямованій лінгвопрагматиці «пропозиція визнається особливою формою репрезентації знань, базовою

когнітивною одиницею зберігання інформації, що відіграє головну роль у породженні й інтерпретації дискурсу, в тому числі в складі когнітивних схем, фреймів, сценаріїв і ситуаційних моделей» [136, с. 120]. Пропозиції складаються з декількох концептів, один з яких – предикат – специфікує відношення між аргументами/актантами [96, с. 223; 174, с. 40; 290, с. 71].

Пропозиція МАЗ належить до групи складних пропозицій, які складаються з декількох простих за відношеннями доповнення, модифікації, квантифікації або кон'юнкції [20, с. 90; 64, с. 292; 133, с. 371; 195, с. 131; 263, с. 12]. Частини пропозиції МАЗ перебувають у відношенні доповнення, крім того, часто вони мають спільні актанти.

Розгляд застереження як гібридного МА зумовлює питання визначення його меж у дискурсі. За Т. ван Дейком, «один іллокутивний акт завжди відокремлений від іншого межею речення, при цьому іллокутивний акт, що виражається одним реченням, може бути складним» [64, с. 301]. Однак, у випадку гібридного МА, який характеризується двома іллокуціями, критерій речення не є релевантним. МАЗ може бути виражено як одним складним, так і двома висловленнями, відповідно до асертивної та директивної іллокуцій.

Розуміння гібридного МА як іллокутивного типу (на прикладі вибачення) знаходимо в працях І. С. Шевченко [215] та Т. М. Буренко [39]. Вибачення розглядається як гібридний МА, який поєднує дві рівноправні іллокуції – емотивну (вираження мовцем провини) та директивну (спонукання адресата до вибачення). І. С. Шевченко підкреслює вирішальну роль когнітивного аспекту у формуванні принципу гібридності в прагмалінгвістиці: «гібридність у прагмалінгвістиці постає як якісно нове утворення, результат взаємодії когнітивного й прагматичного аспектів» [215, с. 335].

Прагматичний аспект передбачає мовленнєвоактові й дискурсивні властивості явища, а когнітивний аспект визначається релевантними базовими концептами.

1.2.2.2. Подієвий концепт ЗАСТЕРЕЖЕННЯ. Аналіз концепту в дискурсивній парадигмі передбачає його розуміння «як *продукту дискурсу*, що даний досліднику лише як набір дискурсивних реалізацій усіх можливих засобів його вербалізації» [138, с. 9] (виділено в оригіналі).

Виокремлюються два наукових напрямки вивчення концепту в лінгвістиці: лінгвокогнітивний і лінгвокультурний. За А. П. Мартинюк, вони мають протилежні векторні спрямованості: лінгвокогнітивний аналіз концепту проводиться від індивідуальної свідомості до певної культури, а лінгвокультурний – від культури до індивідуальної свідомості [138, с. 9–13]. Відповідно, ці вектори позначаються і на визначеннях концепту. Лінгвокультурні дослідження концепту акцентують його культурну зумовленість: це «згусток культури в свідомості людини; те, у вигляді чого культура входить до її ментального світу» [189, с. 40], певний об'єкт зі світу «Ідеальне», який має ім'я та відображає культурно зумовлене уявлення людини про «Дійсність» [45, с. 18], «одиниця етнокультурної інформації, яка відображає світ національного сприйняття предметів і понять, позначених мовою» [137, с. 23].

Лінгвокогнітивні визначення концепту варіюють навколо поняття свідомості: концепти становлять «кванти інформації, що містяться не в мові, а в людській думці <...> мова призначена для активації концептів» [79, с. 255], «елементарні ментально організовані одиниці, що виконують функцію збереження знань про світ в абстрактному форматі» [296, с. 55], «сукупне, категоризуюче знання людини про дійсність, про її елементи і перспективи» [160, с. 120]. Ми приєднуємося саме до цієї групи визначень і, розглядаючи **концепт** у лінгвокогнітивному ракурсі, трактуємо цей термін як «оперативну, змістовну одиницю пам'яті, ментального лексикону, концептуальної системи – усієї тієї картини світу, що знаходить відбиток у людській психіці» [320, с. 90].

Питання про типологію концептів залишається відкритим [79, с. 256].

Лінгвісти виокремлюють різні типи концептів: поняття, образ, схема дій, гештальт або картина [126, с. 141; 127, с. 259], поняття, уявлення, гештальт [190, с. 56–58], уявлення, схема, поняття, фрейм, сценарій, гештальт [163, с. 72–74], образ, уявлення, схема, поняття, прототип, пропозиція, фрейм, сценарій, гештальт [174, с. 39–41], мисленнєва картинка, схема, гіпонімія, фрейм, сценарій, інсайт [12, с. 20–21]. Не вдаючись у особливості цих типів, ми маємо зосередитись на типологічних характеристиках концепту ЗАСТЕРЕЖЕННЯ.

У цьому зв'язку релевантним є розмежування С. А. Жаботинською двох типів концептів – оstenсивних і номінальних. До концептів номінального типу належать сутності, пояснення яких може бути надано тільки словесно, шляхом номінального визначення (брехня, холостяк, бур'ян). До концепту оstenсивного типу належать сутності, пояснення яких може бути надано шляхом вказівки на відповідний референт. Остенсивні концепти поділяються на образи (синій колір, запах бузку), гешталти (обличчя, будівля) і схеми дій (покупка сукні, змагання) [79, с. 256]. Як вказує О. В. Рудакова, «зміст таких концептів розкривається здебільшого оstenсивно – через демонстрацію предмета або явища» [174, с. 17].

Вочевидь, концепт ЗАСТЕРЕЖЕННЯ належить до концептів-схем дій або, у термінах І. С. Шевченко, до подієвих (процесуальних) концептів. Крім подієвих, вона виокремлює ще предметні та ознакові (реляційні) концепти. Вони різняться у такий спосіб: предметні концепти є ментальними уявленнями про предмет/сутність, ознакові концепти – ментальними уявленнями про характеристику предметів та дій, подієві концепти – ментальними уявленнями про вербальні та/або невербальні процеси [216; 217, с. 125]. Як приклади подієвих концептів І. С. Шевченко наводить концепти ПОДЯКА, ВИБАЧЕННЯ, ОСУД, ПОМСТА, ПРОХАННЯ, ознакових концептів – ДОБРО, ЗЛО, СКРОМНІСТЬ, ВВІЧЛИВІСТЬ, СТРИМАНІСТЬ [217, с. 126] (див. таблицю 1.1).

Таблиця 1.1

Критерії розрізнення подієвих і ознакових концептів

	ознаковий концепт	подієвий концепт
природа концепту	характеризує певну ситуацію, дію або стан	є формою репрезентації свідомості людини в комунікативній поведінці / дискурсі, в якому робиться наголос на свідомій цілеспрямованій знаковій діяльності, яка пов'язана з проявом даного концепту на практиці соціальної взаємодії
онтологічні властивості концепту	є пантемпоральним	розгортається в часі
спосіб актуалізації концепту	номінується словом, реченням або паремією	має дискурсивний спосіб актуалізації – у вигляді МА, стратегії, тактики, міни ролей
тип іллокуції, яку задає концепт	задає супутню іллокуцію мовленнєвого акту	визначає основну іллокуцію МА
спосіб моделювання концепту	моделюється у вигляді статичного фрейму	моделюється у вигляді динамічного фрейму

Подієві та ознакові концепти постають як концепти комунікативної поведінки [217, с. 125–126] та протиставляються предметним. Поняття *комунікативної поведінки* окреслили З. Д. Попова і Й. А. Стернін, визначивши його як сукупність норм та традицій спілкування певних груп людей, зокрема лінгвокультурної спільноти, яка демонструє певну національну комунікативну поведінку [164, с. 34].

Подієвий концепт визначаємо слідом за І. І. Чесноковим: це модель поведінки, відображена у свідомості індивіда та описувана «в термінах

соціальної взаємодії – з точки зору мотиву, мети, а також стратегій і тактик її досягнення» [211, с. 6].

І. С. Шевченко пропонує критерії розрізнення подієвих і ознакових концептів [216; 217, с. 126], які ми підсумували у таблиці 1.1.

Застосовуючи ці критерії, ми можемо надати основні ознаки концепту ЗАСТЕРЕЖЕННЯ як подієвого концепту комунікативної поведінки:

- концепт ЗАСТЕРЕЖЕННЯ є формою репрезентації свідомості людини в діалогічному дискурсі, будучи формою цілеспрямованої знакової діяльності;
- концепт ЗАСТЕРЕЖЕННЯ активується у людській свідомості, розгортаючись у часі;
- концепт ЗАСТЕРЕЖЕННЯ актуалізується у дискурсі у вигляді МА;
- концепт ЗАСТЕРЕЖЕННЯ визначає основну іллокуцію МАЗ, яка є гібридним поєднанням асертиву й директиву;
- концепт ЗАСТЕРЕЖЕННЯ моделюється у вигляді динамічного фрейму.

Під *фреймом* розуміють пресупозиційні моделі для вимірювання та опису ментальних репрезентацій, які зберігаються у пам'яті людей, у тому числі концептів [90, с. 127], систему, за якою організуються уявлення, образи, поняття, концепти, що зберігаються в пам'яті [320, с. 187], форму структурування типового уявлення про означуване, у яку «вбудовуються» референція до немовної дійсності: «одиниця мови, указуючи на певний феномен, що стоїть за концептом, «вбудовується» у фреймові структури соціокультурних знань, що становлять пресупозиційний фонд суб'єкта дискурсу» [138, с. 9–13].

Фрейм складається зі сталих компонентів – термінальних вузлів (*terms*), і змінних компонентів – слотів (*slots*). Слоти часто постають як підфрейми, або вкладені фрейми. За словами автора цього терміну М. Мінського, фрейм визначає «множину питань, які слід поставити в гіпотетичній ситуації; він визначає теми, які слід розглядати, і методи, за

якими треба працювати» [142, с. 95].

Виокремлюють два типи фреймів – динамічні та статичні. Перші будуються як послідовність дій або подій та стосуються прототипової схеми реалізації певних МА [237; 251; 253, с. 231; 269; 295, с. 91]. Динамічних фреймів стосуються такі слова О. І. Морозової: «Фрейм має здатність структурувати не тільки об'єкти, що володіють просторовими характеристиками, але і події, що мають часову протяжність. Так, наприклад, привітання та прощання являють собою темпоральну «рамку», що відокремлює певну комунікативну подію від попередньої та наступної». Те ж саме можна сказати і про застереження.

Натомість статичні фрейми є «“голографічними” картинками у колективній свідомості мовців» [12, с. 55], які містять головну, типову та потенційно можливу інформацію, що асоціюється з концептом і забезпечує поведінку людини і її правильну інтерпретацію з боку інших людей [65, с. 16–17]. Це ієрархічно побудована структура інформаційних даних, яка акумулює знання про певну стереотипну ситуацію [12, с. 25; 320, с. 187; 131, с. 56; 136, с. 152; 142, с. 7; 160, с. 119–120; 197, с. 96].

Виокремлюють також два підходи до моделювання фреймових структур – когнітивний і інтеракціональний, а відповідно, і два різновиди фреймів – когнітивні (інформаційні) і інтеракціональні (діалогові). Ми вважаємо, що концепт ЗАСТЕРЕЖЕННЯ моделюється як інтеракціональний фрейм. За свідченням О. І. Морозової, «інтеракціональний фрейм структурує знання, необхідні носіям мови для того, щоб правильно визначити контекст комунікативної взаємодії, що грає вирішальну роль в продукуванні і розпізнанні мови. Фрейми даного типу являють собою різновид когнітивних фреймів, оскільки вони співвідносяться з певним фрагментом дійсності – комунікативною діяльністю людини» [147, с. 270].

С. А. Жаботинська виокремлює п'ять типів фреймів: предметний, акціональний, посесивний, таксономічний та компаративний [77; 78].

Подієвий концепт ЗАСТЕРЕЖЕННЯ представлений фреймом акціонального типу, оскільки засобом його актуалізації у дискурсі є МА, який має процесуальну природу [26, с. 25].

У акціональному фреймі кілька предметів, які є учасниками події, наділяються аргументними ролями: «агенс/каузатор», «пацієнс/об'єкт», «афектив (результат як предмет із каузованою ознакою) – фактив (результат як каузований предмет)», «інструмент – помічник – супроводжувач», «реципієнт – бенефактив», «причина – умова – ціль». Відношення між предметами, наділеними аргументними ролями, визначаються дією агенса/каузатора і експлікуються дієсловами *діє* або *робить*, які супроводжуються відповідними прийменниками: *діє на* (пацієнс/об'єкт), *діє/робить із* (інструментом, помічником або супроводжувачем), *діє з-за* (причини, умови або цілі). «Якщо в предметноцентричному фреймі у фокусі уваги перебував сам предмет <...>, то в акціональному фреймі акцент зміщується на його **взаємодію** з іншими предметами. Спосіб цієї взаємодії і зумовлює характер зв'язку між складовими фрейму» [77, с. 6] (виділено в оригіналі).

У більш пізній роботі С. А. Жаботинська говорить про іллокутивний концепт, який відповідає певній іллокуції та має прямий і непрямий способи вербальної репрезентації у дискурсі. Іллокутивний концепт аналізується на ґрунті лексичної семантики дієслів, що визначають тип МА [80, с. 190]. Ми вважаємо іллокутивний концепт аналогом подієвого концепту.

Побудова акціонального фрейму подієвого/іллокутивного концепту має здійснюватися на основі аналізу словникових дефініцій імені концепту [80, с. 191]. Іменем концепту ЗАСТЕРЕЖЕННЯ, що актуалізується в німецькомовному діалогічному дискурсі, ми вважаємо лексему *Warnung*, оскільки саме нею позначається цей МА у роботах німецькомовних лінгвістів та перекладах англосаксонських теоретиків МА на німецьку мову [233, с. 276; 288; 316, с. 102; 293, с. 68], у роботах на англійській мові вживається

відповідна лексема *to warn* [227; 284, с. 195; 303; 261, с. 204; 293, с. 68; 300; 313, с. 24].

За свідченням З. Д. Попової і Й. А. Стерніна, «перспективними для когнітивних досліджень є такі ключові слова, які мають багато значень і вирізняються частотністю вживання» [163, с. 101]. Семантика ключового слова (лексеми), що іменує концепт, найкраще відображає ядро концепту, тобто «сукупність когнітивних шарів і когнітивних сегментів у сукупності ознак, що їх утворюють» [163, с. 97].

Типові словарні дефініції застереження мають такий вигляд:

- *warnen* – jmdm durch Zeichen zu verstehen geben, dass in der Zukunft ein für den Hörer nachteiliges Ereignis stattfinden wird (falls nicht Gegenmaßnahmen getroffen werden); von einer bevorstehenden Gefahr benachrichtigen, und selbige zu vermeiden; es konnte auch das genannt werden, was vermieden werden sollte, um nicht in Gefahr zu geraten, daher nicht selten mit Negation [321, S. 1022–1023];
- *warnen* – auf eine Gefahr hinweisen, jmdm. nachdrücklich, dringend von etw. abraten [324, S. 1712];
- *abraten* – raten, etw. nicht zu tun [324, S. 65];
- *warnen* – auf eine Gefahr hinweisen, aufmerksam machen; nachdrücklich, dringend auffordern, etwas zu tun oder zu lassen [323, S. 805];
- *warnen* – mit aller Deutlichkeit auf eine Gefahr, eine Schwierigkeit aufmerksam machen, abraten, alarmieren, vorwarnen [322, S. 741];
- *застерігати* – 1. Заздалегідь попереджати кого-небудь про щось небезпечне, небажане; // від чого. Оберігати від кого-, чого-небудь, запобігати чомусь поганому; 2. Робити додаткове зауваження, роз'яснюючи або уточнюючи думку [319, том 3, с. 329].

Як свідчать ці дефініції, застереження може відбуватися невербально (*durch Zeichen*) або вербально (*es konnte auch das genannt werden; зауваження*), емоційно (*nachdrücklich, dringend; mit aller Deutlichkeit;*

alarmieren) або спокійно (*роз'яснюючи або уточнюючи думку*), стосується певної події (*Ereignis*) або дії певної людини (*від кого-, чого-небудь*) у майбутньому (*in der Zukunft; заздалегідь*), яка є несприятливою для адресата (*für den Hörer nachteilig; eine Schwierigkeit; небажане*) або навіть становить загрозу (*Gefahr; небезпечне*), тому має бути врахована у його подальших діях (*etw. nicht zu tun; etwas zu tun oder zu lassen*), і про яку мовець сповіщає (*benachrichtigen; aufmerksam machen*) адресата та спонукає (*abraten, auffordern*) його вжити заходів (*Gegenmaßnahmen getroffen werden*), щоб запобігти цій події (*vermieden werden; vermeiden; запобігати*). Ці лексеми вказують на основні семи, які «ототожнюються з концептуальними ознаками» [163, с. 98].

У такий спосіб будуємо акціональний фрейм подієвого концепту WARNUNG/ЗАСТЕРЕЖЕННЯ:

- *Хто?* – Комунікант 1 (Адресант);
- *Що робить?* – Застерігає;
- *Кого?* – Комуніканта 2 (Адресата);
- *Як?* – Вербально/невербально, усно/письмово, експліцитно/імпліцитно, емоційно/спокійно, щиро/нещиро;
- *Про що?* – Про те, що існує або має відбутися певний стан речей, який становить загрозу інтересам Адресата і тому Адресат має виконати / не виконати певну дію/дії задля запобігання цього стану речей;
- *З якою метою?* – З метою змусити Адресата повірити, що стан речей дійсно відбудеться і спонукати Адресата до певної дії/діяльності.

Цей фрейм зображуємо у вигляді схеми із шістьма відповідними слотами (див. рис. 1.1).

Побудований фрейм свідчить, що застереження доцільно розглядати як гібридний МА, що зумовлено наявністю у фреймі показників як директивної (спонукання адресата до певної дії/діяльності), так і асертивної іллокуції (сповіщення про певний майбутній стан речей).

Рис. 1.1. Акціональний фрейм подієвого концепту ЗАСТЕРЕЖЕННЯ

1.2.2.3. Умови успішності мовленнєвого акту застереження.

Оскільки концепт ЗАСТЕРЕЖЕННЯ актуалізується у дискурсі у вигляді МА, слід розглянути, яким чином він корелює з умовами його успішної реалізації, які розглядаються дослідниками як когнітивні сутності [26, с. 31; 65, с. 13; 285, с. 119], адже вони пояснюють, «які когнітивні процеси лежать в основі наших уявлень про «успішність» мовленнєвого акту в комунікативній ситуації» [65, с. 13–14]. Параметризація умов успішності іллокутивного типу має бути першим кроком його аналізу [26, с. 10].

Умови успішності становлять умови, необхідні й достатні для реалізації акту певного іллокутивного типу [300, с. 57]. Успішність становить «відношення між актом висловлення й мовленнєвим актом: вона є релевантною тоді, коли акт висловлення дійсно реалізує певний мовленнєвий акт» [316, с. 58], тобто для реалізації МА певного іллокутивного типу мають бути виконані умови його успішності [300, с. 51]. У нашому випадку реалізований МАЗ є успішним, тобто сприймається адресатом саме як застереження, а не як інший іллокутивний тип, коли він задовольняє умовам успішності МАЗ.

Застереження розглядається як гібридний МА, який має прояв у сполученні двох іллокуцій – асертивної (повідомлення) і директивної (поради). Має місце обов'язкова сумісна реалізація обох іллокуцій, які можуть бути виражені як експліцитно, так і імпліцитно. Асертивний компонент – це інформація, яка зрозуміла з контексту ситуації, або стає зрозумілою зі слів мовця, а директивний компонент ґрунтується на перлокутивній цілі мовця змусити адресата виконати певну дію, невиконання якої може призвести до несприятливих для адресата наслідків.

Асертив і директив – різні за своєю суттю іллокуції, які не мають спільних рис. Асертив становить інтендовану передачу певного стану речей [281, с. 834–836], а директив полягає у «прагненні одного з комунікантів вплинути на співрозмовника (адресата) таким чином, щоб це спонукало останнього виконати певну дію (фізичну, мовленнєву або ментальну), виконання якої перший з комунікантів (адресант) бажає за тими чи іншими причинами» [75, с. 7–8]. За словами Е. Рольфа, «під асертивом розуміється: зі сторони мовця – сказати про стан речей; зі сторони адресата – визнання того, що мовець може говорити правду», «під директивом розуміється: зі сторони мовця – спроба спонукати адресата до дії у майбутньому; зі сторони адресата – намір здійснити певну дію» [293, с. 29]. Тим не менш, асертив і директив здатні суміщатися і утворювати особливий, гібридний тип – застереження, оскільки суміщаються умови їхньої успішності.

Мовленнєвоактова специфіка застереження стосується усіх умов успішності, крім першої. **Умова нормального входу – виходу** (*input and output condition*) передбачає, що комуніканти: 1) володіють мовою; 2) діють свідомо, добровільно; 3) не мають фізичних перешкод; 4) не грають роль; 5) не жартують. Ця умова дозволяє встановити не іллокутивний тип МА, а те, чи реалізує висловлення МА взагалі.

Наступний дискурсивний фрагмент демонструє приклад порушення умови входу – виходу, а саме наявність фізичних перешкод для адресата.

Верена будить свою доньку Анді в школу. Та дивиться на годинник та сварить мати за те, що та не розбудила її раніше. Верена застерігає доньку, що якщо так пізно лягати, можна запізнюватися кожного дня. Але Анді не почула сказане, оскільки мерщій побігла до школи. Тож не можна сказати, що мати застерігла доньку – МАЗ є неуспішним:

(5) „*Andy, es ist Viertel nach sieben, du solltest dich beeilen, sonst kriegst du wieder Probleme von Herrn Mathelehrer.*“

„*Viertel nach sieben?*“ *Andy schwang die Beine aus dem Bett.* „*Oh, Mann, wieso hast du mich denn nicht eher geweckt? Um Viertel vor acht muß ich in der Schule sein, oh, jammi jammi jammi, wie soll ich das bloß schaffen?*“

„*Vielleicht solltest du einfach abends mal etwas früher ins Bett gehen?*“

(+> *Geh früher ins Bett! & Anderenfalls verspätet du dich ständig*) *schlug ihre Mutter vor, aber das hörte Andy schon nicht mehr. Sie war die Treppe hinuntergerast.* (Meare, „*Andy gegen den Rest der Welt*“, S. 1).

Умова пропозиціонального змісту (*condition of propositional content*) характеризує пропозицію, властиву певному іллокутивному типу. У випадку МАЗ ідеться про пропозицію, типову для МА директиву та асертиву. Якщо в асертивів пропозиція може бути будь-якою [26, с. 33], то пропозиційний зміст директиву завжди полягає в тому, що адресат виконає дію у майбутньому [298, с. 11]. Проте у разі МАЗ стан речей має певним чином стосуватися адресата, порушувати його інтереси, становити загрозу для нього тощо. На думку А. Буркгардта, «пропозиція МАЗ може містити лише причину небезпеки, але не дані про те, як їй запобігти» [233, с. 276].

Пропозиція МАЗ надає інформацію про денотативну ситуацію, на підставі якої надалі має діяти адресат. Як вже зазначалося, пропозиційний зміст МА застереження є складною пропозицією, компоненти якої мають спільні актанти та перебувають у відношенні доповнення. Один компонент пов'язаний з асертивною іллокуцією, другий – з директивною.

Асертивний компонент передбачає, що:

1) стан речей p має місце у теперішньому / мав місце у минулому / наступить у майбутньому;

2) агентом не є мовець M та адресат A ;

3) цей стан речей p певним чином стосується A .

Директивний компонент МАЗ передбачає, що:

4) зі стану речей p випливає необхідність дії D ;

5) дію D має виконати A ;

6) D стосується $A / M+A / A$ + третіх осіб (де p – пропозиція, M – мовець, A – адресат, D – дія).

Підготовчі умови (*preparatory conditions*) визначають ситуацію реалізації іллокуції та характеризує стани й можливості комунікантів. Асертив має умову, що незалежно від висловлення існує такий стан речей, про який мовець говорить у своєму висловленні; цей стан речей демонструє істиннісне значення, а саме є істинним [272, с. 70]. Крім того, мовець має мати причини і підстави вважати виражений у пропозиції стан речей істинним; а також «для мовця не має бути очевидним, що адресат знає/думає, що цей стан речей істинний, а також, що він дізнається про це іншим способом» [26, с. 34]. Зокрема, у МА повідомлення наявна «епістемічна презумпція мовця ‘ A має певний дефіцит знання щодо p ’. У такий спосіб конситуація повідомлення виступає як принципова готовність мовця довести до відома слухача те, що він знає/гадає/розуміє/усвідомлює стосовно p (наявність, відсутність, істинність, хибність p тощо)» [168, с. 83].

Натомість директив має умову, що адресат виконає дію D і виконає він її через те, що він розпізнав інтенцію мовця, що він має виконати дію D [272, с. 70], тобто йдеться про здатність адресата здійснити дію. Не менш важливою умовою є також знання мовця про цю здатність. Інші підготовчі умови – «наявність у мовця підстав виразити спонукання адресата до дії» та те, що «для мовця й адресата не має бути очевидним, що адресат виконає дію за іншого перебігу подій» [26, с. 34]. У такий спосіб відбувається

волевиявлення мовця – «рішення делегувати доручення/завдання/право адресату змінити існуючий стан речей. У такий спосіб мовець бере на себе роль прескриптора, а адресату відводить роль виконавця» [168, с. 83].

Отже, для МА застереження релевантними є такі підготовчі умови:

- 1) M і A не перебувають у конфліктних взаєминах;
- 2) наявність певного стану речей p ;
- 3) p може мати негативні наслідки для $A / M+A / A$ + треті особи;
- 4) M володіє інформацією про p ;
- 5) M має нейтральне або негативне ставлення до p ;
- 6) A не володіє інформацією про p ;
- 7) M знає, що A не володіє інформацією p ;
- 8) A здатний виконати дію D ;
- 9) M знає, що A здатний виконати D ;
- 10) D може запобігти негативним наслідкам p ;
- 11) M не впевнений, що A виконає D , якщо M йому цього не скаже.

Важливою є умова взаємин між мовцями, яка відкриває цей перелік. Неконфліктне ставлення до адресата зумовлює те, що мовець за допомогою своєї мовленнєвої дії перериває на деякий час процес дій адресата або перешкоджає її початку [57, с. 67].

Умова щирості (*condition of sincerity*) формулює ставлення мовця до пропозиції і передбачає, що це реальне пропозиційне ставлення відповідає вираженому, тобто бажання, наміри, почуття й переконання мовця є щирими.

Будуючи класифікації МА, дослідники проводять паралелізм між іллокутивними типами і психологічними станами мовця. Як зазначає В. В. Богданов, «для нормального здійснення того чи іншого мовленнєвого акту мовець повинен знаходитися у відповідному психологічному стані: для ствердження чого-небудь мовець повинен вірити в те, що стверджуване є правда, якщо тільки він не робить омовки, що стверджує щось зі слів інших осіб» [31, с. 31]. Цей психологічний стан і є умовою щирості.

Про психологічний стан бажання або потребу мовця, який спробує «досягти, щоб адресат виконав дещо», писав ще Дж. Р. Серль [299, с. 182]. Передумовою спонукання є наявність у мовця потреби, бажання або переваги, які можна задовільнити діями адресата [316, с. 307], саме бажання мовця визначає ціль, яка реалізується в спонуканні [129, с. 5]. Використовуючи «семантичну метамову» А. Вежбицької [315, с. 492], можна стверджувати, що значення спонукальних МА зводиться до «wanting to cause you do it» [314, с. 128]. Конкретні «спроби» ініціатора дії різноманітні та можуть мати такі значення, як «I want you to do X», «I want you to cause X happen», «I want people here to do these things (X)», «I want you to cause X for me», «I want you to say what you think about me» та інші [314, с. 128].

Щодо асертивів, то їхня умова щирості полягає у вірі й переконаності мовця в істинності репрезентованого ним стану речей [26, с. 35].

Отже для МА застереження діють такі умови щирості:

- 1) *М* дійсно знає, що *p*;
- 2) *М* дійсно має нейтральне або негативне ставлення до *p*;
- 3) *М* дійсно розуміє загрозливість *p* для адресата;
- 4) *М* дійсно вірить, що *Д* виправить стан речей;
- 5) *М* дійсно бажає, щоб *А* здійснив *Д*.

Суттєва умова (*essential condition*) визначає інтенціональну специфіку іллокуції, тобто іллокутивну ціль мовця. Іллокутивна ціль мовця, що реалізує асертив, є комунікативною спробою, якою мовець хоче дати зрозуміти адресату, що йдеться про певний стан речей [292, с. 32]. Дж. Серль зазначає: «Мета членів класу асертивів в тому, щоб зафіксувати (у різному ступені) відповідальність мовця за повідомлення про деякий стан речей, за істинність судження, що виражається» [181, с. 240].

Іллокутивною ціллю мовця, який реалізує директив, є спроба змусити адресата зробити певну дію [298, с. 11]. Спонукування – це такий МА, який, за Дж. Р. Серлем, «являє собою спробу <...> з боку мовця <...> домогтися того,

щоб адресат дещо виконав» [181, с. 231].

Отже, при реалізації МА застереження мають місце такі суттєві умови:

- 1) *М* виражає повідомлення;
- 2) *М* предикуює *А* дію *Д*.

Вслід за Л. Р. Безуглою ми розглядаємо і **перлокутивну умову**, яка відбиває відповідну асоційовану перлокутивну ціль [20, с. 105]. За І. П. Сусовим, будь-який акт комунікації – це мовленнєва дія заради впливу мовця на слухача, заради взаємодії мовця і слухача в процесі предметно-практичної та теоретико-пізнавальної діяльності [191, с. 8], тобто заради перлокутивного впливу.

Перлокутивна ціль мовця, що реалізує асертив, «передбачає намір переконати адресата в певному стані речей», тобто вплинути на думки адресата [26, с. 36]. Перлокутивна ціль мовця, що реалізує директив, – вплив на поведінку адресата, вона «пов'язується з наміром мовця вплинути на адресата і певним чином змінити або зберегти вже існуючий стан речей» [129, с. 7].

Отже, для МА застереження характерними є такі перлокутивні умови:

- 1) *М* спонукає *А* повірити, що *р*;
- 2) *М* спонукає *А* виконати *Д*.

Умови успішності МАЗ підсумовано у таблиці А. 1 додатку А, де продемонстровано сполучення умов успішності асертиву й директиву. Слід наголосити на тому, що це сполучення не є механічним – як показує проведений аналіз, у результаті конкретизації окремих умов і їхньої взаємодії з іншими виникає особливий іллокутивний тип, який існує сам по собі, – застереження.

Таким чином, аналіз умов успішності МАЗ дає підстави стверджувати, що цей МА є гібридним іллокутивним типом – таким, що поєднує ознаки асертиву й директиву.

1.2.2.4. Когнітивний сценарій мовленнєвого акту застереження.

Динамічний фрейм подієвого концепту ЗАСТЕРЕЖЕННЯ ми називаємо його когнітивним сценарієм, оскільки актуалізація цього концепту відбувається у дискурсі у вигляді МА. Як зазначають З. Д. Попова і Й. А. Стернін, говорячи про сценарії, «фактично, це фрейми, що розгортаються в часі й просторі як послідовність окремих епізодів, етапів, елементів» [163, с. 74]. А О. В. Рудакова вказує, що сценарій є різновидом фрейму: «це динамічно представлений фрейм як певна послідовність етапів, епізодів, що розгортаються в часі» [174, с. 41].

Когнітивний сценарій «репрезентує поетапну динаміку дій, закріплених у колективній пам'яті носіїв мови» [164, с. 14] і відрізняється від фрейму вирішальним фактором часового виміру. Знання, які містяться в сценарії, – це «когнітивні моделі, які допомагають людині орієнтуватися в повсякденних життєвих ситуаціях» [174, с. 43].

Побудова когнітивного сценарію реалізації МАЗ дозволяє встановити прототипову ситуацію реалізації МАЗ в сучасному німецькомовному діалогічному дискурсі. В основі побудови когнітивного сценарію певного МА лежить послідовність декількох фаз, яка складається з причин дії, власне дії та її наслідків [42, с. 8–9; 237; 251; 253, с. 231; 269; 295, с. 91]. За О. В. Рудаковою, сценарій складається із декількох фаз (етапів): зав'язки, кульмінації і розв'язки [174, с. 43].

На думку В. З. Дем'янкова [67], вербальна реалізація подієвих сценаріїв має два типи: 1) повний сценарій, який становить ланцюжок із трьох етапів, пов'язаних причинно-наслідковим зв'язком: подія, що спричинила дію – власне дія – реакція на цю дію; 2) скорочений сценарій, який описує тільки перебіг дії.

Слідом за М. І. Крежевских, який описав комунікативну взаємодію на прикладі фреймів-сценаріїв діалогічної єдності, що ініціюються директивом, з точки зору його успішності або невдачі [107, с. 134–137], ми вважаємо, що

у сценарій певного МА має входити і реакція на нього. У цьому зв'язку концепт ЗАСТЕРЕЖЕННЯ розглядаємо як прототиповий когнітивний сценарій МАЗ, який описується як послідовність подій, станів та дій, які передують МАЗ, супроводжують його та сліднують за ним. Отже, повний прототиповий сценарій успішного МА застереження будуємо у такий спосіб:

- 1) сприйняття мовцем ситуації як такої, що становить небезпеку для адресата або передбачає можливі негативні наслідки для адресата або для мовця і адресата;
- 2) усвідомлення мовцем того факту, що адресат знаходиться у небезпеці або може бути залучений у події, не вигідні для нього або для нього і мовця;
- 3) стурбованість мовця щодо інтересів адресата або адресата і його власних, яка може супроводжуватися більш сильними емоціями мовця;
- 4) пошук засобів впливу на адресата та формування у мовця потреби прояву застереження у бік адресата;
- 5) повідомлення мовця адресатові про небезпечну ситуацію;
- 6) порада мовця адресатові вжити відповідних заходів, щоб попередити небезпечну ситуацію або протидіяти ній;
- 7) сприйняття адресатом стану речей, повідомлених мовцем, як таких, що відповідають дійсності, та його поради як щирої і доцільної;
- 8) реакція адресата на застереження (вербальна – згода виконати дію, відмова, емотив, подяка, або невербальна – дія, предикована у застереженні).

У цьому сценарії відображено гібридний характер МА застереження: асертивний компонент знаходить прояв у фазі 5, директивний – у фазі 6, емотивний компонент (який є факультативним) – у фазі 3. Власне застереження (вербальне, невербальне або комплексне) становлять фази 1, 2, 4, 7 і 8. Фази 1–6 стосуються адресанта МАЗ, а фази 7 і 8 – адресата. Схематично сценарій МАЗ представлено на рис. 1.2.

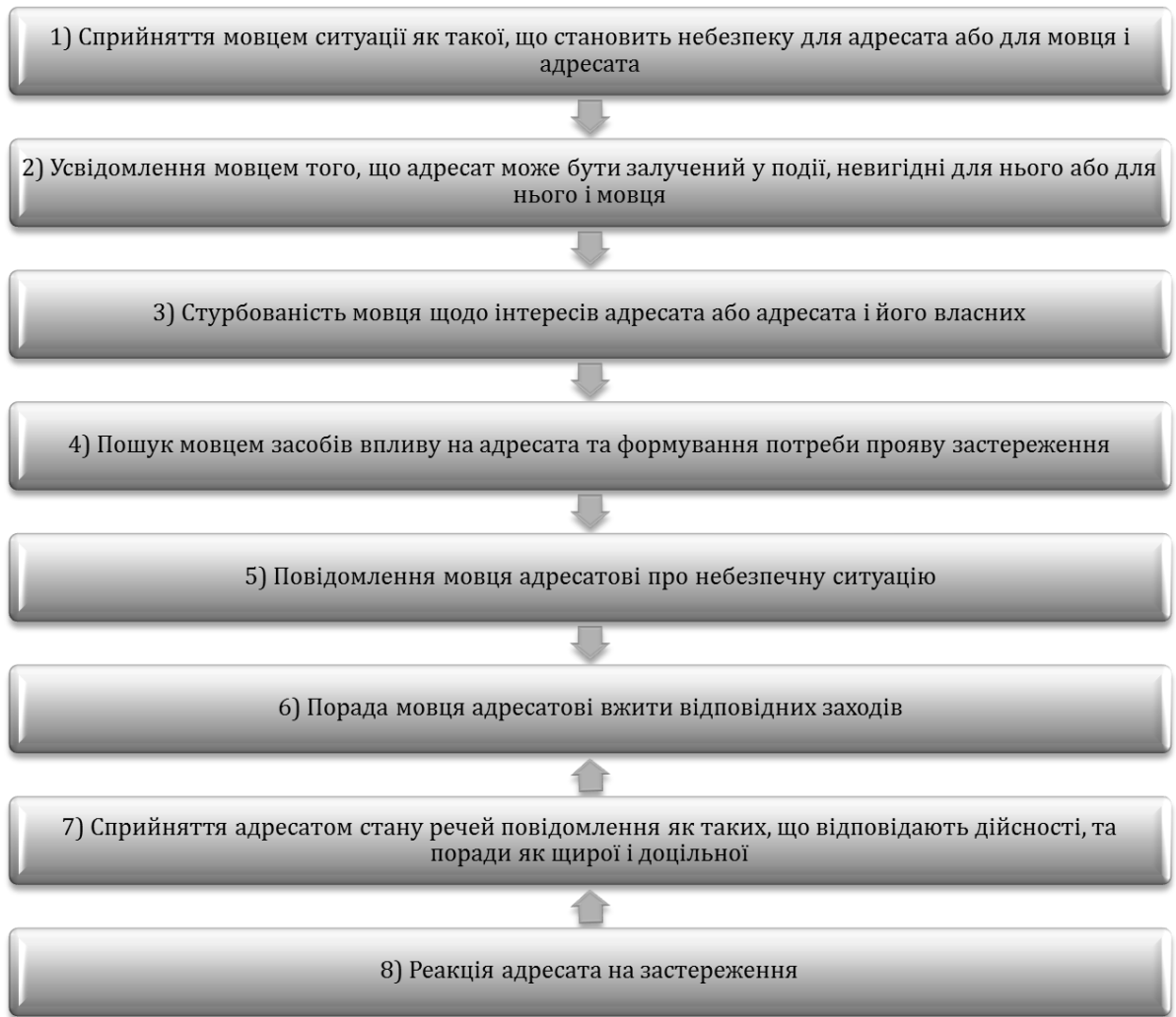

Рис. 1.2. Когнітивний сценарій реалізації мовленнєвого акту застереження

Фаза 3 свідчить про те, що МАЗ реалізується із супутньою іллокуцією (коллокуцією) емотивності. Емоціями, які супроводжують МАЗ, можуть бути схвильованість, збентеженість, розпач, страх мовця тощо. Вони зумовлені тим, що: 1) зачеплено інтереси самого мовця, або 2) мовець сприймає ситуацію як небезпечну не тільки для адресата, але й для себе. Частотність МАЗ із супутньою іллокуцією емотивності представлено в таблиці А.7 додатку А.

МА емотиви вважаємо підтипом експресивів, які «характеризуються іллокутивною ціллю мовця виразити почуття, емоційне ставлення або психічну установку щодо стану речей, представленого в пропозиції», і

перлокутивною метою «емоційного впливу на адресата і катарсису – звільнення від почуттів, що заважають нормальному фізіологічному функціонуванню організму мовця» [26, с. 36].

Різновиди емотивів виокремлюються за типами базових емоцій, уроджених і універсальних, негативних, позитивних і амбівалентних, причому «єдиної точки зору на їхню кількість і склад цього переліку не існує» [20, с. 228].

Вираження емоцій включає три компоненти: сприйняття, оцінка і психічна реакція [274, с. 106]. У розмежуванні емоцій і оцінки спираємося на думку Г. І. Приходько: якщо «емоції представляють собою певний процес, який відбувається в часі, разом з тим вони є психічним станом [169, с. 44], то «оцінка – це така думка про предмет або явище, яка виражає його характеристику, враховуючи категорію цінності, а цінність – це будь-який об'єкт певного інтересу, бажання або прагнення людини» [169, с. 24].

Г. І. Приходько наголошує на нерозривному зв'язку емоцій і оцінки: пізнавально-інформативні властивості емоцій злиті з ціннісно-оціночними. «Емоційні механізми свідомості працюють за принципом взаємної оціночно-когнітивної кореляції. Оцінка немов "вбирає" в себе відповідну емоцію, а "параметри" емоції і оцінки збігаються: "приємне" – "добре", "неприємне" – "погано"» [169, с. 45]. Але у МАЗ оцінка наявна завжди, оскільки фаза 1 сценарію передбачає оцінку ситуації. А от емоції є факультативними (фаза 3).

МАЗ є успішним, коли адресат правильно інтерпретує іллокуцію мовця. Проте, він може бути вдалим, коли адресат повірив мовцеві й дотримався поради (принаймні, пообіцяв це зробити), або невдалим, коли адресат не вірить мовцеві або вірить, але відмовляється виконати відповідну дію. На основі аналізу концепції Д. Вундерліха [316, с. 115], Л. Р. Безугла формулює різницю між успішністю й вдалістю у такий спосіб: «*Успішне* виконання мовленнєвої дії передбачає досягнення мовцем іллокутивної мети

– розуміння адресатом іллокуції та прийняття МА таким, що здійснений згідно з умовами успішності. *Вдалість* мовленнєвого акту пов'язана з досягненням мовцем перлокутивної мети – запланованих результатів впливу, і може бути встановлена тільки після його реалізації, коли стає очевидним, чи відповідає адресат як об'єкт впливу своєю реакцією перлокутивним цілям мовця» [26, с. 30] (виділено в оригіналі).

Отже, етап реакції адресата на МАЗ мовця може передбачати як вербальну згоду або відмову виконати дію, вираження емоцій з приводу повідомлюваного або подяки, так і невербальну дію, предиковану в застереженні. Згода, подяка і виконання предикованої дії означають, що МАЗ є вдалим, а відмова – що МАЗ є невдалим.

Таким чином, гібридний статус іллокутивного типу застереження підтверджується змодельованими когнітивними структурами, що репрезентують МАЗ, – акціональним фреймом подієвого концепту ЗАСТЕРЕЖЕННЯ, умовами успішності МАЗ і протиповим сценарієм його реалізації у німецькомовному діалогічному дискурсі.

1.3. Мовленнєвий акт застереження та суміжні іллокутивні типи

У нашому дослідженні ми пристаємо до думки вчених про те, що «класифікації в мові зберігають у собі риси **природних** класифікацій, тобто класифікацій з образним початком, з їхніми нежорсткими межами й відсутністю твердої логіки, з особливими правилами включення в них нових членів і, отже, особливими закономірностями їхнього функціонування й розвитку, з можливістю відходу від взаємовиключних рішень» [127, с. 99] (виділено в оригіналі). Таке розуміння мовленнєвоактової класифікації за іллокутивною складовою передбачає існування прототипових МА – «найкращих представників» іллокутивних типів, які в максимальному ступені відбивають критеріальні ознаки, та «не-найкращих представників»,

які становлять труднощі для аналізу. Приміром, прототиповим директивом є прохання, квеситивом – інформаційне питання, комісивом – обіцянка, тощо. Натомість МА непротипових («не-найкращих») типів демонструють певну «відкритість» іллокутивних сил, що має наслідком таку обставину, що одне й те саме висловлення можна зрозуміти як реалізацію різних іллокутивних актів [233, с. 125].

«Не-найкращі представники» іллокутивних актів є прикладами перетинання субкатегорій, демонструючи властивість нежорсткості іллокутивної класифікації МА. Це МА з порушенням умови щирості [20, с. 167], із супутньою емотивною іллокуцією [20, с. 172]. До таких «не-найкращих представників» МА можна віднести і гібридні МА, у тому числі МАЗ. Отже, при мовленнєвоактовому аналізі діалогічного дискурсу застереження слід відрізняти від суміжних понять.

Оскільки МАЗ є поєднанням асертивної і директивної іллокуції, слід відмежовувати його перш за все саме від МА директивного і асертивного типу. Ми вважаємо, що наочно показують відмінність МАЗ від асертиву й директиву його умови успішності (див. таблицю А. 1 додатку А), які ґрунтуються на сполученні умов успішності асертиву й директиву.

Директивним компонентом МАЗ є **порада/рекомендація**. Хоча Ю. Д. Апресян об'єднує поради в окремий клас [8, с. 209–210], в більшості класифікацій МА порада відносяться до розряду директивів [54, с. 21; 70, с. 12; 148, с. 7–10; 206, с. 202; 233, с. 276; 247, с. 190–193; 301, с. 37–38; 317, с. 102].

Директив є іллокутивним типом, який має найбільшу кількість різних підтипів, що зумовлено тим, що вплив на поведінку адресата як основний зміст спонування «при різних ситуативних обставинах нашаровується різними інтенціональними спрямованостями», якими є «позамовні фактори, як інтенція мовця, обов'язковість/необов'язковість адресата спонування виконувати дію, правомірність/неправомірність мовця вдаватися до

спонукання, зацікавленість мовця або адресата у виконанні дії, спрямованість спонукання на користь мовця або адресата, врахування мовцем реакції адресата на спонукання, соціально-ролевий статус комунікантів, офіційність/неофіційність умов спілкування, ступінь знайомства співрозмовників, психологічно-емоційні відносини між ними т. і.» [129, с. 7]. Тому лінгвісти виокремлюють дві групи директивів: категоричні (команда, наказ, вимога, заборона, розпорядження) і некатегоричні (прохання, благання, запрошення, пропонування, порада, застереження, рекомендація, дозвіл) [58; 129, с. 7; 206, с. 202; 134, с. 81; 144, с. 8; 258; 259, с. 55].

МА поради належить до некатегоричного типу і виокремлюється на основі параметру бенефактивності/фавористичності/зацікавленості мовця у виконанні дії / відношення *М* та *А* до предикованої дії [70; 129, с. 15; 233, с. 276]. Реалізуючи МА поради, мовець на короткий час ставить себе в позицію адресата, оцінює план його дій не тільки загалом, але також через його (адресата) особисті здібності, та обирає серед широкого фокусу альтернативних дій адресата найоптимальнішу, найбільш позитивну з точки зору його вигоди [57, с. 158]. Отже, порада є спонуканням мовцем адресата до дії, яка є в інтересах самого ж адресата. Це і зближує пораду і застереження.

МАЗ відмежовали від МА поради ще класики теорії МА. Згідно з Дж. Р. Серлем, застереження «розглядається як доведення до відома *С*, що подія *Е* не відповідає інтересам *С*», а порада «розглядається як доведення до відома *С*, що дія *Д* відповідає його інтересам». Формулюючи умови щирості і попередні умови для цих слів, Серль вживає вирази «бути (не бути) в інтересах *С*» і «бути на користь *С*» замість «(не) найкращим чином відповідати інтересам *С*», яка вживалася їм раніше. «Порада являє собою не спробу змусити тебе щось робити в тому сенсі, в якому це можна сказати про прохання. Порада нагадує повідомлення тобі того, що буде для тебе найкраще» [300, с. 67]. А. Вежицька стверджує, що парадоксальність порад

полягає в тому, що, хоча, радячи комусь зробити щось, ми не говоримо йому, що ми хочемо, щоб він це зробив, проте вживаємо (або можемо вжити) наказову форму [44, с. 266–269].

Д. Вундерліх розрізняє пораду і застереження в залежності від того, чи оцінюється стан речей у наслідках як позитивний чи негативний: стан речей, виражений у застереженні, оцінюється негативно, а стан речей, виражений у пораді, – позитивно [316, с. 102].

Насамперед, з порадою можна сплутати застереження третього типу, тому що в них експліцитно виражено директивний компонент. У наведеному дискурсивному фрагменті (3) МА „*Und erzähle keinem Menschen im Coupé, dass du so viel Geld hast!*“, на перший погляд, можна було б кваліфікувати як пораду. Але ретельний інтенційний аналіз і аналіз дискурсивного контексту дозволяють вийти на імплікатуру +> *Dein Geld kann gestohlen werden!*, яка демонструє асертивний компонент, що й підтверджує гібридність реалізованого МА.

Відтак, у МА3 наявне інгерентне поєднання іллокуцій повідомлення та поради, що відображає його гібридну сутність. Порада відрізняється від застереження відсутністю асертивного компонента в структурі МА. Якщо мовець спонукає адресата виконати дію на його користь за запитом або без нього, йдеться про пораду. Якщо спонукання адресата зробити дію на його користь обґрунтовується повідомленням інформації, яка пов'язана з цією дією, реалізується застереження.

Застереження другого і четвертого типу легко сплутати з **повідомленням і твердженням** (констатацією), оскільки мають місце розповідні висловлення. Для їхнього розгалуження «залучається умова обізнаності адресата зі станом речей: якщо він є для адресата новою інформацією, йдеться про повідомлення, якщо ж адресат вже обізнаний із цим станом речей, – про констатацію або нагадування» [26, с. 34].

Повідомлення і твердження належать до асертивного іллокутивного

типу в термінології Дж. Серля і Д. Вандервекена [301, с. 12–20] та Дж. Ліча [270, с. 211–212]. Д. Вундерліх іменує їх репрезентативами [316, с. 77], а Г. Г. Почепцов [165, с. 217–278] і К. Бах та Р. Харніш [288, с. 110–113] – констативами, Б. Фрейзер – ствердженнями [247, с. 190–193]. Є. І. Григор'єв вживає також термін «експлікатив» (від лат. *explikatus* ‘розвиток, розгортання, пояснення’) [56, с. 39]. Ми надаємо перевагу терміну «асертив».

Асертивні МА становлять найчисленнішу групу мовленнєвих маніфестацій. Вони включають такі мовленнєві висловлення, як опис факту або дії, доказ певної істини, судження з конкретного предмета спілкування, твердження чогось, інформування про що-небудь тощо.

На думку Л. Гута, твердження відрізняється від застереження двома ознаками: 1) застереження стосується безпосередньо явних цілей, які формулюються в підготовчій умові або в умові щирості [261, с. 204]; 2) сфера вживання твердження не обмежується прямою комунікацією, на відміну від застереження [261, с. 209]. З першою ознакою можна погодитися, маючи на увазі, що мовець, що застерігає, намагається спонукати адресата до дії – у цьому і полягає його «явна ціль», тобто одна з його перлокутивних цілей. Однак друга ознака викликає заперечення. Як було продемонстровано, за критерієм мовного вираження МАЗ може бути і експліцитним (прямим), і імпліцитним (непрямим).

Від МА повідомлення МАЗ відрізняється тим, що вони визначенням включають різні наміри і припущення. За словами А. Вежицької, «спостерігаючи за будь-яким МА, ми можемо назвати або не назвати його повідомленням, проханням або порадою і т. д. в залежності від двох факторів: (1) що було сказано і (2) чи вважаємо ми, що наміри і/або припущення, висловлені словами або інтонацією, дійсно можуть бути приписані мовцю» [44, с. 251–256].

У дискурсивному фрагменті (2), який ілюструє МА застереження другого типу, який характеризуються експліцитним вираженням асертивного

компонента, директивний компонент виражено в імплікатурі. Ми не можемо віднести висловлення провідника *Einmal Notleine ziehen kostet hundert Mark. Die Rechnung wird geschickt* лише до асертивного типу саме тому, що в імплікатурі він виражає директивний смисл: +> *Ziehe die Notleine auf keinen Fall!* Повідомлення як компонент МАЗ є невідривним від директивного компонента – це і є основна ознака, яка відгалужує МАЗ від асертиву. На відміну від МАЗ, повідомлення і твердження не передбачають одночасну пораду.

Також слід відокремлювати МА застереження від МА погрози. МА кваліфікується як погроза, коли стає зрозумілим, що мовець має намір у майбутньому виконати дію не на користь адресата, це використання мови з ціллю залякати слухача [233, с. 124].

Лінгвісти виокремлюють погрозу в окремий іллокутивний тип [13, с. 244; 167, с. 439; 233 с. 203; 284] або вважають її підтипом комісиву [152; 180; 316] чи директиву [219]. Велика група дослідників розглядає МА погрози як складний [20, с. 172; 39; 87; 139; 156; 168, с. 245; 240; 245; 250; 311].

Розмежовує МАЗ із МА погрози і А. Вежбицька [44, с. 267]. Але ми пристаємо до тих вчених, які розглядають МА погрози як гібридний іллокутивний тип, який суміщає ознаки комісиву й директиву, – мовець бере на себе зобов'язання здійснити певну дію у майбутньому, яка суперечить інтересам адресата та може бути скасованою за умови, якщо адресат виконає у майбутньому іншу дію в інтересах мовця [146; 162, с. 23].

Від погрози МАЗ відрізняють такі фактори підготовчих умов: 1) беніфіціаром застереження є адресат, а беніфіціаром погрози – адресант; 2) адресант застереження не пов'язаний із нанесенням шкоди, цю шкоду можуть нанести лише треті особи або певні обставини, у противному випадку такий МА слід розглядати як погрозу. Проте спостерігаємо випадки, коли мовець використовує для реалізації МА погрози перформативне

висловлення *Ich warne dich*. Це підтверджує тезу про те, що «вживання певного перформативного дієслова не гарантує, що значення, яке лексично закріплено за цим перформативним дієсловом, ідентичне з з його іллокутивною функцією» [233, с. 206]. У наступному дискурсивному фрагменті Вольфганг погрожує адресату, щоб той не чіпав Каті. У двері подзвонили. На порозі стоїть Вольфганг:

- (6) Wolfgang: *Ich weiß nicht, was du vorhast. Aber ich warne dich: Lass die Finger weg von Kati! Hast du das verstanden?*
Geht. (*Unter Uns, Folge 2573, 4. 2005*).

Отже, МАЗ і МА погрози об'єднує те, що вони обидва є гібридними іллокутивними типами. Але основна відмінність полягає в тому, що погроза є поєднанням комісиву і директиву, а застереження – поєднанням асертиву і директиву.

Таким чином, у розмежуванні застереження і суміжних понять (поради, повідомлення, твердження, погрози) основним критерієм виступає наявність гібридної іллокуції, що ще раз підтверджує гібридний іллокутивний статус МАЗ.

1.4. Матеріал та методика дослідження мовленнєвого акту застереження в німецькомовному діалогічному дискурсі

Дослідження застереження як гібридного МА проведено на основі загальнонаукових, загальнолінгвістичних методів та методів когнітивно й дискурсивно орієнтованої мовленнєвоактової прагматики з оперттям на методичні процедури аналізу, застосовані в існуючих розвідках гібридних іллокутивних типів вибачення [39; 215] і погрози [162]. Під **науковим методом** розуміємо «систему правил і прийомів підходу до вивчення явищ і закономірностей природи, суспільства, мислення, це спосіб досягнення певних результатів у науковому пізнанні й практичній діяльності» [82, с. 74],

«стандартизований набір технік для побудови наукового знання, таких як проведення валідних спостережень, інтерпретації результатів дослідження і формулювання висновків стосовно результатів» [40, с. 6].

Методична процедура нашого дослідження охоплює п'ять етапів.

1. Першим етапом є формування емпіричної бази дослідження шляхом аналізу масиву фактичного матеріалу на предмет виявлення мовних проявів МАЗ. Фактичним матеріалом слугували художні твори (драматургічні й прозаїчні) та сценарії телевізійних серіалів «Турецька для початківців» та «Між нами».

Телевізійний серіал «Турецька для початківців» („Türkisch für Anfänger“) має 3 сезони (2006, 2007 та 2008 роки) та 52 серії загалом. Перша серія вийшла 14.03.2006 на німецькому телевізійному каналі «Das Erste». Життя 16-річної Лени Шнайдер (Жозефін Прейс) стає зовсім іншим, коли її мати Доріс (Анна Стібліх) закохується в комісара з питань злочинності турецького походження Метіна Озтюрка (Аднан Марал) і вирішує жити з ним. У серіалі висвітлюються не лише побутові ситуації та проблеми, але й особливості спільного проживання представників різних культур, а також шляхи знаходження компромісів. Серіал був десятикратно номінований на звання кращого комедійного серіалу, має 7 нагород. У 2006 та 2009 продюсер серіалу Бора Дагтекін отримала звання кращого європейського продюсера комедійного серіалу на міжнародному телевізійному фестивалі у Монте-Карло. У 2006 році серіал отримав нагороду як кращий іноземний серіал на міжнародному кінофестивалі у Женеві.

Телевізійний серіал «Між нами» („Unter uns“) транслюється в Німеччині на каналі RTL з 28 листопада 1994 року по теперішній час. На даний момент показано вже більш ніж 6000 серій. Продюсер серіалу – Райнер Вемкен. Сюжет серіалу будується навколо мешканців будинку, розташованому за адресою Schiller-Allee 10. З самого початку серіалу в будинку проживає родина Вайгель, якій цей будинок належав вже багато

поколінь до того моменту, як вони були змушені продати його Єві Вагнер. З того часу в будинку постійно змінюються мешканці: в'їжджають нові і їдуть старі.

Аналізуючи діалоги персонажів художніх творів і серіалів, ми приєднуємося до тези про «можливість і необхідність залучення літературних діалогів як матеріалу до прагмалінгвістичного дослідження» та проводимо на цьому матеріалі аналіз не художнього дискурсу, а розмовного діалогічного [26, с. 11], застосовуючи метод наукового абстрагування [21, с. 111].

Абстрагування – метод дослідження, який ґрунтується на уявному виділенні істотних властивостей і зв'язків предмета і відволіканні від інших частин його властивостей і зв'язків [220, с. 116]. У нашому випадку відбувається відволікання від зовнішньої комунікації автора з читачем/глядачем твору, тобто нас не цікавлять аспекти інтерпретації, естетичні концепції та художні засоби втілення авторських думок. Ми зосереджуємося на внутрішній комунікації персонажів як імітованій вербальній поведінці комунікантів у розмовному діалогічному дискурсі. Слідом за лінгвістами, які розмежовують вертикальну і горизонтальну комунікацію в художньому творі [132, с. 20; 330, с. 8; 260, с. 91; 310, с. 194], ми вважаємо, що мовлення персонажів адекватно відображає реальний розмовний діалогічний дискурс, оскільки «в основі реального й художнього діалогу лежить єдиний досвід людського спілкування, накопичений протягом багатьох років, який має певні форми й закономірності в кожному період розвитку суспільства <...>, тому в драмах навряд чи можливі такі мовленнєві акти та їхні послідовності, які не існували б у реальному спілкуванні» [132, с. 35].

Автори художніх творів (письменники і драматурги) сприймаються лише як посередники, ретранслятори мовлення персонажів, тож «діалог в прозі або драмі представляє повноцінну інтеракцію: читач сприймає

художній діалог як реальний, правдоподібний без зайвих перешкод, чому сприяє письменник-інформатор» [98, с. 361].

Відбір художніх творів відбувався за такими критеріями: 1) близькість мовлення персонажів до реального розмовного мовлення німецькою мовою, 2) характерна для розмовного діалогічного дискурсу часта зміна дискурсивних ходів, 3) «загальнолюдська тематика, яка зумовлює широке типологічне розмаїття реалізованих мовленнєвих актів та високу частотність імплікатур у мовленні персонажів» [26, с. 11]. Як зазначав Л. В. Щерба, «лінгвісти глибоко праві в тому, що, шукаючи норму певної мови, звертаються до творів гарних письменників, які володіють очевидно в максимальному ступені <...> оцінним “чуттям” або “чуттям мови”» [223, с. 37].

На основі фактичного матеріалу відібрано 790 дискурсивних фрагментів методом *суцільної вибірки* – аналізу всіх контекстів з досліджуваним явищем, що зустрічаються в матеріалі.

Критерії вибірки зумовлюються об'єктом аналізу – висловленнями, що реалізують МА застереження у німецькомовному діалогічному дискурсі, та методологічними принципами, які визначають предмет дослідження – структурно-семантичними, лінгвопрагматичними та прагматичними характеристиками висловлень застереження у німецькомовному діалогічному дискурсі.

Мінімальною одиницею аналізу в роботі виступає висловлення застереження. Висловлення ми розглядаємо як продукт МА. На думку М. М. Бахтіна, «мовленнєвий акт або, точніше, його продукт – висловлення, не може бути визнано індивідуальним явищем в точному розумінні цього слова. Висловлення – соціально» [48, с. 90].

Отже, *висловлення* мовця є продуктом «соціальної взаємодії, як найближчої, що визначається ситуацією говоріння, так і подальшої, що визначається всією сукупністю умов певного мовного колективу» [49, с. 310].

Висловлення призначене «по суті своїй для передачі думки і влаштовано спеціально для об'єктивації певної структури відносин» [125, с. 116]. Висловлення слід відрізняти від *речення*: «відмінність висловлення від речення полягає в діяльнісній природі першого й у структуралістській природі другого» [21, с. 124].

Аналізовані дискурсивні фрагменти містять:

- дискурсивний хід мовця, який реалізує МАЗ, що кваліфікується як такий на основі контекстуального, інтенційного і мовленнєвоактового аналізу;
- попередній дискурсивний хід, який вказує на місце МАЗ в інтеракційній послідовності ходів;
- подальший дискурсивний крок/хід або декілька ходів, які засвідчують вдалість /невдалість МАЗ і реакцію адресата на нього (за наявності у тексті).

Загальний дискурсивний контекст відбивається у тексті всього твору, що дозволяє робити припущення щодо мотивів, інтенцій, психологічних станів, моральних якостей мовців тощо.

Отже, для характеристики МАЗ до аналізу висловлення застереження залучається аналіз відповідних дискурсивних ходів і трансакцій.

Слід зазначити, що до вибірки не увійшли дискурсивні фрагменти, які містять опис невербальних актів застереження: $\emptyset \rightarrow A(p) \ \& \ D(q)$. Пілотний аналіз показав, що невербальний спосіб вираження застереження є найменш частотним у німецькомовному дискурсі. Наприклад, це покашлювання адресанта, яке зазначається в авторській ремарці. У наступному фрагменті адресант (Вольфганг) у такий спосіб застерігає батька, який мало не проговорився про своє кримінальне минуле, розмовляючи зі слюсарем про засоби злому решіток на вікнах:

- (7) Gottschalk (lachend): *Außerdem hat so ein Gitter gar keinen praktischen Nährwert... Das drücke ich Ihnen mit einem Wagenheber aus dem*

Mauerwerk, ohne daß Sie was merken...!

Gustav: *Mit 'ner kräftigen Bohle geht's auch! Wenn man die als Hebel benutzt... Das habe ich oft genug...*

Wolfgang (räuspert sich warnend) (+> *Erzähl ihm nicht über deine Vergangenheit! & Er kann dich bei der Polizei denunzieren.*)

Gustav (schnell): *...gelesen...! (Flatow, „Das Geld liegt auf der Bank“, S. 102–103).*

Дослідження невербальної комунікації займають чільне місце у сучасній лінгвопрагматиці [4; 171; 187; 184; 201]. Вони ґрунтуються на положенні Г. В. Колшанського, згідно з яким мовець під час комунікації в результаті моторно-вокалічної діяльності створює засоби немовного характеру, які використовує поряд із мовними засобами через набуття ними комунікативно значущого характеру в процесі спілкування [103]. Такі засоби іменуються «невербальними компонентами комунікації» [186, с. 13] та поділяються на кінетичні (жести, міміка, параметри руху тіла), проксемічні (відстань між мовцями) та просодичні (фонетико-інтонаційні характеристики мовлення) [186, с. 36].

Наш матеріал підтверджує тезу про комунікативно значущий характер невербальних компонентів, який має прояв у двох функціях: 1) супроводження мовленнєвого висловлення; 2) автономного вираження смислу, незалежно від висловлення [55, с. 74–75]. Невербальні компоненти у другій функції ми не беремо до уваги, оскільки вважаємо, що вони не є мовленнєвими актами. Хоча в лінгвопрагматиці існує протилежна думка [33, с. 174, 198; 55, с. 77; 109; 141; 166; 308; 309]. Як зазначає В. В. Богданов, мовленнєвий акт за певних обставин «може бути замінений актом використання елементів інших семіотичних і несеміотичних систем — паралінгвістичних, силенціальних, рисункових, акціональних тощо, які володіють необхідним комунікативним потенціалом» [33, с. 204].

Ми пристаємо до вузького трактування терміна «мовлення» — «як

зовнішнього мовлення, говоріння <...>. Акти значущого мовчання й жести не мають локутивного компонента, тому їх доцільно назвати не мовленнєвими, а невербальними актами <...> Отже, людина, яка не говорить, не може здійснювати мовленнєві акти» [26, с. 26].

МАЗ можуть супроводжуватися використанням жестів, міміки, зміною параметрів голосу й інтонації тощо, що свідчить про їхнє емоційне забарвлення. Проте, їхня частотність у нашому матеріалі не є такою значною, як, наприклад, у випадку МА погрози [162, с. 122].

Отже, ми кваліфікуємо невербальні застереження не як МА, а як невербальні акти.

2. Другий етап передбачає «пошук і вибір проблемних питань для подальшого дослідження, а також вивчення опублікованих літературних джерел за певним напрямом, щоб з'ясувати поточний стан знань, та ідентифікацію теорій, що можуть бути корисними у пошуку відповідей на питання даного дослідження» [40, с. 25].

Огляд літератури має три цілі: «1) з'ясувати поточний стан знань в досліджуваній галузі; 2) встановити ключових авторів, публікації, теорії та наукові надбання в даній галузі; 3) виявити існуючі прогалини в знаннях» [40, с. 26].

Аналіз вивчення застереження у лінгвістиці показав доцільність розгляду його як гібридного МА з позицій дискурсивно орієнтованої теорії МА, яка є теоретико-методологічною базою нашого дослідження. Методи дискурсивної лінгвопрагматики є різноманітними та залучають методи інших антропоцентричних лінгвістичних дисциплін, «прагматика збагачується методами, що передбачають залучення не тільки когніції, але й соціальної інтеракції: когнітивного моделювання, прототипічним, текстово-концептуальним, дискурсивно-стратегічним тощо» [26, с. 72].

3. Застосовуючи обраний методологічний кут зору на вислвлення застереження, на третьому етапі дослідження ми вдалися до узагальнення

мовного матеріалу індуктивним шляхом та формулювання дослідницької гіпотези.

Гіпотеза (грец. – підстава, припущення) – наукове припущення, висунуте для пояснення певних явищ (процесів) або причин, які зумовлюють даний наслідок [82, с. 51].

Гіпотетико-дедуктивний метод становить «спосіб побудови наукової теорії, в основі якого лежить створення системи взаємозалежних гіпотез, з яких шляхом їхнього дедуктивного розгортання виводяться твердження, що безпосередньо зіставляються з експериментальними даними» [220, с. 111].

Гіпотетико-дедуктивний метод базується на поєднанні індуктивного і дедуктивного аналізу. **Індукція** є процесом, при якому висновки базуються на фактах чи даних спостереження [40, с. 19]. З індукцією пов'язаний **синтез** – метод вивчення, який «дає змогу поєднати частини об'єкта дослідження, встановити їхній зв'язок і пізнати об'єкт як єдине ціле» [220, с. 115]. За допомогою індукції формулюється гіпотеза – система ідей, що надає наукове пояснення явищу або класу явищ [10, с. 34].

Гіпотезу нашого дослідження формулюємо у такий спосіб: у німецькомовному діалогічному дискурсі МАЗ реалізуються комплексом мовних засобів, які засвідчують гібридну природу іллокутивного типу застереження, котра полягає у інгерентному поєднанні асертивної (повідомлення) і директивної (порада) іллокуції, що зумовлює варіювання експліцитних і імпліцитних способів вираження МАЗ, його перлокутивних, інтеракційних і дискурсивно-стратегічних характеристик.

4. Наступним етапом є перевірка гіпотези шляхом дедуктивного аналізу. **Дедукція** є процесом, при якому висновки про певний феномен здійснюються на підставі теоретичних або логічних причин і первинного набору передумов [40, с. 19].

Аналіз – метод дослідження, який вивчає об'єкт за допомогою уявного

або реального розчленування його на складові елементи, кожен з яких аналізується окремо у межах єдиного цілого [220, с. 115].

За допомогою дедуктивного аналізу ми виявили і систематизували такі властивості висловлень, що реалізують МАЗ:

- структурно-семантичні характеристики: типи за способом вираження, що надало змогу виокремити експліцитні і імпліцитні МАЗ;
- лінгвопрагматичні характеристики: іллокутивні індикатори МАЗ (перформативні звороти, умовні підрядні речення, фразеошаблони, спонукальні конструкції, питальні конструкції з модальним дієсловом, розповідні конструкції з модальним дієсловом);
- прагмадискурсивні: властивості МАЗ в ініціальному, реактивному та реініціальному дискурсивному ході; перлокутивні оптимізатори, вдалість та перлокутивні наслідки МАЗ; стратегії реалізації МАЗ (маніпуляції, соціальної значущості, виховання, аргументації, виконання професійного обов'язку, турботи).

Кожний дискурсивний фрагмент вибірки проаналізовано відповідно до вказаних характеристик. Для детального аналізу керуємося тезою Д. Вундерліха про необхідність взаємозв'язку між трьома незалежними компонентами: системою мовних засобів, системою поглядів, бажань та інтересів мовців і системою соціальної інтеракції (наприклад, дружні відносини, здійснення влади, інституції) [316, с. 93].

Для ілюстрації паспортизації дискурсивних фрагментів надамо аналіз дискурсивного фрагменту (8). Тіна, учениця середньої школи, закохана у свого вчителя французької мови пана Деларса. Вона зателефонувала йому і попросила провести з нею додаткове заняття з французької мови. Вчитель запросив її до себе додому. Під час заняття він поведився дещо дивно, наче у нього теж були почуття до Тіни. Це збентежило Тіну і вона вирішила розповісти про все своїй подрузі Бріджит. Бріджит застерігла Тіну:

(8) „Sei aber so klug und komm bei Jaque Delars nicht wieder zu Hause vorbei“,

riet Brigitte. (+> Er kann dich beleidigen!)

„Das würde ich nie, nie mehr machen. Ich begreife nicht, wie du so etwas überhaupt sagen kannst“, rief Tina. (Bolten, „Tina und ihr Tramp“, S. 21).

Директивний компонент виражено експліцитно спонукальним реченням, асертивний компонент – в імплікатурі. Статус мовця дорівнює статусу адресата. Предикована у спонуканні дія відноситься до майбутнього часу та є негативною для адресата. Відносини між мовцем та адресатами можна класифікувати як унісонні. Реалізується стратегія турботи, тактика повчання.

Імпліцитний директивний смисл наведено в дужках за допомогою логіко-семантичного знака «+>» – «виводиться дискурсивно, імплікується». Висловлення застереження підкреслюємо однією суцільною лінією, окремий мовний засіб у ньому – двома, а релевантні явища в контексті – преривчастою.

Кожний МАЗ вибірки подано у формалізованому вигляді. Реалізований у фрагменті (8) МАЗ має формулу: $D(q) +> A(p)$. Метод формалізації застосовується у лінгвопрагматиці задля стислої подачі прагмасемантичних властивостей висловлень (див., наприклад [277, с. 105–106]), він успадкований від логічної (формальної) прагматики, від якої походить лінгвопрагматика [26, с. 16–17]. Під формалізацією (лат. *formalis* ‘побудований за формулою’) розуміють «метод, що полягає у заміні усіх змістових термінів символами, а всіх змістових суджень (висловлень) і їхніх сполучень – відповідними послідовностями символів або формулами» [198, с. 254].

Застосовано основний лінгвістичний метод – **deskриптивний** (описовий), який ґрунтується на безпосередньому спостереженні мовних фактів, їхньому структурно-семантичному аналізі та класифікації. Факти мови виявляються в текстах, розглядаються, систематизуються.

Сутність дескриптивного методу полягає в систематизації даних,

отриманих в результаті спостереження, експерименту, вимірювання [82, с. 79]. **Спостереження** – «цілеспрямоване зосередження уваги дослідника на явищах експерименту або природи, їх кількісна та якісна реєстрація» [82, с. 77], «система фіксації і реєстрації властивостей і зв'язків досліджуваного об'єкта» [82, с. 78].

Для визначення граматичних та лексичних одиниць, що є характерними для МАЗ, було проведено структурно-семантичний та лексико-граматичний аналіз.

Крім визнаних лінгвопрагматичних методів, ми застосовували також методи інтроспекції й інтуїції. Про невід'ємність *методу інтроспекції* у мовознавчому аналізі – слова І. Б. Шатуновського: «Від багатьох інших наук мовознавство відрізняється в тому відношенні, що узагальнення, які ми шукаємо, в якомусь сенсі і в якійсь мірі вже зроблені носіями мови. Відповідно, потужним джерелом знань про мову є інтуїція, інтроспекція, що відкриває нам здобуті шляхом несвідомої індукції узагальнення» [212, с. 19].

Метод залучення лінгвістичної інтуїції особливо дієвий при систематизації матеріалу, що обґрунтовується у такий спосіб: «Для створення класифікації необхідна інтуїція як найважливіший елемент наукової творчості. Інтуїція складається у відчутті достатності використовуваних ознак для характеристики виду як цілого, в розумінні того, що він класифікує цілісні образи видів, при визначенні рангу систематичних груп видів і т. д. Таксономічне рішення приймається, керуючись «неявним», неартікулюємим знанням, а остаточне рішення приймається, використовуючи інтуїцію» [74, с. 165].

5. Заключним етапом є перевірка отриманих даних шляхом зіставлення з додатково отриманими фактами. Коли виявляється матеріал, що суперечить зробленим висновкам, який не вкладається в рамки запропонованої теорії, необхідно вводити уточнення і описувати прикордонні випадки [10, с. 34]. Це стосується розмежування МАЗ і МА поради, погрози і повідомлення.

На цьому етапі ми залучили методи когнітивного аналізу – концептуальний аналіз, фреймове моделювання [77, с. 6] і методику побудови когнітивного сценарію [42, с. 8–9; 174, с. 43; 295, с. 91].

На основі аналізу словникових дефініцій лексеми *Warnung* ми встановили її основні семи, які «ототожнюються з концептуальними ознаками» [163, с. 98]. Крім того, були сформульовані умови успішності МАЗ, що надало можливість побудувати акціональний фрейм подієвого концепту ЗАСТЕРЕЖЕННЯ і протиповий когнітивний сценарій реалізації МАЗ у німецькомовному дискурсі. Змодельовані когнітивні структури підтвердили гібридний статус іллокутивного типу застереження.

На цьому ж етапі отримані дані були верифіковані за допомогою кількісних підрахунків (див. додаток А). Ми дотримуємося думки вчених, які визнають умовність застосування кількісних методів у лінгвопрагматиці та їхній статус як суто прикладних, тому не вважаємо за доцільне більш широке їхнє застосування, коли вони набувають статусу статистичних методів [21, с. 15]. Наше дослідження зосереджено на якісних характеристиках МАЗ, і кількісні підрахунки з отриманням відсоткових показників частотності релевантних явищ лише підтвердили встановлені загальні закономірності реалізації МАЗ, не претендуючи на визначення типовості тих чи інших явищ для німецькомовного діалогічного дискурсу.

Висновки до розділу 1

1. Мовленнєвий акт застереження є гібридним іллокутивним типом, який поєднує дві рівноправні інгерентні іллокуції: 1) асертивну – повідомлення мовця адресатові про певну подію, яка сталася в минулому, відбувається у теперішньому або має відбутися у майбутньому, проте є небезпечною для майбутніх дій адресата; 2) директивну – пораду мовця адресатові здійснити певну дію у майбутньому задля запобігання негативних

наслідків, спричинених повідомлюваним станом речей.

2. Гібридний статус іллокутивного типу застереження підтверджується відповідними когнітивними структурами. ЗАСТЕРЕЖЕННЯ є подієвим (іллокутивним) концептом, представленим у вигляді акціонального фрейму, який актуалізується в дискурсі у вигляді мовленнєвого акту, реалізованого за відповідним сценарієм.

3. ЗАСТЕРЕЖЕННЯ як подієвий концепт має такі ознаки: 1) є формою репрезентації свідомості людини в діалогічному дискурсі, будучи формою цілеспрямованої знакової діяльності; 2) активується у людській свідомості, розгортаючись у часі; 3) актуалізується у дискурсі у вигляді мовленнєвого акту та визначає основну його іллокуцію, яка є гібридним поєднанням асертиву й директиву; 4) моделюється у вигляді акціонального фрейму.

4. Акціональний фрейм подієвого концепту ЗАСТЕРЕЖЕННЯ включає такі складові: *Хто?* – Комуникант 1 (Адресант); *Що робить?* – Застерігає; *Кого?* – Комуниканта 2 (Адресата); *Як?* – Вербально/невербально, усно/письмово, експліцитно/імпліцитно, емоційно/спокійно, щиро/нещиро; *Про що?* – Про те, що існує або має відбутися певний стан речей, який становить загрозу інтересам Адресата і тому Адресат має виконати / не виконати певну дію/дії задля запобігання цього стану речей; *З якою метою?* – З метою змусити Адресата повірити, що стан речей дійсно відбудеться і спонукати Адресата до певної дії/діяльності.

5. Умови успішності мовленнєвих актів застереження демонструють сполучення умов успішності асертиву й директиву. У результаті конкретизації окремих умов і їхньої взаємодії з іншими виникає особливий іллокутивний тип – застереження. Мовець, який реалізує мовленнєвий акт застереження, має одну іллокутивну ціль – застерегти адресата, яка є складною за природою, та дві перлокутивні цілі, одна з яких (змусити адресата повірити, що пропозиція є істинною) підпорядкована іншій (змусити його вжити заходів). При цьому іллокуції асертиву і директиву

поєднуються за визначенням, у дискурсі вони реалізуються одночасно. Пропозиція мовленнєвого акту застереження належить до групи складних пропозицій, які складаються з декількох простих за відношеннями доповнення зі спільними актантами. Один із компонентів застереження – асертивний чи директивний – може бути виражений імпліцитно.

6. Когнітивний сценарій реалізації мовленнєвого акту застереження у німецькомовному діалогічному дискурсі включає вісім фаз: 1) сприйняття мовцем ситуації, як такої, що становить небезпеку для адресата або передбачає можливі негативні наслідки для адресата або для мовця і адресата; 2) усвідомлення мовцем того факту, що адресат знаходиться у небезпеці або може бути залучений у події, не вигідні для нього або для нього і мовця; 3) стурбованість мовця щодо інтересів адресата або адресата і його власних, яка може супроводжуватися більш сильними емоціями мовця; 4) пошук засобів впливу на адресата та формування у мовця потреби прояву застереження у бік адресата; 5) повідомлення мовця адресатові про небезпечну ситуацію; 6) порада мовця адресатові вжити відповідних заходів, щоб попередити небезпечну ситуацію або протидіяти їй; 7) сприйняття адресатом стану речей, повідомлених мовцем, як таких, що відповідають дійсності, та його поради як щирої і доцільної; 8) реакція адресата на застереження (вербальна – згода виконати дію, відмова, емотив, подяка, або невербальна – дія, предикована у застереженні).

7. Дослідження застереження як гібридного мовленнєвого акту ґрунтується на загальнонаукових, загальнолінгвістичних методах і методах когнітивно й дискурсивно орієнтованої мовленнєвоактової прагматики з оперттям на методичні процедури аналізу, застосовані в існуючих розвідках гібридних іллокутивних типів. Методична процедура нашого дослідження охоплює п'ять етапів: 1) формування емпіричної бази шляхом аналізу масиву фактичного матеріалу на предмет виявлення мовних проявів мовленнєвого акту застереження; 2) вивчення наукових джерел з метою вибору проблемних

питань; 3) узагальнення мовного матеріалу та формулювання дослідницької гіпотези; 4) перевірка гіпотези; 5) перевірка отриманих даних шляхом зіставлення з додатково отриманими фактами.

Положення цього розділу знайшли відображення у публікаціях: [124; 114; 116; 117; 118; 113; 268].

РОЗДІЛ 2.

ПРАГМАСЕМАНТИЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ МОВЛЕННЄВОГО АКТУ ЗАСТЕРЕЖЕННЯ В СУЧАСНОМУ НІМЕЦЬКОМОВНОМУ ДІАЛОГІЧНОМУ ДИСКУРСІ

Окреслене розуміння застереження зумовлює необхідність встановлення засобів його вираження з огляду на його гібридну природу.

2.1. Структурно-семантичні типи мовленнєвого акту застереження

Встановлено 32 структурно-семантичні моделі МАЗ у німецькомовному діалогічному дискурсі, серед них п'ять моделей стосуються експліцитного вираження компонентів МАЗ, 27 – імпліцитного.

Структурно-семантичні моделі МА застереження у німецькомовному діалогічному дискурсі встановлюються із урахуванням як синтаксичної структури, так і семантичного наповнення висловлення. Слідом за В. В. Козловським, під структурно-семантичною моделлю розуміємо схему, яка узагальнює певні особливості речення та «складається з постійних елементів – граматичних, лексичних, контекстуальних, які самостійно, або взаємозалежно виражають модальний зміст, притаманний лише цьому структурному типу речення. До складу моделі входять лише суттєві формальні одиниці мови. У цілому процес моделювання прагне до такого описання об'єкта, яке вірно пояснює його формальну будову та семантику» [100, с. 84]. Для презентації моделей застосовуємо прийнятий у прагматичі метод формалізації. Встановлені моделі представлено у таблиці 2.1, де $A(p)$ – асертивний компонент МАЗ (презентація загрозливої ситуації), а $D(q)$ – директивний компонент (спонукання до дії щодо запобігання небезпеці).

Кожний реалізований МАЗ обов'язково демонструє обидві іллокуції – асертивну (повідомлення/твердження) та директивну (пораду), які можуть

бути виражені як експліцитно, так і імпліцитно.

Таблиця 2.1

**Структурно-семантичні моделі мовленнєвого акту застереження
в німецькомовному діалогічному дискурсі**

<div>2</div> <div>1</div>		директив	
		експліцитний	імпліцитний
асертив	експліцитний	1. 1) $A(p) \& D(q)$ 2) <i>Ich warne dich / rate dir & D(q), (sonst) A(p)</i> 3) $D(q), \text{sonst/denn/bevor/dass } A(p)$ 4) $D(q) \& A(p): \text{Wenn } p/r, \text{ dann } r/p$ 5) $D(q): \text{Buзук} \& A(p)$	2. 6) $A(p) \rightarrow D(q)$ 7) $A(p): \text{Wenn } p/q, (\text{dann}) r/p \rightarrow D(q)$ 8) $\text{Sonst } A(p) \rightarrow D(q)$ 9) $A(p) \& Q(q) \rightarrow D(q)$ 10) $A(p) \& Q(r) \rightarrow A(\sim r) \& D(q)$ 11) $A(p) \& D(r) \rightarrow D(q)$ 12) $A(p) \& A(q): \text{An deiner Stelle / Wenn ich du w\ddot{a}re, w\ddot{u}rde/w\ddot{a}re ich } q \rightarrow D(q)$ 13) $A(p) \& A(q) \rightarrow D(q)$ 14) $A(p') \rightarrow A(p) \& D(q)$ 15) $A(p): \text{Ich warne dich vor } p \rightarrow D(q)$
	імпліцитний	3. 16) $D(q) \rightarrow A(p)$ 17) $D(q) \& A(r) \rightarrow A(p)$ 18) $D(q): \text{Buзук} \rightarrow A(p)$ 19) $D(q) \& Q(p): \text{Willst du } p? \rightarrow A(p)$ 20) $D(q) \& Q(r) \rightarrow D(r) \& A(p)$ 21) $D(q): \text{Ich rate dir } q \rightarrow A(p)$ 22) $D(q): \text{Ich warne dich vor } q / \text{wenn } q \rightarrow A(p)$	4. 23) $A(r) \rightarrow A(p) \& D(q)$ 24) $A(q/r): \text{Wenn } q/r, (\text{dann}) s \rightarrow D(q) \& A(p)$ 25) $A(r) \& Q(q) \rightarrow A(p) \& D(q)$ 26) $Q(p/q): \text{Willst/Solltest du } p/q? \rightarrow A(p) \& D(q)$ 27) $Q(r) \rightarrow A(r) \& D(q) \& A(p)$ 28) $A(q) \& A(r/p') \rightarrow D(q) \& A(p)$ 29) $A(q): \text{An deiner Stelle / Wenn ich du w\ddot{a}re, w\ddot{u}rde/w\ddot{a}re ich } q \rightarrow D(q) \& A(p)$ 30) $D(r), (\text{sonst}) (A(s)) \rightarrow D(q), \text{sonst } A(p)$ 31) $D(r) \& Q(q) \rightarrow A(p) \& D(q)$ 32) $A(q): \text{Ich warne dich vor } q \rightarrow D(q) \& A(p)$

2.1.1. Експліцитні мовленнєві акти застереження. Експліцитний асертивно-директивний МА застереження передбачає, що і асертивний, і директивний компоненти виражено експліцитно. Експліцитний спосіб вираження асертиву передбачає висловлення розповідної структури, а експліцитний спосіб вираження директиву – висловлення спонукальної структури [293, с. 77]. Експліцитне вираження смислу асоціюється з тотожністю сигніфіката і денотата та є закріпленим у мовних конвенціях

буквальним значенням мовних символів [25, с. 8].

Спостерігаємо п'ять моделей експліцитного асертивно-директивного застереження:

1) *A(p) & D(q)* – адресант інформує адресата про потенційний негативний стан речей і водночас спонукає його до дії, яка, на думку адресанта, дозволить адресату уникнути негативного стану речей, тобто застереження виражено двома висловленнями. Наприклад, адресант (*Grau*) інформує колегу-режисера про небезпечність поведінки рознощика піци під час вечірки та радить йому вжити заходів:

(9) *Grau: Der Junge gräbt dir gerade den Garten um. Du solltest vermutlich was tun.*

Frankie: Der Typ ist ein Pizzabote. Wenn er 'ne Rolle als Pizzabote will, kann er sie haben. (Bauersima, „FILM“, S. 56–57).

2) *Ich warne dich / rate dir & D(q), (sonst) A(p)* – модель з експліцитно вираженими обома компонентами і перформативним зворотом. Наступний дискурсивний фрагмент демонструє перформативне дієслово *raten*. Приміром, після нещасного випадку під час їзди верхи лікар застерігає Крістіну залишити цей вид спорту:

(10) *Der Hausarzt riet ihren Eltern zur Vorsicht: „Reiten und die damit verbundenen Erschütterungen würden die Hüfte zu sehr belasten. Ich rate zu Sportarten wie Schwimmen und Gymnastik“. (Bolten, „Der Junge mit dem Saxophon“, S. 8).*

У наступному дискурсивному фрагменті спостерігаємо перформативне дієслово *warnen*, експліцитне спонукання і експліцитне повідомлення. Бастіан намагається вмовити Мікі виселитися з його квартири, оскільки до нього має переселитися дівчина з новородженою дитиною і тоді виникне конфліктна ситуація:

(11) *Bastian stand blutauschend vor dem Bett. „Micky, ich warne dich, such dir 'ne andere Bleibe. Sonst gibt's ein Unglück!“*

„Was für 'n Unglück?“

Bastian fiel so schnell kein passendes ein. (Noack, „Bastian“, S. 28).

3) *D(q), sonst/denn/bevor/dass A(p)* – застереження складається з директивного та асертивного висловлень, які з'єднані за допомогою конектора *sonst, denn, bevor* або *dass*. Сполучник *sonst* уводить майбутній стан речей, який адресат має знати, щоб запобігти небажаним наслідкам шляхом вдалої реалізації директиву. Наступний дискурсивний фрагмент має такий контекст: Доріс отримала пропозицію одруження від Метіна, але не дала йому відповіді, оскільки боїться вдруге помилитися. Сестра Діана застерігає Доріс:

(12) Diana: *Geh so weit wie du noch nie gegangen bist, sonst geht Metin weg.*
(„*Türkisch für Anfänger*“, Staffel 2, Folge 10, 11, 12, 00:55:35–00:55:57).

Сполучник *denn* вводить стан речей, який є причиною дії, предикованої у директиві. У наступному дискурсивному фрагменті хлопці грають у детективів, розслідуючи викрадення грошей. Хлопець на ім'я Професор дає настанову товаришу Густаву виконати справу майстерно, і пояснює, чому:

(13) „*Mensch, gib den Kram her*“, meinte Gustav. „*Den bring ich gleich rüber ins Café Josty, geb ihn an Büffet ab und beschnuppre bei der Gelegenheit mal den Herrn Dieb.*“
„*Aber mache es geschickt*“, riet der Professor. „*Denn das würde die Verfolgung erschweren.*“ (Kästner, „*Emil und die Detektive*“, S. 85–86).

Сполучник *bevor* вводить висловлення асертивного компонента, якому передуює директивний компонент у формі спонукального речення. Лена закохана у Джема. Але він її ігнорує. Мати Олени дає їй поради та застерігає від потенційних негативних наслідків цих віносин:

(14) Doris: *Verbanne Cem aus deinem Herzen, bevor er Schaden daran anrichtet!*
(„*Türkisch für Anfänger*“, Staffel 2, Folge 10, 11, 12, 00:22:30–00:24:43).

Сполучник *dass* сполучує директивний та асертивний компоненти. Молоді закохані вирішили разом втекти з дому на велосипедах. Маркус мав

настільки велику валізу, що Габі його застерігла на предмет того, що він втратить сили під час подорожі:

(15) „*Paß nur auf, daß du mitsamt deinem Koffer schlappmachst.*“

Diese Bemerkung kostete Markus nur ein müdes Lächeln, dann schwang er sich auf sein Rad und fuhr los. (Marie-Françoise, „Wahnsinnstrip nach nirgendwo“, S. 40).

4) D(q) & A(p): Wenn p/r, dann r/p – мовець сповіщає про небезпечний стан речей, представлений асертивом, вираженням умовним реченням зі сполучником *wenn*, і радить адресату вжити заходів щодо його запобігання. Талановита юна художниця Крістіна, дізнавшись, що її виховують нерідні батьки, вирішила знайти та познайомитись зі своїми біологічними батьками. Знайшовши свого батька, Крістіна побачила в його оселі багато картин. Дівчина нарешті зрозуміла, від кого вона успадкувала свій таланти. Вона поділилася з батьком, що також хоче бути живописцем. Але батько хоче застерігти її від важкої долі митця:

(16) „*Ich wünsche dir wirklich alles Gutes für dein Leben, Christine. Wenn du unbedingt Malerin werden willst, mußt du dir darüber klarsein, daß es ein hartes Leben bedeuten kann. Du mußt deinen eigenen Stil finden und nicht diese Einheitssauce produzieren. Aber wenn du wirklich begabt bist, schaffst du es.*“ (Mansdorf, „Flugzeuge im Bauch“, S. 55).

5) D(q): Вигук & A(p) – директивний компонент МАЗ виражено вигуком зі спонукальним значенням, яке конвенціонально закріплене за ним. Приміром, вигук *Psst!* є закликом зберігати тишу. Оскільки мовець сам не бажає цю тишу порушувати, він вдається до короткого вигуку. У наступному дискурсивному фрагменті мовець у такий спосіб застерігає адресатів. Сини Густава, героя п'єси Флатова, переконали батька піти на пограбування банку разом. У зазначений день вони повернулися з пограбування до будинку батька, де мешкала їхня сестра Барбара, яка в той нічний час повинна була спати:

(17) GUSTAV (zischt): *...! Barbi darf nicht aufwachen...! (er geht zwei Schritte ins Zimmer hinein und leuchtet das Fenster mit seiner Taschenlampe ab) (Flatow, „Das Geld liegt auf der Bank“, S. 76).*

Можливість вираження директивного компоненту конвенційним вигуком є характерним для розмовного дискурсу, де мовні одиниці часто мають нечітку рухливу семантику, легко замінюються субститутами, в першу чергу займенниками і вигуками [185, с. 9; 88, с. 6].

Таким чином, експліцитний спосіб вираження МАЗ передбачає обов'язкове експліцитне вираження і асертивного, і директивного компонентів у різній послідовності – з передуюванням або асертиву (модель 1)), або директиву (моделі 2), 3), 4) і 5)).

2.1.2. Імпліцитні мовленнєві акти застереження. Дослідник імпліцитних МА постає перед питанням про їхнє вираження в дискурсі. Ф. С. Бацевич вважає, що якщо певний зміст (смысл) у тексті нічим не виражений, то він у цьому разі просто відсутній. Тому імпліцитний зміст (смысл) – це зміст виражений, але виражений особливим чином [18, с. 157]. За Л. Р. Безуглою, те, що не виражено словами, є вираженням за допомогою слів, тобто імпліцитні смисли мають певні особливості вербалізації у дискурсі, зокрема, німецькомовному [23, с. 58].

Проведений аналіз дає підставу зробити висновок, що імпліцитний МАЗ має три типи вираження: 1) директивний компонент виражено експліцитно, асертивний компонент – імпліцитно, 2) асертивний компонент виражено експліцитно, директивний компонент – імпліцитно, 3) імпліцитно виражено обидва компоненти.

2.1.2.1. Мовленнєві акти застереження з імпліцитним директивним компонентом. Перший тип імпліцитних МАЗ представлено випадками, коли експліцитно виражено асертивний компонент – повідомлення адресантом адресатові певної інформації, не відомої останньому і релевантної для

предикованої у спонуканні дії, а спонукання адресантом адресата до певної дії в інтересах останнього виражено в імплікатурі. Адресант інформує адресата про потенційний негативний стан речей, виражаючи свою думку стосовно якогось негативного для адресата наслідку, який може мати місце у майбутньому, але спонукання до дії задля запобігання адресатом цього негативного наслідку мовець не експлікує. Зафіксовано десять відповідних моделей:

6) $A(p) \rightarrow D(q)$ – асертив, який презентує негативний стан речей, виражено експліцитно, а директив, який є спонуканням вжити необхідних заходів, – в імплікатурі. Ця модель відповідає прикладу «Бик на полі» Дж. Л. Остіна [227, с. 38]. Про те, що цей МА є застереженням, а не просто описом сцени, свідчить дискурсивний фрагмент і імплікатура, яка виводиться на основі дискурсивного фрагменту і містить директивний компонент застереження. Наприклад, учасниці спільноти матерів у Німеччині на одній із зустрічей дискутують про норми розвитку малюків. Трирічний хлопчик на ім'я Карста досі не може обходитися без своєї пустушки. Досвідчена учасниця спільноти застерігає мати Карсти від негативних наслідків пустушки для дитячих зубів:

(18) „*Du musst nicht weinen, Muckelchen, Mami hat doch neue Sachen dabei*“, sagte Ellen. „*Das kann doch mal passieren.*“

„*Aber doch keinem Dreijährigen*“, sagte Sabine. „*Herrgott, Wibeke und Karsta waren schon mit anderthalb trocken, völlig ohne Zwang.*“

„*Dafür hat Karsta immer noch einen Schnuller*“, giftete Ellen zurück. „*Das ist supi-schlecht für die Zähne und sieht im Übrigen total bescheuert aus*“.

(\rightarrow Gewöhnen Sie Karsta vom Schnuller ab!). (Gier, „*Die Mütter-Mafia*“, S. 220).

7) $A(p)$: *Wenn p/q, (dann) r/p* $\rightarrow D(q)$ – асертив виражено умовним реченням зі сполучником *wenn*, у якому повідомляється про можливий небезпечний для адресата стан речей, тому він має не виконувати певну дію.

Наступний дискурсивний фрагмент ілюструє цю модель: Поні їде на велосипеді, а її бабуса йде пішки. Поні пропонує підвезти бабусю, бо вона вже підвозила Артура, який належить до такої ж самої вагової категорії. Бабуса ж застерігає Поні, що, якщо батько про це дізнається, забере велосипед назавжди:

- (19) *Sie gingen langsam nach Hause. Unterwegs, an der Weidendammer Brücke, fragte Pony Hütchen: „Großmutter, willst du dich auf die Lenkstange setzen?“*
„Halte den Mund!“
„Wieso? Schwerer als Zicklers Arthur bist du auch nicht. Und der setzt sich oft darauf, wenn ich fahre.“
„Wenn das noch ein einziges Mal vorkommt, nimmst du dein Vater das Rad für immer weg.“ (+> Nimm den Arthur nie mehr aufs Rad!)
„Ach, euch darf man aber auch gar nichts erzählen“, schimpfte Pony. (Kästner, „Emil und die Detektive“, S. 76).

8) *Sonst A(p) +> D(q)* – асертивний компонент МАЗ, пропозиція якого пов'язана з пропозицією попередніх МА, уводиться конектором *sonst*, директивний компонент міститься в імплікатурі. 1945 рік, Берлін. Неповнолітній хлопець на ім'я Клойсхен служить у німецькій армії. За дорученням старших за віком офіцерів хлопець заходить до трактиру, де по знайомству він може дістати цигарки. Продавчиня Валлі дивується замовленню юного хлопця та застерігає його від негативних наслідків куріння:

- (20) Kläuschen: *Ham Se nich 'n paar Stäbchen auf Lager?*
 Wally: *Nanu. Du rauchst doch nich etwa schon, Bengel.*
 Kläuschen: *Wie reden Sie mit mir, Frau Dreffke! Ich bin Uniformträger!*
 Wally: *Verzeihung, mein Herr –*
 Kläuschen versöhnlich: *Die sollen ja auch nich für mich sein.*
 Wally: *Bin ich froh. Sonst wird dir noch übel, und du fällst aus bei*

Verteidigung bei Führer und Reich. (+> Rauch nicht!)

Kläuschen schüttelt den Kopf: *Draußen, beim Schanzen ... die Volkssturmmänner ham nischt zu rauchen, und dann sinkt bei denen die Stimmung. (Pillau, „Der Kaiser vom Alexanderplatz“, S. 96).*

9) $A(p) \ \& \ Q(q) \ +> \ D(q)$ – крім зазначення загрозливої ситуації (асертиву) – адресант ставить питання, яке є насправді індиректним директивом. Еріка та Густав одружені, мають трьох дітей. Густав заробляє тим, що грабує банки. Останнього разу після пограбування до нього прийшов комісар з підозрою. Густав дуже хвилювався, і після того, як комісар пішов, в Густава заболів шлунок. Еріка дуже схвильована:

(21) GUSTAV: *So schlimm war es noch nie!... Es ist so, als wenn einer mit der Faust in meinem Magen herumwühlt... <...>*

ERIKA: *Bei dir sind es nur die Nerven... Du machst dich einfach kaputt!*

Gustav, wir haben doch nun wirklich genug auf der Bank... Warum hörst du nicht auf...? (+> Hör mit dem Bankrauben auf!)

GUSTAV (entsetzt): *Aufhören...?! Aber das ist doch mein Leben! Das kann man doch nicht einfach an den Nagel hängen...! Du weißt doch, wie glücklich ich immer nach Hause komme, wenn ich eine passende Bank gefunden habe! Und dann die Vorfreude!... Das Planen...! Die ganze herrliche Zeit der Vorbereitung... Und dann der Moment, wenn man am Tresor gegenübersteht! Diese Spannung...!! (Flatow, „Das Geld liegt auf der Bank“, S. 39).*

10) $A(p) \ \& \ Q(r) \ +> \ A(\sim r) \ \& \ D(q)$ – ця модель передбачає експліцитне повідомлення про небезпеку та питання, яке насправді є імпліцитним твердженням (асертивом), з якого імпліцитно випливає спонукання адресата вжити заходів. Наприклад, коли Густав у 80 років вирішив пограбувати банк, його сини занепокоїлись. Вони намагаються йому пояснити, що за 40 років покращилась система безпеки банків, що сигналізації зараз більш надійні і що батько наражає себе на небезпеку:

(22) GUSTAV: *Ach... auf einmal! Früher wart ihr da nicht so empfindlich...! Was meinst du denn, womit dein Studium finanziert ist... Alles, was ihr heute seid, verdankt ihr dem Geld, daß ich eigenhändig von der Bank geholt habe!*

ALFRED UND WOLFGANG: *Pappi... das ist doch...*

GUSTAV: *Schluß, ich will kein Wort mehr hören!... Ich lasse mir doch von euch Rotznasen keine Vorschriften machen! Ich bin schließlich alt genug!*

WOLFGANG: *Das ist ja gerade das, was mir Sorgen macht...*

GUSTAV: *Was?*

WOLFGANG: *Daß du nicht mehr so jung bist wie früher... in deiner großen Zeit!... Sieh mal, du bist jetzt solange raus...! Was weißt du denn schon von den modernen Alarmanlagen...?! (+> Du weißt nichts von den modernen Alarmanlagen. & Lass deine Idee, eine Bank zu berauben!) Allein schon die neuen Häuser... wie die gebaut sind!... Alles Beton!*

GUSTAV: *Na und...? Es wird doch auch noch ein paar nicht so moderne Banken geben... in alten Häusern...! Man muß bloß richtig suchen...! (Flatow, „Das Geld liegt auf der Bank“, S. 56).*

11) $A(p) \& D(r) \rightarrow D(q)$ – експліцитно виражено і асертив, і директив, але останній не виражає предиковану дію, вона міститься у імпліцитному директиві – натяку. Наприклад, Іна вирішила покинути школу та не вступати до медичинського університету, а піти працювати, оскільки в родині фінансові труднощі. Андреа застерігає Іну від негативних наслідків цього вчинку:

(23) „Ina“. *Andrea hakte sich bei ihr ein und zwang Ina, sie anzusehen. „Ich weiß, daß ihr im Augenblick jede Menge Schwierigkeiten habt. Aber ich würde an deiner Stelle nicht überstürzen. Vor allem würde ich mit deiner Mutter über deine Pläne reden. Ich glaube nicht, daß sie damit einverstanden ist.“*

„Das ist doch egal“, antwortete Ina traurig.

„Finde ich nicht“. Ina schüttelte Ina leicht. „Mensch, du verbaust dir dein Leben. Mit dem Abi in der Tasche stehst du doch viel besser da. Hör auf zu

spinnen, ja! Du wirst doch als Friseur oder Schneiderin nicht glücklich. “
(+> *Mach das Abitur!*) (Meare, „Andy gegen den Rest der Welt“, S. 36).

12) A(p) & A(q): An deiner Stelle / Wenn ich du wäre, würde/wäre ich q
+> **D(q)** – ця модель містить два твердження, одне з яких містить директивну пропозицію у формі умовного способу дії. Окрім того, ця модель демонструє фразеошаблон, характерний для гібридного МАЗ. Барбара зустрічалася з чоловіком на ім'я Ганс. Батько Барбари – грабіжник банків. Батько Ганса – комісар, який все своє життя переслідував батька Барбари. Коли вона дізналася, хто такий Ганс, вона вирішила закінчити стосунки з Гансом, тому що вважала, що він з нею задля вивідування інформації про батька. Але Ганс продовжує їй дзвонити, вона ж не бере слухавку. Брат Барбари, Вольфганг, який мав справу з Гансом по роботі і тому знає, що той може бути небезпечним, застерігає сестру:

(24) *(Das Telefon klingelt. Barbara hebt den Hörer ab und legt wieder auf.)*

BARBARA: Seit er aus Rio zurück ist, geht das jeden Tag so! Dabei habe ich ihm gleich gesagt, es ist aus! Er soll sich eine andere Informationsquelle suchen!

*WOLFGANG: An deiner Stelle wäre ich da ein bißchen diplomatischer gewesen...! Der Junge kann gefährlich werden... (+> *Sei mit ihm vorsichtiger!*)*

BARBARA: Mir nicht mehr.

WOLFGANG: Er hat gekündigt... geht zu einem Nachrichtenmagazin... Wer weiß, was er da schreibt!... Ich an deiner Stelle... Man kann so was ja in Freundschaft ausarten lassen...!

BARBARA (schüttelt den Kopf, entschieden):

Der ist für mich gestorben!

WOLFGANG: Barbi, du darfst das nicht so tragisch nehmen! Er ist Journalist. Er wollte was wissen...! (Flatow, „Das Geld liegt auf der Bank“, S. 39).

13) $A(p) \& A(q) \rightarrow D(q)$ – дана модель схожа з попередньою наявністю двох тверджень в експліцитному вираженні. Відрізняються ж вони формою вираження – ця модель не містить фразеошаблон. Коні – тенісистка. Під час тренування в Коні не виходить подача. Свен, також тенісист цього клубу, уважно слідкував за тренуванням. У Коні попереду змагання і Свен вирішив застерігти Коні:

(25) „Du mußt auf deine Angabe achten“, meldete sich Sven ungebeten. „Bei deiner Schlägerhaltung läufst du Gefahr, den Ball zu kurz zu schlagen und ihn ins Aus zu tropfen“. (\rightarrow Achte auf deine Angabe!).

„Danke für deine Rat“, knurrte Cony, während sie sich den Schweiß von Gesicht und Nacken wischte. (Meare, „Conny, die Powerfrau“, S. 10).

14) $A(p') \rightarrow A(p) \& D(q)$ – асертивний компонент виражено апосіопезним висловленням. **Anocioneza** (від грецьк. *aposiōpesis*) – «недомовлення» [235, с. 87]) розглядається як підтип еліпсису [9, с. 10; 229, с. 215]. А. Беттен підкреслює, що апосіопеза є характерною лише для розмовного мовлення [229, с. 215]. Мовець починає повідомлення, але перериває його з певних причин. Наприклад, у наступному дискурсивному фрагменті батько дівчинки-підлітка не може говорити з донькою відверто на тему статевих стосунків між чоловіком та жінкою:

(26) Kaiser: *Ich muß aufpassen, daß de nich unter die Männer kommst.*

Kitty interessiert: *Pappa, warum warnste mir denn dauernd vor die Männer? Bist doch selber eener!*

Kaiser: *Eben deshalb. Daher kann ich et ja beurteilen.*

Kitty: *Versteh' ick nich. Ich find'se sehr net ... Jedenfalls die meisten.*

Kaiser unsicher. Det kannste ooch nich verstehn. Det is nämlich so mit die Männer ... die wollen alle bloß ... bloß ... (\rightarrow *Alle Männer wollen nur Sex, was dich beleidigen wird. & Sei vorsichtiger mit Männern!*)

Kitty nickt: *Ick weeß schon wat, Pappa.*

Kaiser erleichtert: *Jenau det mein' ick. Sieh mal, du muß dir doch*

aufbewahren für den Richtigen. (Pillau, „Der Kaiser vom Alexanderplatz“, S. 112–113).

15) $A(p)$: *Ich warne dich vor p* $\rightarrow D(q)$ – перформатив і експліцитне повідомлення актуалізують директивну імплікатуру. Приміром, у наступному дискурсивному фрагменті Моніка запросила на каву пана Гючова. Вона попросила його розрізати торт. Він її застерігає, що він дуже любить солодощі та буде крадькома їсти:

(27) Monika: (zu Gütschow) *Können Sie mal helfen... aufschneiden?*

Gütschow: *Gerne... Aber ich warne dich!... Ich nasche!* (\rightarrow *Vertraue mir diese Sache nicht an!*) (er folgt ihr in die Küche. Während des nächsten Dialoges schneidet er die Torte, Monika brüht den Kaffee auf) (*Flatow, „Durchreise“, S. 303*).

Хоча перформативний тип вираження іллокуції належить до експліцитних, оскільки перформативна формула вважається найефективнішим засобом вираження експліцитної іллокуції [21, с. 273], ми не можемо вважати цю модель експліцитним способом вираження застереження, тому що директивний компонент виражено в імплікатурі.

2.1.2.2. Мовленнєві акти застереження з імпліцитним асертивним компонентом. Другий тип імпліцитних МА застереження представлено випадками, коли експліцитно виражено спонукання адресантом адресата до певної дії в інтересах останнього, натомість асертивний компонент – повідомлення адресантом адресатові певної інформації, не відомої останньому і релевантної для предикованої у спонуканні дії, виражено в імплікатурі.

Зафіксовано сім моделей такого типу.

16) $D(q) \rightarrow A(p)$ – експлікація асертивного компонента є надлишковою, оскільки інформація про можливі негативні наслідки вже відома адресатові, саме тому вона подається в імплікатурі як МА нагадування. Спонукальне висловлення вказує на ту дію, яку повинен виконати адресат, щоб не

наступили негативні для нього наслідки, які мовець не вказує, але які є обом відомими або імплікуються з контексту. Наступний дискурсивний фрагмент демонструє застереження матері доньці Анді, яка запізнюється до школи. Оскільки в кімнаті повний хаос, вона не може швидко нічого знайти:

(28) *Der zweite Tag der morgendlichen Zeremonie war schon etwas schwieriger.*

Erstens mußte Andy wenigstens eine Tasse Kaffee im Magen haben, um ihren Kreislauf mitsamt Denkschwamm in Aktion zu bringen, und zweitens hatte Kuno mal wieder einen ihrer Schuhe versteckt.

„Räum halt mal auf“ (+> Sonst findest du nichts in diesem Chaos!), lächelte Verena (Andys Mutter), während sie, gemütlich am Frühstückstisch sitzend, Andys verzweifelten Bemühungen zusah. „Kuno kann gar nicht soviel wegschleppen, wie du verkramst.“ (Meare, „Andy gegen den Rest der Welt“, S. 2).

17) $D(q) \ \& \ A(r) \ +> \ A(p)$ – ця модель відрізняється від попередньої наявністю повідомлення, яке містить іншу пропозицію. Мовець, знаючи, що адресат має намір виконати певну дію або здійснити вчинок, і володіючи інформацією про небезпечну ситуацію для адресата, спонукає його (не) робити цю дію. Розглянемо такий дискурсивний фрагмент: дві сведені сестри, представниці різних культур, бажають стати подругами. Для цього вони пішли разом на йогу. Як виявилось, всі інші учасники тренування та сама тренерка – мусульманки. Лена, молода німкеня, принесла з собою килим для тренування, на якому зображено напівоголеного чоловіка. Зведена сестра Олени Ягмур застерігає Олену від гніву мусульман:

(29) *Lena: Hallo, ich bin Elena, ich wollte gucken, was ihr hier macht.*

Sie legt ihre Isomatte auf den Fußboden.

Yağmur: Bist du wahnsinnig?

Lena: Ich hatte keine andere Isomatte.

Yağmur: Das ist eine Sünde! Lena, dreh die Matte um! (+> Alle muslimischen Teilnehmerinnen werden beleidigt und du wirst aus dem

Verein ausgeschlossen!) („*Türkisch für Anfänger*“, Staffel 1, Folge 3, 31:50–32:10).

18) $D(q)$: Вигук $+> A(p)$ – ця модель схожа на модель 5): директивний компонент МАЗ виражено вигуком зі спонукальним значенням, але, на відміну від моделі 5), асертивний компонент не експліковано, він виводиться в імплікатурі. Приміром, у наступному дискурсивному фрагменті Кайзер, власник трактиру, приховує в підвалі студента на ім'я Йозеф та свою доньку Кітті під час Другої світової війни. Кітті та Йозеф спілкуються. Раптом Кітті чує чийсь голоси вгорі, тому застерігає Йозефа від розмови, бо їх можуть почути:

(30) Josef: ... *und wie ich mit Schule fertig war...*

Kitty hastig: *Scht!* Sie steht auf und lauscht. ($+> Wir können gehört werden$)

Josef: *Was ist?*

Kitty: *Hörste nicht? Die Stimmen?*

Josef: *Nein.* (Pillau, „*Der Kaiser vom Alexanderplatz*“, S. 147).

19) $D(q)$ & $Q(p)$: Willst du p? $+> A(p)$ – ця модель демонструє експліцитно виражений директивний компонент, а асертивний компонент міститься у питальному висловленні, яке есплікується з нього. У наступному дискурсивному фрагменті Конні, яка пішла проти волі батьків та поїхала після школи не додому, як ті того вимагали, а з подругою у кафе поїсти морозива, застерігає її старший брат, нагадуючи про скандал, який батьки їй влаштують вдома, якщо та не буде слухняною донькою:

(31) „*Linda, du sollst deinen Eltern mehr zuhören. Oder willst du Wiederholung des Skandals?*“ ($+> Es gibt wieder einen Skandal, wenn du nicht zuhörst.$) (Meare, „*Conny, die Powerfrau*“, S. 2).

20) $D(q)$ & $Q(r)$ $+> D(r)$ & $A(p)$ – ця модель схожа на попередню, різниця полягає в тому, що питальне висловлення є індиректним директивном з іншою пропозицією. Біггі, донька доктора Штегеманна, вийшла заміж. Одразу ж після весілля молодята вирушають у подорож до

іншої країни, де чоловік Бігті отримав пропозицію роботи. Бігті прийшла попрощатися з батьком перед подорожжю. Батько ж застерігає доньку від того, щоб та нічого не забула:

(32) *Biggi von außen: Paps!?*

Dr. Stegemann: Ja? Ich komm schon Biggi... wollte bloß ein bißchen frische Luft schnappen... Dieser Qualm! Da müssen einem ja die Augen tränen. Sogar der Fisch hat schon ganz feuchte Augen... Sag mal, du bist ja noch immer nicht umgezogen! Eure Maschine geht doch schon in zwei Stunden...

Biggi nickt: Ist ja schon alles gepackt, Paps.

Dr. Stegemann schluckt: Schon alles gepackt... Ja, dann vergiß bloß nichts... Deinen Paß hast du? (+> Vergiß den Pass nicht. & Sonst findet die Reise nicht statt.) (Flatow, „Vater einer Tochter, S. 185).

21) $D(q)$: *Ich rate dir q* +> $A(p)$ – спонування виражено експліцитно з перформативним дієсловом *raten*, а асертивний компонент – в імплікатурі. Розглянемо наступний дискурсивний фрагмент. Адресат МАЗ пані Фрейд – приватний детектив, розслідує справу про вбивство. Для розслідування вона полетіла до Сполучених Штатів. Виявилось, що підозрюваний вбивця теж полетів туди і пані Фрейд загрожує небезпека. Тоді начальник дзвонить їй, щоб застерегти від небезпеки:

(33) *„Die Schlägertype, die mich auf dem Weg zum Flughafen verfolgt hat, fuhr einen schwarzen Toyota. Doch ich kenne diesen Mann nicht, nhab ihn nie vorher gesehen“, fügte ich hinzu.*

„Ich rate Ihnen dringend, sofort nach Hause zu fliegen, Frau Freud. (+> Sonst sind Sie in Gefahr.) Wir brauchen Sie hier. Und kommen Sie mir ja nicht auf die Idee, weiter Detektiv zu spielen. Ich werde jetzt Herrn Gärtner informieren und Sie erwarte ich mit einer der nächsten Maschinen in Hamburg. Ich hoffe, ich habe mich klar und deutlich ausgedrückt.“ (Fix, „Mr. Goldsteins letzte Reise“, S. 109).

22) $D(q)$: *Ich warne dich vor q / wenn q* +> $A(p)$ – спонування виражено

експліцитно перформативним і спонукальним висловленнями, а асертивний компонент – в імплікатурі. У наступному фрагменті мовець (Шульце) застерігає знайомого не проводити йому екскурсію у знайомому йому місці:

(34) „*Wir gehen spazieren*“ meinte Schulze.

Dann sagte er: „Ich warne Sie nur vor einem: wagen Sie es nicht, mir unterwegs mitzuteilen, wie die einzelnen Berge heißen!“ (+> Mir gefällt es nicht, ich werde dann böse.) Hagedorn lachte „Keine Sorge, Schulze! Mir geht's wie Ihnen. Man soll die Schönheit nicht duzen!“

„Die Frauen ausgenommen“, erklärte Schulze aufs Entschiedenste. (Kästner, „Drei Männer im Schnee“, S. 80).

2.1.2.3. Мовленнєві акти застереження з обома імпліцитними компонентами. Третій тип імпліцитних МА застереження стосується випадків, коли обидва компоненти є імпліцитно вираженими. Зафіксовано десять таких моделей:

23) $A(r) \rightarrow A(p) \ \& \ D(q)$ – застереження виражено розповідним висловленням, яке реалізує МА асертив, але інформація про небезпеку міститься в імплікатурі, як і відповідне спонукання. Наприклад, у наступному фрагменті бітько дівчинки-підлітка застерігає її перед небезпекою втратити здатність кохати, якщо вона буде легко поводитися з чоловіками. Прямо він не може про це казати з огляду на делікатність теми, тож вдається до метафоричного порівняння любові з батареєю, яка може закінчитися, якщо розходувати її неощадливо – у такий спосіб він спонукає доньку берегти себе для справжнього кохання:

(35) Kitty murrend: *Bis der kommt, dauert es immer so endlos, Pappa. Inzwischen muß man sich eben behelfen.*

Kaiser fassungslos: Wer hat dir denn det einjeredet? Kuck mal ... jeder Mensch hat bloß so'ne Batterie voll Liebe. Wenn man da zu oft auf'n Anlasser drückt, isse plötzlich leer. (+> Wenn du dir von Männern nicht aufbewahrst, dann wird es keine Liebe für den Richtigen übrig bleiben. &

Erhalte dich für den richtigen Mann!)

Kitty harmlos: *Aber 'ne Batterie kannst du doch wieder aufladen, Pappa!*

Kaiser geschlagen: *Also später begreifst du das schon noch, Kitty.*

Kitty: *Pappa – (Pillau, „Der Kaiser vom Alexanderplatz“, S. 112–113).*

24) $A(q/r)$: *Wenn q/r , (dann) $s \rightarrow D(q) \ \& \ A(p)$* – адресант застерігає адресата за допомогою асертиву, вираженого умовним реченням, агенсом якого є він сам. Доріс застерігає доньку Лену від стосунків зі зведеним братом Чемом, оскільки вважає, що той не має до Лени почуттів. Вона аргументує своє застереження інформацією про те, що Чем має стосунки з іншими дівчатами. Лена ж стверджує, що Чем її кохає, і не вірить матері:

(36) *Lena: Er liebt mich!*

Doris: *Wenn er dich lieben würde, hätte er auf dich gewartet und nicht mit anderen geschlafen!* (\rightarrow *Vergiss den Jungen! \ \& \ Er betrügt dich.*)
(„Türkisch für Anfänger“, Staffel 2, Folge 10,11,12 00:34:20–00:34:29).

25) $A(r) \ \& \ Q(q) \rightarrow A(p) \ \& \ D(q)$ – застереження виражено розповідним та питальним висловленням, з яких виводяться обидві імплікатури МАЗ: асертивна та директивна. Найкраща подруга Анді Іна завжди мріяла стати лікарем. Одного дня Анді дізналася, що Іна не планує вступати до університету, оскільки в родині фінансові труднощі. Анді ж застерігає Іну, щоб та не відмовлялася від своєї мрії:

(37) „Wie bitte?“ *Andy reckte das Kinn vor. „Sag mal, hast du sie noch alle? Du wolltest doch Medizin studieren. Zahnärztin wolltest du werden, und jetzt schmeißt du die Schule? Ina, was ist los?“* (\rightarrow *Schmeiße die Schule nicht! \ \& \ Sonst kann dein Traum nie in Erfüllung gehen.*) (Meare, „Andy gegen den Rest der Welt“, S. 35).

26) $Q(p/q)$: *Willst/Solltest du p/q ? $\rightarrow A(p) \ \& \ D(q)$* – застереження виражено питальним висловленням, з якого виводяться і асертивна, і директивна імплікатури. Приміром, адресант (Вольфганг) пропонує батькові, щоб вони з братом Альфредом взяли участь у пограбуванні банку, але ні

батько, ані Альфред не погоджуються, і Вольфганг вдається до застереження, імпліцитна форма якого зумовлена емоційністю і нещирістю Вольфганга (він сам організовує це пограбування неіснуючого банку, щоб задовільнити примхи батька):

(38) Wolfgang: *Ja, meinst du denn, ich lasse dich allein losgehen...? Ich mache natürlich mit! Freddy auch...! Wir sind doch schließlich deine Söhne!*

Alfred: *Ja, eben... Wir sind doch schließlich deine... Was machen wir...? Mit...? <...>*

Wolfgang: *Ach...? Willst du, daß Pappi einen Wildfremden mitnimmt...?* (suggestiv) (+> *Papa kann einen Fremden mitnehmen. & Mach mit!*) *Wenn wir mitkommen, ist die Sache doch ganz ungefährlich...! Bleibt doch alles in der Familie!*

Gustav: *Nein – das nehme ich nicht an...! Ich möchte nicht, daß ihr eure Existenzen aufs Spiel setzt!... Das Risiko, Jungs!... (Flatow, „Das Geld liegt auf der Bank“, S. 58).*

27) $Q(r) \rightarrow A(r) \& D(q) \& A(p)$ – ця модель демонструє застереження на основі питання, яке насправді є індиректним твердженням, з якого імпліцитно випливає твердження про небезпеку і спонукання вжити заходів. На 80-ту річницю Густава діти прийшли привітати його. Вони випили декілька пляшок шампанського. Всі розійшлися, залишилась донька Барбара та Густав:

(39) GUSTAV: *Ich gehe jetzt in die Werkstatt... hab noch ein bißchen zu tun...*

BARBARA: *Dann wasch ich mir rasch die Haare...! (sie nimmt die Sektflasche)*

GUSTAV: *(der auch nach der Flasche greifen will, enttäuscht): Mit Sekt...?*

BARBARA (schüttelt den Kopf): *Findest du nicht, daß wir beide genug haben...?* (+> *Wir beide haben genug getrunken. & Trink nicht mehr! +> In deinem Alter ist Alkohol gefährlich.*)

GUSTAV: *Nein!*

BARBARA: *Nach dem Essen ist auch noch ein Tag...!*

GUSTAV (brummt etwas): *In der nächsten halben Stunde möchte ich nicht gestört werden... (Flatow, „Das Geld liegt auf der Bank“, S. 64).*

28) $A(q) \& A(r/p') \rightarrow D(q) \& A(p)$ – ця модель схожа з моделлю 14. Але відмінність полягає в тому, що у МАЗ містяться два розповідні висловлення, одне з яких має директивну пропозицію, а інше – апозіопезне висловлення, що містить або пропозицію асертивного компонента, або іншу пропозицію. У наступному дискурсивному фрагменті мовець застерігає адресата розповідати певну інформацію третій особі, оскільки ця інформація може її вбити. Підметом є номінація третьої особи. Хелен розповіла свою таємницю своїй молодшій сестрі Інзі, на що та відреагувала висловленням застереження, оскільки вважала, що така новина може вбити матір:

(40) Helen: *Die ganze Ehe stimmt nicht... Wir haben nie geheiratet...*

Inge: *Nein!*

Helen: *Doch!*

Inge: *Aber deine Briefe... und die Fotos... und die Speisekarte...*

Helen: *Alles Schwindel! Ich war zu feige, euch die Wahrheit zu schreiben... und... zu stolz!*

Inge: *Das ist ja schrecklich, du... Das würde Mutti... Davon darf sie nie was erfahren! Nie! (+> *Sag der Mutter nichts von der Geschichte! & Das wird sie töten.*)*

Helen: *Wie stellst du dir das vor?*

Inge: *Entschuldige, ich denke zuerst an Mutti, und dabei mußt du doch... das war bestimmt nicht einfach für dich... (Flatow, Pillau, „Das Fenster zum Flur“, S. 35).*

29) $A(q)$: *An deiner Stelle / Wenn ich du wäre, würde/wäre ich q* $\rightarrow D(q) \& A(p)$ – застереження виражено за допомогою висловлювання стану речей, який би мовець утілював у життя, якби був на місці адресата. Адресант застерігає адресата за допомогою асертиву, вираженого умовним реченням,

агенсом якого є він сам. Наприклад, адресант (Mo), коли його сестрі подарували кролика, застерігає її від того, що кроль може вкусити за пальці, актуалізуючи пряме і переносне значення виразу *die Finger von jmdm. lassen*:

- (41) „*Das ist Gwin*“, *erklärte Staubfinger*. „*Wenn du willst, kannst du ihm die Ohren kraulen. Er ist gerade sehr schläfrig, da wird er schon nicht beißen.*“
 „*Tut er das sonst?*“, *fragte Meggie*.
 „*Allerdings*“, *sagte Mo, während er sich wieder hinter das Steuer schob*.
 „*Wenn ich du wäre, würde ich die Finger von dem kleinen Biest lassen.*“
 (+> *Das Kaninchen kann dir einen Finger abbeißen. & Lass die Finger von dem Kaninchen!*) (*Funke, „Tintenherz“, S. 36*).

30) $D(r)$, (sonst) $A(s)$ +> $D(q)$, sonst $A(p)$ – застереження виражено складним висловленням, перший компонент якого реалізує експліцитний директив, а другий – експліцитний асертив, однак останній виражає не безпосередньо загрозливий стан речей, а такий, з якого той виводиться в імплікатурі, хоча може бути наявний конектор *sonst*. Герої серіалу „Türkisch für Anfänger“ німкеня Доріс і турок Метін покохали один одного та вирішили з'їхатися разом. Обоє мають по двоє дітей. Після кількох тижнів спільного життя вони прийшли до різних уявлень про виховання. Доріс каже, що у вихованні дітей не повинно бути правил. Метін, з іншого боку, встановлює певні правила для своїх дітей і застерігає Доріс від негативних наслідків «виховання без правил»:

- (42) Metin: *Manchmal weiß ich nicht genau, wer von ihnen beiden Teenager ist.*
 Doris: *So, bestell was zu essen.*
 Metin: *Doris, spring über deinen antiautoritären Schatten. Sonst haben wir da oben mal den Gazastreifen!* (+> *Sei autoritär, sonst haben die Kinder Probleme.*) („Türkisch für Anfänger“, *Staffel 1, Folge 3, 01:05:41–01:05:50*).

31) $D(r)$ & $Q(q)$ +> $A(p)$ & $D(q)$ – ця модель схожа на модель 20. Відмінність полягає в тому, що в цій моделі експліцитне директивне

висловлення не містить пропозицію директивного компоненту МА3. Вона міститься у питальному висловленні, що є індиректним директивом МА3. Родина Андреї переїхала у нове місто і Андреа має йти у нову школу. Вона панічно боїться цього. Подруга Андреї зі старої школи дзвонить їй та дає поради щодо поведінки в новому класі, а також застерігає її бути такою нерішучою:

(43) „*Ich bin ganz schön in Panik*“, sagte Andrea ihrer Freundin.

„*Wird bloß kein Trauerkloß! Was macht denn eigentlich dein Mut?*“

(+> *Sei munterer! & Sonst kriegst du keine neuen Freunde!*) (Mansdorf,

„*Zeig, was du kannst, Andrea!*“, S. 13).

32) *A(q): Ich warne dich vor q +> D(q) & A(p)* – хоча застереження виражено перформативним висловленням, директивний компонент міститься в імплікатурі, як і асертивний компонент. Під час Другої світової війни Вільгельм Кайзер є власником трактиру, в якому він нелегально торгує продуктами. До трактиру завітав військовий пан Гейденрейх, який помітив недостатню затемненість вікон трактиру. Гейденрейх звертається до продавчині Валлі та застерігає її від небезпеки бомбардування:

(44) Heidenreich: *Na, Frau Dreffke? Inzwischen können wir uns ja mal kurz unterhalten ...*

Wally: *Unterhalten? Wahrscheinlich ha Sie wieder was zu meckern, Herr Blockwart.*

Heidenreich näherkommend: *Meckern nennen Sie das? Ich warne Sie, Frau Dreffke! Gestern war die Verdunklung wieder nicht in Ordnung.*

(+> *Machen Sie die Verdunklung gemäß den Vorschriften! & Sonst werden Sie bombardiert.*)

Wally: *Na sowas. Glauben Sie, daß unsere Verdunklung den Kriegsverlauf noch entscheidend beeinflussen kann?*

Heidenreich: *Davon verstehen Sie nichts! (Pillau, „Der Kaiser vom Alexanderplatz“, S. 99).*

Частотність описаних структурно-семантичних моделей МАЗ у німецькомовному діалогічному дискурсі надана в таблиці А. 2, на рисунку А. 1 та в таблиці А. 3 додатку А.

2.2. Іллокутивні індикатори мовленнєвого акту застереження

Цей підрозділ присвячено граматичним та лексичним засобам, які слугують індикаторами МАЗ у сучасному німецькомовному діалогічному дискурсі, тобто мають забезпечити розуміння МА адресатом саме як застереження, а не як суто повідомлення або спонукання.

Іллокутивний індикатор – мовний засіб, який демонструє, що у висловленні є наявними певні фактори, завдяки яким МА має специфічну іллокутивну силу [271, с. 190]. Отже, індикатори є засобами для демонстрації іллокутивної сили висловлення [271, с. 192].

До іллокутивних індикаторів дослідники відносять різноманітні мовні засоби. За Ф. Лідтке, різноманітність цих індикаторів варіюється від часток (*bitte, ja, wohl*), модальних дієслів та перформативних формул та сягає типів речення, це всі ті елементи структури речення, які свідчать про те, який МА реалізується [272, с. 11]. Під поняття іллокутивних індикаторів підпадають також прислівники та прислівникові звороти або сполучники, порядок слів, спосіб дії дієслова, інтонація для усного мовлення та пунктуація для письмового мовлення [271, с. 190; 272, с. 20].

А. Буркгардт відносить до іллокутивних індикаторів перш за все частки, наголос, лайки та оцінні слова [233, с. 188]. А от К. А. Шугаєва називає індикаторами застереження тільки лексичні одиниці, які мають семантику потенційної небезпеки [221, с. 12–13].

Ми поділяємо індикатори МАЗ на лексичні та синтаксичні.

Лексичними індикаторами МАЗ є лексеми із семами потенційної небезпеки (*gefährlich, drohen, Vorsicht, Achtung* тощо), модальні слова (*bitte,*

vielleicht, lieber, wirklich тощо), модальні дієслова, прислівники із семою нагальності/обов'язковості виконання дії (*dringend, schnell, sofort, unbedingt* тощо), та модальні частки (*aber, bloß, denn, doch, einfach, halt, ja, mal, nur, wohl*).

До основних синтаксичних іллокутивних індикаторів МАЗ належать перформативні звороти, висловлення у формі умовного підрядного речення, фразеошаблони, спонукальні, питальні та розповідні висловлення.

Частотність іллокутивних індикаторів за групами моделей МАЗ представлено в таблиці А. 5 додатку А. Розглядаючи послідовно синтаксичні іллокутивні індикатори МАЗ, будемо звертати увагу і на лексичні, оскільки вони реалізуються у комплексі. Частотність лексичних іллокутивних індикаторів за структурно-семантичними моделями МАЗ зафіксовано в таблиці А. 4 додатку А.

2.2.1. Перформативні висловлення. *Перформативним* називають висловлення, в якому суб'єкт пропозиції тотожний мовцеві, а предикат відображає дію, яка здійснюється мовцем у момент говоріння [193, с. 40].

Перформативним висловленням не притаманне істиннісне значення: їхній зміст не може бути істинним або хибним. Це також є властивістю індиректних МА. Розрізняють перформативне речення, перформативне висловлення та перформативне дієслово [272, с. 187–189]. Перформативні дієслова – це деонтичні мовленнєвоактові дієслова, особливість яких полягає в тому, що вони позначають адресатно-орієнтовану дію при експліцитно перформативному вживанні, а саме у такий спосіб, що діям адресата додається ознака необхідності [262, с. 183].

Для МАЗ характерними є перформативні висловлення із дієсловами *warnen* і *raten*, які входять до моделей 2), 15), 21), 22) та 32).

Перформативне дієслово *warnen* виражає іллокуцію МАЗ та є індикатором МАЗ, коли мовець експлікує свій намір застерегти адресата від

негативних наслідків. У наступному дискурсивному фрагменті Маркус прийшов у відділок поліції заявити на Руді, якого він підозрює в крадіжках. Поліцейський застерігає Маркуса від дачі невірних свідчень – модель 22):

(45) „...*Rudi heißt er. Den Nachnamen weiß ich nicht, aber ich habe das Gefühl, daß an dem Kerl was faul ist.*“

Der Polizeibeamte sah ihn scharf an „Ich warne dich, Freundchen, wenn du mir hier irgendeinen Mist erzählen willst, dann bist du bei mir an der falschen Adresse.“ (Marie-Françoise, „Wahnsinnstrip nach nirgendwo“, S. 51).

Перформативне дієслово *raten* є іллокутивним індикатором МАЗ, оскільки директивний компонент гібридного МАЗ є саме порадою. У дискурсивному фрагменті (33), п. 2.1.2.2., мовець застерігає адресата, використовуючи перформативне дієслово *raten* з метою посилення перлокутивного ефекту. Спонування виражено експліцитно з перформативним дієсловом *raten*, а асертивний компонент – в імплікатурі.

Цей дискурсивний фрагмент ілюструє також прислівники *dringend* і *sofort*, які є характерними лексичними індикаторами МАЗ. У такий спосіб мовець наполягає на виконанні предиковної дії. Прислівники *dringend*, *sofort*, *unbedingt*, *obligatorisch* тощо є модальними операторами спонування [196, с. 296], а також належать до **іллокутивних інтенсифікаторів**, під якими розуміються мовленнєві засоби, спрямовані на посилення мовленнєвого впливу шляхом підвищення ступеня інтенсивності іллокутивної сили МА з метою досягнення перлокутивної удачі [301, с. 256; 111, с. 88]. Виокремлена Дж. Р. Серлем та Д. Вандервекем **інтенсивність** іллокутивної сили висловлення визначається ними як кількісна характеристика, міра іллокутивної сили [301, с. 256]. Іллокутивні інтенсифікатори відносимо до лексичних індикаторів МА застереження.

Зафіксовано пом'якшену форму перформативного висловлення поради *wäre es ratsam*. **Пом'якшені перформативи** (англ. *hedged performatives*)

визначаються як перформативні висловлення, «які характеризуються відсутністю у їхній структурі канонічної перформативної формули, але виконувана мовцем дія називається за допомогою інших лексичних засобів із семою цієї дії (іменник, дієприкметник) або супроводжується модальними дієсловами» [213, с. 121]. Пом'якшений перформатив представлено у наступному дискурсивному фрагменті. Ізабель – учениця 9 класу. Її зовсім не цікавлять шкільні предмети, хлопці зі старших класів цікавлять її набагато більше. Викладач математики Доктор Кремер роздає письмові роботи, які учні писали тиждень тому. На роботі Ізабель він зупиняється, тому що це – найгірша робота в класі. Доктор Кремер застерігає Ізабель від наслідків поганих оцінок, а саме – від того, що Ізабель можуть відрахувати зі школи – модель 21):

(46) *Isabell zuckte nur mit den Achseln. Ihr geschminktes Berbiepuppengesicht mit großen Kulleraugen und dem kleinen Mund drückte eine tiefe Gleichgültigkeit aus. „Mathematik liegt mir nun einmal nicht. Ich kapiere das alles nicht und ich habe auch überhaupt keine Lust zu dem ganzen Zeug“, sagte sie.*

Dr. Kremer rückte wieder an seiner Brille. „Isabell, du verwechselst anscheinend nicht nur das Trapez als mathematisches Gebilde mit einem Gerät für Schwungübungen, sondern auch die Schule mit einer Einrichtung, um die Zeit zu vertreiben“, antwortete er.

Er machte wieder eine kurze Pause und fuhr gleich darauf mit schneidender Stimme fort: „Falls du die Absicht haben solltest, in dieser Klasse zu bleiben, wäre es vielleicht ganz ratsam, wenn du nicht nur nach deiner Lust gehen, sondern ab und zu die Last auf dich nehmen würdest, in ein Mathematikbuch zu gucken.“ (+> Verbessere deine Noten in Mathe! & Sonst fliegst du aus der Schule raus!) (Bolten, „Der Junge mit dem Saxophon“, S. 26).

Наш матеріал підтверджує тезу К. А. Шугаєвої про те, що мовець

обирає перформативну форму висловлення для більшої урочистості, для надання собі авторитетності, для того, щоб його сприймали всерйоз [221, с. 14–15], тобто для досягнення перлокутивної мети, а отже, перформативи є перлокутивними оптимізаторами.

Таким чином, у німецькомовному діалогічному дискурсі перформативні висловлення, за допомогою яких здійснюються МАЗ, використовуються у комплексі з прислівниками із семою нагальності/обов'язковості виконання дії, які виконують функцію іллокутивних інтенсифікаторів.

2.2.2. Висловлення у формі умовних підрядних речень. Умовні підрядні речення є індикаторами застереження, оскільки входять до моделей 4), 7), 12), 24) і 29).

У німецькій мові умовні підрядні речення вводяться сполучниками *wenn/falls*. МА, виражені такими реченнями, називаються комплексними (*komplex*) [293, с. 67].

Найчастіше сполучник *wenn* займає препозицію до головного речення, приміром, як у наступному дискурсивному фрагменті (модель 2)). Кайзер, власник трактиру, приховує в підвалі студента на ім'я Йозеф та свою доньку Кітті під час Другої світової війни. Кітті чує голоси на горі та застерігає Йозефа від паління, щоб той затушив цигарку, оскільки дим від неї, здіймаючись із підвалу догори, може видати їх:

(47) *Kitty: Hörste nicht? Die Stimmen?*

Josef: Nein.

Kitty: Oben is dicke Luft. Schnell, die Zigarette aus. Wenn der Rausch durch die Luke kommt, sind wir geliefert.

Josef drückt seine Zigarette aus: Wenn sie runterkommen und wollen mir mitnehmen, ich schlage drein mit Bierflasche. (Pillau, „Der Kaiser vom Alexanderplatz“, S. 147).

Головне речення, що займає постпозицію до підрядного речення зі сполучником *wenn*, може вводиться корелятом *dann*, при цьому головне і підрядне речення розділяються комою, як у наступному дискурсивному фрагменті (модель 7)). Еріка, багатодітна мати, заспокоює свого молодшого сина, Карла:

- (48) ERIKA: *Karlchen, hör auf mit dem Gebrüll! Ich weiß genau, was du willst... Aber das kriegst du erst um sechs! Also, schon deine Stimme und meine Nerven!* (Sie steckt dem unsichtbaren Baby einen Schnuller in den Mund, holt die Geburtstagstorte, auf der die Zahl 40 gespritzt ist, aus der Küche und stellt sie auf den Tisch. Der Schnuller fliegt in hohem Bogen aus der Wiege. Karlchen brüllt wieder. Erika wird energisch) *Karlchen, nun hör mal gut zu! Ich zähle jetzt bis drei... Wenn du bei drei immer noch brüllst, dann kriegst du erst um acht was zu trinken! Eins, zwei... (+> Brülle nicht!)* (Das Baby verstummt schlagartig) *Na, also! Noch siegt die Vernunft über den Durst! Hoffentlich bleibt das so... (Flatow, „Das Geld liegt auf der Bank“, S. 16).*

У наступному дискурсивному фрагменті компоненти МАЗ розділено крапкою. Застереження виражено висловленням моделі 25). Лена, молода дівчина, закохана у свого зведеного брата Чема. Під час вечері сімейним колом вона залицяється до Чема. Це помічає мати Олени, Доріс. Вона застерігає доньку від стосунків із братом, оскільки, на її думку, це призведе до конфлікту у всій родині:

- (49) Doris: *Ich verbiete es dir, sexuelle Atmosphäre am Tisch aufzubauen! Für dich ist das ein großer Spaß, deine erste Beziehung. Und wenn ihr euch trennt, was dann? Dann gibt es Krieg! (+> Lass deine Idee, Liebe mit dem Stiefbruder zu spielen. & Sonst ist die Atmosphäre in der Familie gefährdet.)* („Türkisch für Anfänger“, Staffel 2, Folge 7, 8, 9, 00:38:57–00:39:07).

Головне речення, що займає постпозицію до підрядного речення умови, може бути апосіопезовано, тобто замовчане (модель 14)). Убачаємо в цьому прагнення мовця здійснити більший вплив на адресата. Вільгельм, власник

трактиру, застерігає свою помічницю на ім'я Валлі. Він радить зробити затемнення на вікнах у трактирі згідно вимог, оскільки вони можуть бути оштрафовані:

(50) Kaiser: *Wer ist da?*

Wally von draußen: *Ich bin's, Wilhelm!*

Kaiser: *Was willst denn noch?*

Wally: *So mach doch auf, Wilhelm! Wat haste dir denn so?*

Kaiser geht unwillig zur Tür und öffnet. Wally kommt herein, er schließt die Tür wieder ab: *Du sollst doch längst zu Hause sein!*

Wally: *Na sag mal, Wilhelm –*

Kaiser: *Woher weeßte denn, daß ick noch hier bin?*

Wally: *Als ick draußen vorbeikam, hab ick noch Licht gesehn –*

Kaiser droht ihr mit dem Finger: *Siehste! Denn is die Verdunklung wieder nich in Ordnung. Wenn Heidenreich det merkt* – (+> *Wenn Heidenreich das merkt, werden wir von Heidenreich bestraft. & Mach die Verdunklung dichter!*)

Wally: *Wen schon. Wilhelm, was tust du hier?*

Kaiser knurrt: *Privatangelegenheit. (Pillau, „Der Kaiser vom Alexanderplatz“, S. 129).*

Підрядне речення умови зі сполучником *wenn* може займати постпозицію до головного речення, але ми все одно відносим такі висловлення до моделі 23). Конні та Лінда – подруги. Батьки Лінди не хочуть чути про цю дружбу. Лінда вже 17 років, але вона завжди повинна підкорятися батькам. Одного разу вона вирішила піти проти волі батьків і не поїхати додому одразу після школи, а поїхати до міста погуляти. Брат Лінди це побачив та вирішив застерегти сестру від негативних наслідків таких вчинків:

(51) *„Du weißt, daß es Mutter nicht schätzt, wenn du dich nach der Schule noch in der Stadt herumtreibst“, mäkelte der große Bruder sofort rum, als er*

Linda und Conny entdeckt hatte. „Sie macht sich Sorgen, kannst du das nicht endlich begreifen?“ (+> Fahr sofort nach Hause. & Sonst gibt es Skandal!) (Meare, „Conny, die Powerfrau“, S. 6).

Наступний дискурсивний фрагмент демонструє модальну частку *aber*, яка свідчить про підвищену емоційність мовця, МАЗ реалізується із супутньою іллокуцією емотивності висловленням моделі 7): Вчитель Маркуса дізнався, що той прогуляв його урок. Він застерігає його від таких вчинків на майбутнє і вказує на негативні наслідки:

(52) *„Leitner, dein Bruder war heute früh bei mir“, erklärte er, dann hielt er den Zettel hoch, den sich Markus selbst als Entschuldigung für den gestrigen Schultag geschrieben hatte. „Ich würde vorschlagen, daß wir das vergessen. Wenn ich dich aber noch einmal dabei erwische, daß du dir im Namen deines Vaters selbst Entschuldigungen schreibst, dann gibt’s einen Verweis, haben wir uns verstanden?“ (+> Es ist meine Pflicht, in solchen Fällen einen Verweis zu erteilen. & Schreibe selbst keine Entschuldigungen mehr!) Markus nickte. „Ja, Herr Strasser.“ (Marie-Françoise, „Wahnsinnstrip nach nirgendwo“, S. 13).*

Умовні підрядні висловлення, за допомогою яких здійснюються МАЗ, можуть містити прислівники із семою нагальності/обов’язковості виконання дії, які належать до іллокутивних інтенсифікаторів. Наступний дискурсивний фрагмент демонструє прислівник *sofort*, який слугує підсиленню директивної іллокуції. Мовець використовує висловлення моделі 8). Анді – дівчина-підліток у пубертатному періоді. Вона не хоче допомагати по дому, виконувати прохання батьків. Щоденні дискусії у родині ставали все жорсткішими. Батько пообіцяв замкнути Анді в кімнаті, якщо та не припинить суперечку з ним. Мати застерігає її від подальшого сперечання з батьком:

(53) *„Ich lasse mich nicht einsperren!“ schrie Andy. „Du hast kein Recht dazu!“ Die Mutter flüsterte leise: „Wenn du nicht sofort verschwindest, stellt dein*

Vater sofort alles ein!“ (+> Verschwinde sofort! & Beende dieses unnötige Gespräch!)

Innerlich bebend vor Wut trabte Andy aus der Küche, ging in ihr Zimmer und warf die Tür mit lautem Knall ins Schloß. (Meare, „Andy gegen den Rest der Welt“, S. 32).

Таким чином, у німецькомовному діалогічному дискурсі висловлення у формі умовного підрядного речення зі сполучником *wenn* використовуються для вираження МАЗ у пост- або препозиції до головного речення або без нього в комплексі з модальними частками та прислівниками із семою нагальності/обов'язковості виконання дії, які виконують функцію іллокутивних інтенсифікаторів.

2.2.3. Фразеошаблони. Під фразеошаблонами ми розуміємо «синтактико-семантичні структури, значення яких є маркованим незалежно від лексичного наповнення» [282, с. 68]. Як зазначає Л. Р. Безугла, «якщо враховувати їхню провідну роль у реалізації індиректних МА, то стає очевидною прагматична природа таких одиниць. Це такі собі «трафарети», «напівфабрикати» – напівготовий матеріал, який використовує мовець у мовленні, заповнюючи ідіоматизовану синтаксичну схему варіабельними лексичними елементами» [26, с. 42–43].

У нашому матеріалі зафіксовано два фразеошаблони, які утворюють моделі 2), 3), 8), 12) 29) і 30).

Фразеошаблон *An deiner Stelle würde/wäre ich...* зазвичай слугує для вираження поради. Але в разі МАЗ порада стосується небезпечного для адресата майбутнього стану речей, асертивний компонент, який презентує небезпечну ситуацію, виражену в імплікатурі. Отже, такі висловлення слугують вираженню директивного компонента МАЗ, що демонструє дискурсивний фрагмент (41) у п. 2.1.2.3.

Словосполучення *An deiner Stelle* може займати першу позицію у

висловленні, тобто в акцентованій позиції, як в дискурсивному фрагменті, що надано вище. Ця конструкція може також стояти в середині висловлення, як, наприклад, у наступному дискурсивному фрагменті. Найкраща подруга Анді Іна завжди хотіла вивчати медицину. Однак одного разу Анді дізнається, що Іна хоче відмовитись від своєї мрії, оскільки батько знаходиться далеко від сім'ї і не платить родині жодних грошей. Анді вирішає поговорити з подругою – модель 29):

(54) „Ina“. *Andrea hakte sich bei ihr ein und zwang Ina, sie anzusehen. „Ich weiß, daß ihr im Augenblick jede Menge Schwierigkeiten habt. Aber ich würde an deiner Stelle nicht überstürzen. Vor allem würde ich mit deiner Mutter über deine Pläne reden. (+> Triff keine schnellen Entscheidungen! & Sonst verdirbst du dir dein Leben). Ich glaube nicht, daß sie damit einverstanden ist.“*

„Das ist doch egal“, antwortete Ina traurig. (Meare, „Andy gegen den Rest der Welt“, S. 36).

Еліптичним варіантом словосполучення *An deiner Stelle würde/wäre ich* є *Ich wäre*, а синонімічним варіантом – словосполучення *Wenn ich du wäre*. Але умовний спосіб дієслова (*Konjunktiv*) є обов'язковим для цих структур. Такий приклад демонструє дискурсивний фрагмент (36) у п. 2.1.2.3.

Другим характерним для МАЗ фразеошаблоном є складносурядне речення, перша частина якого становить спонукальну структуру, а друга – розповідну, уведену конектором *sonst* (моделі 2), 3), 8), і 30). Відносимо такі висловлення до фразеошаблонів, оскільки розповідна структура:

- має постійний лексичний елемент – *sonst*;
- обов'язково супроводжується спонукальною структурою в препозиції;
- містить дієслово у майбутньому часі дійсного способу (*Futur I*) або в умовному способі (*Konditionalis I, Präteritum Indikativ*).

Конектор *sonst* відносять до модальних прислівників зі значенням поширення, тобто сурядного відношення [255, с. 346]. Він завжди займає

постпозицію до спонукальної структури, вводючи ті наслідки, які можуть мати місце при виконанні/невиконанні дії, предикованій у спонукальній структурі. Обидва компоненти МАЗ виражено експліцитно, вони можуть бути виражені синтаксично одним реченням з комою, як у наступному дискурсивному фрагменті. Одного ранку родина зібралась за сніданком, лише Маркус не спустився у їдальню, оскільки ще спав. Брат Маркуса Крістіан вирішив розбудити брата та застерегти, що той залишиться без сніданку. якщо не поспішить— модель 3):

(55) *„Na endlich“, meinte er. „Ich dachte schon, du wachst überhaupt nicht mehr auf. Die Radtour war doch ganz schön anstrengend, was?“*

Markus nickte. „Scheint so. Aber ich glaube, sehr viel anstrengender war dieser letzte Abend. Dieser Typ und Gabi... ich dachte...“ Er beendete den Satz nicht.

„Gabi sitzt schon beim Frühstück“, erklärte Christian. „Beeil dich also lieber, sonst bleibt für dich vielleicht nichts mehr übrig. Wir sind heute nämlich eine riesige Gesellschaft.“ (Marie-Françoise, „Wahnsinnstrip nach nirgendwo“, S. 57).

Розглянемо наступний дискурсивний фрагмент, в якому частини складносурядного речення розділені крапкою. Убачаємо в цьому більшу паузу для досягнення перлокутивного ефекту. Присудок вжито у майбутньому часі дійсного способу *Futur I*. Крістіна була дуже засмучена після першої зустрічі з батьком, оскільки батько не був з нею привітним та відправив її геть. Кей пропонує повернутися і спробувати поговорити з батьком ще раз. Крістіна вагається. Кей застерігає дівчину від необачливого вчинку – модель 13):

(56) *„Ich soll da noch mal hinfahren? Nie im Leben! Ich will nie mehr etwas von diesem Mann hören!“ schrie sie Kay an.*

„Doch, Christine, das mußt du für dich tun. Sonst wird es dich immer, dein ganzes Leben lang verfolgen. Ich weiß das. Und ich habe daraus auch etwas

für mich gelernt. Sobald wir diese Sache abgeschlossen haben, werde ich nach Hause fahren und mit meinem Vater sprechen.“ (Mansdorf, „Flugzeuge im Bauch“, S. 52).

Ще одним різновидом МАЗ зі сполучником *sonst* є такий дискурсивний хід, в якому компоненти МАЗ належать різним мовцям, які хочуть досягти одну мету – переконати адресата виконати або не виконати певну дію, яка, як вони вважають, допоможе адресату уникнути негативних наслідків у майбутньому. У наступному дискурсивному фрагменті ми знаходимо відображення цього явища. Присудок вжито в теперішньому часі дійсного способу *Präsens*. Густав, коли йому було 40, пішов «на діло» зі своїми синами. По поверненні додому їх чекала Еріка, дружина Густава та мати хлопців. Альфред, один з синів, не хоче йти до школи, тому що вони всю ніч не спали, грабуючи банк. Але батьки не дозволяють їм залишатися вдома – модель 8):

(57) ALFRED: *Mutti kann doch einen Entschuldigungszettel schreiben...*

ERIKA: *Und was soll da drin stehen...? Meine Söhne konnten leider nicht am Unterricht teilnehmen, weil sie heute Nacht mit ihrem Vater zur Bank mußten...*

GUSTAV: *Liebling, mit solchen Sachen darf man nicht spaßen!... Alfred, du bist doch ein großer Junge... Wir dürfen jetzt keine Fehler machen... vor allen Dingen nicht auffallen... Wir müssen so weiterleben, als wenn nichts gewesen wäre... Wo waren wir heute nacht...?*

ALFRED: *Im Bett!*

GUSTAV: *Na, also... und nun will ich kein Wort mehr hören!*

ERIKA: *Sonst nimmt Pappi euch nie wieder mit...! (+> Macht, was der Vater gesagt hat!)* (Flatow, „Das Geld liegt auf der Bank“, S. 22).

Для МАЗ характерне вживання модальних часток. Вони сигналізують про емоційно-оцінне ставлення мовця до вираженого стану речей [243, с. 214]. За даними М. І. Гриценко, «характерними для МА застереження є (у

порядку зменшення їхньої частотності) МЧ *nur, bloß, doch, ja*» [58, с. 79]. Наш матеріал засвідчують модальні частки *aber, bloß, denn, doch, einfach, halt, ja, mal, nur, wohl*, частотність яких представлено у таблиці А. 6 додатку А.

Модальну частку *doch* демонструє наступний дискурсивний фрагмент. Сім'я Андреї переїхала до нового міста, і Андреа повинна піти в нову школу. Вона була дуже сором'язливою дівчиною і дуже хвилювалася перед першим днем у новому класі. Але цей день настав. Через хвилювання Андреа не захотіла навіть снідати. Мати занепокоїна і застерігає доньку – модель 3):

(58) „*Liebling, es ist erst halb acht. Du gehst doch nur fünf Minuten. Komm, iß wenigstens einen Toast, sonst wird dir doch ganz flau, wenn du nichts im Magen hast. Bitte, mir zuliebe, sonst mach mir Sorgen*“, fügte sie hinzu, als Andrea den Kopf schüttelte. (Mansdorf, „Zeig, was du kannst, Andrea!“, S. 14).

У цьому дискурсивному фрагменті спостерігаємо ще один лексичний іллокутивний індикатор – лексему *bitte*, яка має спірний частиномовний статус. Її відносять до модальних часток, властивих прямим директивам [316, с. 96], діалогових часток (*Gesprächspartikeln*) [325, с. 380], модальних слів [254, с. 59] і дієслів [248, с. 236]. Ми вважаємо, що *bitte* є модальним словом, яке належить до класу волітивних [81, с. 95]. Під **модальними словами** розуміємо такі, які за своїми семантичними властивостями виступають у реченні операторами пропозиційного ставлення, мають спільні морфологічні ознаки з прислівниками та синтаксично тяжіють до вставних слів [81, с. 93]. Хоча «межа між модальними частками й модальними словами є дуже зблкою й рухомою» [46, с. 82], головною відмінною рисою з модальними словами є їхня близькість до прийменників, увідних слів, вставних синтагм, сполучників [46, с. 76–77].

Таким чином, у німецькомовному діалогічному дискурсі фразеошаблони зі сполучником *sonst* з дієсловом в умовному способі або в

майбутньому часі дійсного способу та спонукальною структурою в препозиції використовуються для вираження директивного й асертивного компонентів МАЗ, а фразеошаблони зі зворотом *An deiner Stelle würde/wäre ich / Wenn ich du wäre* – для вираження директивного компонента МАЗ, у комплексі з модальними словами і модальними частками.

2.2.4. Спонукальні висловлення. Оскільки МАЗ являє собою поєднання асертивного компонента з директивним, особливу роль у їхній реалізації відіграють спонукальні конструкції, як засвідчують моделі 1), 2), 3), 4), 5), 11), 16), 17), 18), 19), 20), 21), 22), 30) і 31).

Вважається, що найпоширенішим способом вираження директивної інтенції є спонукальні речення [75, с. 16; 107, с. 134–137; 225, с. 17], які слугують тому, щоб змусити адресата виконати / не виконати / виконати певним чином якусь дію / прийняти / не прийняти певний стан речей і вести себе відповідно [316, с. 110–111].

У виокремленні структурно-семантичних типів речень ми спираємося на німецьких дослідників, які вважають поняття «тип речення» суто формальною категорією, яка дозволяє класифікувати лише за критерієм позиції дієслова у реченні. Виокремлюється три рівня функціонування речення: синтаксичний, семантичний та прагматичний рівні. За структурою виокремлюється п'ять типів речень: спонукальне речення, розповідне речення, питальне речення без питального слова, питальне речення з питальним словом та другорядне речення, якому притаманна ані семантична, ані прагматична, а лише синтаксична функція [243, с. 409; 272, с. 253–257]. Г. Альтманн вказує на відносно велику дистанцію між значенням структури певного типу речення та мовними типами дії [226, с. 1008]. Крім того, до спонукальних структур відносять інфінітивну конструкцію [272, с. 257–262].

Хоча висловлення спонукальної структури може служити для вираження наказу, прохання, поради та інших, найрізноманітніших

спонукальних інтенцій [291], ми розглядаємо саме такі спонукальні висловлення, які реалізують директивний компонент МАЗ. Зафіксовано два типи таких висловлень: повні та еліптичні.

Велику по чисельності групу створюють **повні спонукальні висловлення** з дієсловом у наказовому способі. Вони представлені в моделях 1–5) експліцитного МАЗ, моделях 16–22), де директивну частину виражено експліцитно, а асертив виводиться з контексту у вигляді імплікатури, а також у моделях 11), 30) і 31), де директив стосується не дії Д, яку має виконати адресат задля запобігання небезпеці, а іншої певної дії, із якої виводиться дія Д.

Спонукальні висловлення здебільшого містять заперечення *nicht* або *kein*, тобто виражається спонукання адресата до невиконання певної дії. Спостерігаємо також такі спонукальні висловлення, які предикують як виконання певної дії, так і невиконання іншої можливої у цій ситуації дії. Наприклад, Надя і Джеймс – закохана пара. Вони були в кіно і після фільму Джеймс спробував запустити свій мотоцикл. На жаль, мотоцикл не запустився. Джеймс розлютився. Надя запропонувала збігати за сусідом, який би міг допомогти. Але хлопець застерігає дівчину, що небезпечно ходити ввечері однієї вздовж узбережжя – модель 16):

(59) „*Aber ich könnte doch schnell allein hinlaufen und ihn holen. Und du bleibst bei deiner Maschine.*“

Nadja wußte, daß James das Motorrad wie seinen Augapfel hütete. Es glänzte vor Chrom und wurde jeden Sonntagmorgen geputzt und gewienert.

„Nein, das kommt nicht in Frage. Ich lasse dich nicht allein gehen, es wird ja schon dunkel.“

„James, ich bin doch kein kleines Kind mehr!“

Er nickte zögernd.

„Geh aber auf der Hauptstraße und nicht am Strand entlang. (+> Es ist gefährlich, am Strand am Abend allein zu sein.)“

„Keine Bange, ich komme heil an. Bis gleich.“ (Mansdorf, „*Lover oder Bad Boy?*“, S. 28–29).

Спонукальний компонент може бути поширеним підрядним реченням, як у наступному дискурсивному фрагменті (модель 23)). Анді останнім часом дуже поверхньо ставиться до своїх друзів, ображає їх. Іна, найкраща подруга Анді, вирішила поговорити з Анді та застерігти її від подібної поведінки:

(60) „Mann, ist dir eigentlich klar, wie engstirnig du bist?“ fragte sie in ziemlich barschem Tonfall. „Du gehst immer davon aus, was die Eltern sich leisten oder nicht leisten können. Es gibt aber Kids, die ihre Sonderausgaben selber finanzieren. Alexander jobbt zum Beispiel an einer Tankstelle. Lena trägt morgens Post aus.“

Andy fuhr respektvoll vor Inas unwirschem Ton zurück.

„Puh, du bist heute mies drauf.“

„Ich bin nicht mies drauf“, wies Ina den Vorwurf von sich. „Ich finde nur, daß du mal genauer hinsehen und zuhören solltest, bevor du über irgendeine Sache urteilst. (+>Sonst hast du keine Freunde mehr)“.

„Okay, okay, ich werde mich bessern“, lenkte Andy rasch ein. (Meare, „*Andy gegen den Rest der Welt*“, S. 56).

Розглянемо ще один дискурсивний фрагмент, в якому директивний компонент виражено дієсловом наказового способу у другій особі множини (модель 16)). Інга до ночі працювала офіціанткою та хотіла вранці поспати, але її розбудив її брат, студент медичного університету. Інга попросила в нього пігулку від головної болі, але він застеріг її від надмірного вживання лікарських засобів:

(61) Inge: Willst du mir erklären, wie ein Mensch schlafen kann, wenn du im Badezimmer ein Hörspiel veranstaltest? Eine reizende Familie habe ich. Erst hab' ich Mutter gehört, als sie um sechs Uhr aufstand. Dann hat sie das Kaffeewasser pfeifen lassen, und um sieben Uhr, als sie rausging, da hat sie vielleicht mit dem Eimer geklappert, sag ich dir.

Herbert: *Freitag! Heut wird die Treppe gewischt.*

Inge reibt sich den Kopf: *Dieses Etappenschlafen macht einen ganz blödsinnig. Einen Kopf habe ich! Gib mir mal 'ne Tablette.*

Herbert: *Freßt doch bloß nicht immerzu Tabletten! (+> Sonst wird eure Gesundheit gefährdet.) Andauernd muß ich neue bringen. Abführtabletten für Mutter, Schlaftabletten für dich... Vitaminpillen für die ganze Familie. Ich werd' euch nächstes Mal zum Essen einladen – in die Apotheke.*

Inge: *Das sagt nun ein angehender Arzt. (Flatow, Pillau, „Das Fenster zum Flur“, S. 12).*

Для спонукальних конструкцій як індикаторів МАЗ характерними є такі модальні частки, як *doch* і *bloß*, які ілюструє дискурсивний фрагмент (61).

Модальна частка *doch* свідчить про емоційну забарвленість МАЗ в директивному компоненті. Наприклад, коли Густав задумав ще раз пограбувати банк у свої 80 років, сини намагаються переконати батька пограбувати певний банк, у якому, за їхньою інформацією, неналежна система безпеки. Вольфганг застерігає батька довго не вагатися – модель 16):

(62) WOLFGANG: *Da muß man doch mit allem rechnen... Und nun stell dir mal vor: Du suchst dir jetzt in aller Ruhe eine Bank... und bereitest alles vor... sorgfältig... ein ganzes halbes Jahr lang... Wenn es dann soweit ist – dann wirst du plötzlich krank...! Das kann doch passieren... in deinem Alter!*

ALFRED: *Oder du schließt die Augen... für immer...! Alles umsonst...!!*

GUSTAV: *Ihr könnt einem aber auch jede Freude nehmen...!*

WOLFGANG: *Dann überleg doch nicht lange! Laß dir doch mal von deinen Söhnen helfen...! (+> Sonst verpasst du diese Möglichkeit.)*

ALFRED: *Du hast uns doch weiß Gott genug geholfen...!! (Flatow, „Das Geld liegt auf der Bank“, S. 57).*

Характерним для спонукального висловлення є модальне слово *bitte*. У наступному дискурсивному фрагменті модальне слово *bitte* займає

препозицію до спонукального речення (модель 16)). Коли доньку професора Персона викрали, йому зателефонував генерал США з метою застерігти професора від дій на власний розсуд, які можуть завдати шкоди:

(63) *General McKinney empfand es als schwer, das, was er zu sagen hatte, in tröstende Worte zu kleiden.*

„Alle Anzeichen, bester Herr Professor“, sagte er langsam, „deuten darauf hin, daß das Verschwinden Ihrer Tochter eine rein politische Tat ist. Eine russische Interessengruppe hat Ihre Tochter entführt – wie, das wissen wir noch nicht – um Sie dadurch zu zwingen, das Geheimnis Ihrer neuen Spaltung bekannt zu geben. Es ist eine Erpressung im Großen. Wir nehmen an, daß Sie in den nächsten Tagen von irgendeiner Seite einen Brief bekommen werden, der die Freilassung Ihrer Tochter gegen Preisgabe Ihres Geheimnisses ankündigt. Bitte, unternehmen Sie nichts, ohne uns vorher unterrichtet zu haben.“ (+> Sonst können wir die Sicherheit Ihrer Tochter nicht garantieren).

„Und wenn man meine Tochter tötet?“ schrie Prof. Paerson. (Konsalik, „Agenten kennen kein Pardon“, S. 57–58).

Модальне слово *bitte* може стояти в середині речення, як у наступному дискурсивному фрагменті (модель 17)). У день свого 40-річчя Густав повернувся додому з великою сумою награвованого майна. Дружина Еріка запропонувала йому шматок торта, але Густав запропонував їй зайнятися коханням. Еріка відмовила Густаву, вважаючи, що він їй занадто успішний сьогодні, маючи на увазі можливість завагітніти, що не входило в її плани, оскільки вони вже виховують трьох дітей:

(64) GUSTAV: *Komm mal her! Weißt du, was ich jetzt möchte?*

ERIKA (nickt):

Hm... Ein Stück Torte...!

GUSTAV (springt auf):

Denkste... Die essen wir hinterher... als Nachtisch!...

ERIKA (wehrt sich): Gustav, bitte, nicht...! Du bist mir heute zu erfolgreich!... Das ist gefährlich! (+> Ich kann schwanger werden) (Flatow, „Das Geld liegt auf der Bank“, S. 28).

Модальне слово *bitte* може займати й постпозицію. В цьому, на нашу думку, полягає ще більше біжання здійснити вплив на рішення адресата. У наступному фрагменті МАЗ виражено висловленням моделі 16). Батьки Анді очікують другу дитину. Егоїстична Анді цього не хоче і вона намагається насолити своїм батькам, оскільки ті прийняли рішення щодо поповнення без її згоди. У родині з цього приводу постійні сварки. Мати намагається поговорити з донькою:

- (65) „Ach, Andy. Wieso machst du es so schwer? Wir sind doch eine Familie. Laß uns endlich wieder vernünftig miteinander umgehen.“
 „Wie denn, wenn Papa mich wie ein Kleinkind zu Stubenarrest verdonnert?“
 „Vielleicht liegt das auch ein bißchen an dir?“ gab Verena zu bedenken.
 „Die Tatsache, daß ich noch einmal ein Baby bekomme, wirft dich aus der Bahn. Versuche, deine Eifersucht in den Griff zu bekommen, bitte.“
 (+> Sonst kommt es in unserer Familie nie zu einem Kompromiss).
 „Ich bin nicht eifersüchtig“, widersprach Andy mißmuig. (Meare, „Andy gegen den Rest der Welt“, S. 32–33).

Модальне слово *bitte* може вживатися з модальною часткою *aber*, як у наступному дискурсивному фрагменті (модель 17)). Маркус, школяр, закохався у подругу свого старшого брата Сабріну. Крістіан вирішив відверто поговорити з молодшим братом, про що розповів Сабріні. Вона застерігає його бути ввічливим, щоб не образити Маркуса:

- (66) Christian seufzte. „Ich fürchte, ich muß mit dem jungen Mann ein ernstes Wort sprechen. Der soll sich lieber um seine Schule kümmern.“
 „Benimm dich aber bitte nicht wie der Elefant im Porzellanladen“, bat Sabrina. „Für Markus ist das, was er empfindet, eine sehr ernste Sache, und

so solltest du es auch behandeln. “

„Du hättest Psychiaterin werden sollen“, meinte Christian lächelnd. (Marie-Françoise, „Wahnsinnstrip nach nirgendwo“, S. 19).

Ще одне модальне слово є притаманним спонукальній конструкції МАЗ, а саме *lieber*. У наступному фрагменті МАЗ виражено висловленням моделі 3). Маркус та Габі вирішили вирушити удвох у подорож велосипедами. Габі, дізнавшись, що вони мають подолати 50 кілометрів, злякалася. Маркус застеріг її, що якщо вона має сумніви, їй краще залишитися вдома, оскільки вона може не здолати цю відстань:

(67) *„Also los“, kommandierte Markus. „Wir müssen heute mindestens fünfzig Kilometer schaffen, sonst ist unser Vorsprung zu klein. “*

„Fünfzig Kilometer!“ stieß Gabi entsetzt hervor. „Du bist ja nicht ganz echt!“

Markus verdrehte die Augen. „Meine Güte, was sind schon fünfzig Kilometer?“ Er schüttelte mißbilligend den Kopf. „Wenn du Zweifel hast, bleib lieber zu Hause, sonst schaffst du es nicht!“

„Ich halte schon durch!“ widersprach Gabi. (Marie-Françoise, „Wahnsinnstrip nach nirgendwo“, S. 40).

Для спонукальних висловлень характерні лексеми із семою потенційної небезпеки, вони виступають іллокутивними інтенсифікаторами, підсилюючи категоричність, наполегливість поради, що сприяє досягненню мовцем перлокутивної мети. Такі засоби частотні в експліцитних МАЗ, де директивний й асертивний компоненти виражено експліцитно. Наприклад, у наступному дискурсивному фрагменті спостерігаємо дві такі лексеми – *vorsichtig* і *gefährlich*: у телефонній розмові колега застерігає приватного детектива Катаріну бути обережною зі свідком злочину, оскільки вважає його небезпечним. МАЗ виражено висловленням моделі 2):

(68) *„Danke, Jonas. Wir reden später über alles“, sagte ich versöhnlich.*

„Sei vorsichtig, Katharina, der Alte ist gefährlich“, fügte er noch hinzu und

legte einfach auf. Welcher Alte, was meinte Jonas? (Fix, „Mr. Goldsteins letzte Reise“, S. 150).

Еліптичні спонукальні висловлення становлять скорочені структури, які можна розгорнути у повні. Наприклад, висловлення *Vorsicht!* має повний варіант *Bewahre Vorsicht!* Воно є директивним компонентом гібридного МАЗ, за яким слідує асертивний компонент, який пояснює, чому адресат має бути обережним. У наступному фрагменті МАЗ також виражено висловленням моделі 2). Густав застерігає свою доньку Барбару, щоб вона не поранилася уламками:

(69) GUSTAV: *Meine Tochter!... Haben Sie etwa mit ihr gesprochen...?*

HANS: *Ja – aber nicht über damals...*

GUSTAV: *Das ist gut...*

BARBARA (tritt auf): *Das ist aber schnell gegangen, Hans...!*

GUSTAV (gedehnt): *Ach, Sie sind der!*

BARBARA: *Ja, Pappi. Das ist Hans Böttcher. Da liegt dein Apparat! (eine kurze peinliche Stille entsteht)*

GUSTAV (zu Barbara): *Vorsicht!... Da liegen Scherben. (+> Du kannst dich verletzen.)* (zu Hans) *Das war also Ihre Idee.*

HANS: *Ja. (Flatow, „Das Geld liegt auf der Bank“, S. 67).*

Застереження *Vorsicht!* характерне для письмового розмовного мовлення як надпис у громадських місцях. Ягмур вимила підлогу в будинку і повісила табличку з надписом «Обережно! Мокра підлога» – модель 5):

(70) *„Vorsicht! Frisch gewaschen.“ (+> Man kann hinfallen).* (,Türkisch für Anfänger“, Staffel 1, Folge 10, 11, 12, 00:09:04–00:09:06).

Розглянемо ще один приклад еліптичного спонукального висловлення, характерного для МАЗ, – *Los!*. У наступному дискурсивному фрагменті Кайзер, власник трактиру, приховує в підвалі студента на ім'я Йозеф під час Другої світової війни. Йозефу набридло сидіти в підвалі, він постукав і попросився на гору. МАЗ виражено висловленням моделі 18):

(71) Josef: *Ist der Krieg schon aus?*

Kaiser: *Nee. Det dicke Ende kommt noch.*

Josef deutet in den Keller: *Da unten ist so einsam!*

Kaiser: *Keine Sorge. Du kriegst gleich Gesellschaft.*

Josef: *Kommt mir schon vor wie Jahre. Hoffentlich sind Russen bald da.*

Kaiser: *Ja, hoffentlich. Und skeptisch: Das heißt, nu weeiß man nich, ob die 'ne reine Freude für uns sein werden.*

Josef: *Wieso?*

Kaiser: *Nachher jefällt denen so jut bei uns, daß se nich wieder weg wollen.*

Wally: *Det kann ick mir nich jut vorstellen. Is doch alles kaputt! Die – Sie bricht erschrocken ab. Man hört gar nicht sehr weit entfernt einstzendes Geschützfeuer, das während der ganzen Szene anhält. Ick hab doch gar keen Alarm jehört!*

Kaiser langsam: *Nee. Det is keen Alarm. Jetzt komm' keene Flugzeuge mehr. Jetzt komm' se selber!*

Wally leise: *Die Front?*

Kaiser: *Ja. Und energisch. Josef! Kitty! Los, runter. Aber schnell. Josef klettert hinunter. (+> *Sonst werdet ihr in Gefahr geraten.*)*

Kitty halb verschwunden: *Und ihr beede? (Pillau, „Der Kaiser vom Alexanderplatz“, S. 143).*

Повний варіант цього висловлення виглядає у такий спосіб: *Geht los, klettert hinunter, aber schnell.* Супутньою іллокуцією тут є емотив – вираження занепокоєння і стурбованості, які заставляють мовця поспішати.

Таким чином, у німецькомовному діалогічному дискурсі спонукальні висловлення демонструють повні й еліптичні форми та використовуються для вираження директивного компонента МАЗ у комплексі з модальними словами, модальними частками і лексемами із семами потенційної небезпеки.

2.2.5. Питальні висловлення. Структурно-семантичні моделі 9) і 10) (експліцитний асертив і імпліцитний директив), 19) і 20) (експліцитний директив та імпліцитний асертив) та 25), 26), 27) і 31) (імпліцитний асертив і імпліцитний директив) містять питальне висловлення. У перших двох воно виражає індириктний директив, у других двох – індириктний асертив.

Індириктні МА є традиційним предметом вивчення теорії МА, зокрема ще Дж. Р. Серль зазначав, що найбільш плідним є вивчення індириктних директивів [179].

Індириктні директиви реалізуються за допомогою усіх типів речень – розповідного, спонукального, питального [75, с. 15], але найчастіше саме питальним реченням [75, с. 14].

Питальне речення, як і будь-яке інше висловлення, будучи структурною одиницею мови, здатне представляти різні МА. Стандартна реалізація питальних висловлень здійснюється в МА квеситиві [165, с. 217–278], еротетиві [316] або рогативі [270].

Індириктний директив реалізують питальні висловлення з питальним словом, тобто спеціально-питальні висловлення. Убачаємо в таких конструкціях більшу завуальованість перлокутивної мети мовця. Мовець ніби ні до чого не спонукає, не дарма для директива індириктність є ознакою ввічливості [233, с. 181]. Дискурсивний фрагмент (21), п. 2.1.2.1. демонструє МАЗ, реалізований питальним висловленням з питальним словом *Warum* (модель 9)).

Більш частотними є питальні висловлення, які виражають індириктні асертиви. Реалізація індириктного твердження, повідомлення, припущення, спростування, обґрунтування відбувається задля досягнення певної стратегічної мети [204, с. 4; 272, с. 253; 292, с. 6]. Більшість таких питальних висловлень не мають питального слова, тобто є загально-питальними висловленнями. Наступний дискурсивний фрагмент демонструє реалізацію МАЗ загальнопитальним висловленням у минулому часі (модель 27)). Одного

разу, коли Густав пішов на пограбування з синами, один із синів украв намисто, хоча Густав наказував синам брати лише гроші. Про це син розповів своїй матері Еріці. Аж раптом у гості завітав комісар. Еріка сховала намисто у торт, який приготувала Густаву з нагоди його дня народження. Густав не знав про схованку у торті, тому запропонував шматок торту комісару. Еріка намагається завуальовано застерігти чоловіка від розрізання торта, натякаючи, що в ньому – намисто:

(72) KOMMISSAR: *Du warst s doch!*

GUSTAV: *Müssen wir uns denn immer streiten...! Welche Bank soll ich denn diesmal ausgeräumt haben...?!?*

KOMMISSAR: *Woher weißt du denn überhaupt, daß es sich um eine Bank handelt?*

GUSTAV (*merkt, daß er sich verquasselt hat, hastig*):

Wollen Sie nicht doch ein Stück Torte?

(*Erika springt auf*) *Meine Frau macht immer so glänzende Füllungen...!*

ERIKA: *Die Torte habe ich für dich gebacken!*

GUSTAV: *Der Kommissar ist doch unser Gast...!*

ERIKA: *Hast du ihn eingeladen...? Ich nicht!... (+> Schneide die Torte nicht auf! & In der Torte ist ein Beweis!)* (*sie faßt sich an den Hals, um Gustav auf die Kette aufmerksam zu machen. Er greift sich ebenfalls an den Hals und zuckt verständnislos die Achseln*) (*Flatow, „Das Geld liegt auf der Bank“, S. 35*).

В директивах зустрічається частка *bitte*, завдяки якій індиректні директиви набувають іллокутивної сили [233, с. 181].

Окремої уваги заслуговують питальні конструкції з модальними дієсловами. Наш корпус демонструє багато прикладів вживання модального дієслова *wollen*. Наступний дискурсивний фрагмент демонструє такий приклад (модель 26)). Коли Густав поділився з синами своїм наміром – пограбувати банк у свої 80 років, сини намагалися його застерігти від цього

вчинку. Але оскільки вони за статусом мовця нижче за батька, тому своє застереження вони імплікують в питальній конструкції:

(73) GUSTAV: *Glücklich bin ich...! Jetzt weiß ich doch, daß ich noch richtig arbeiten kann...! Nun suche ich mir in aller Ruhe eine hübsche kleine Bank!*

WOLFGANG: *Das ist doch nicht dein Ernst, Pappi...*

ALFRED: *Das kannst du mir doch nicht antun...!*

WOLFGANG: *Du mußt an uns denken...*

ALFRED: *An deine Söhne!...*

GUSTAV: *Das habe ich vierzig Jahre lang getan! Nun kann ich wohl auch mal an mich denken!... Ich bin ja schließlich mal wer gewesen! Solche Artikel standen in der Zeitung...! Und dann vierzig Jahre keine einzige Zeile...! Aber das wird jetzt anders!!...*

ALFRED: *Vater!*

WOLFGANG: *Willst du mit aller Macht unsere Existenzen ruinieren...?* (+> *Wenn du eine Bank aufraubst, ruinierst du alles, was wir im Leben erreicht haben & Raub keine Bank auf!*) (Flatow, „Das Geld liegt auf der Bank“, S. 53–54).

Іншу причину використання питального висловлення замість спонукального вбачаємо в тому, що тема розмови є певною мірою незручною або табуованою. У наступному фрагменті МАЗ виражено висловленням моделі 26). Лінді 17 років. Вона вперше вирушає у відпустку на море з хлопцем. Подруга Лінди нагадує взяти з собою протизаплідні пігулки з метою запобігання небажаних наслідків у вигляді ранньої вагітності:

(74) *„Vergiß deine Pillen nicht.“*

„Hä?“ Linda hielt mitten in der Bewegung inne. „Was für Pillen?“

„Linda, willst du mit 17 schwanger werden?“ (+> Wenn du keine Pillen nimmst, wirst du schwanger & Nimm die Pillen!) (Meare, „Conny, die Powerfrau“, S. 13).

Таким чином, у німецькомовному діалогічному дискурсі питальні

висловлення використовуються для вираження МАЗ у комплексі з лексичними індикаторами, реалізуючи директивний (спеціально-питальні) або асертивний (загально-питальні) компонент у індиректний спосіб.

2.2.6. Розповідні висловлення. Висловлення розповідної структури спостерігаємо у багатьох структурно-семантичних моделях МАЗ: 1), 2), 3), 4), 5), 6), 7), 8), 9), 10), 11), 12), 13), 14), 15), 17), 23), 24), 25), 28), 29), 30), 32).

Хоча розповідне речення є типовою формою реалізації МА асертиву [168, с. 85], висловлення розповідної структури вживаються адресантом МАЗ для вираження не тільки асертивного компонента, але й директивного. У цьому випадку теж реалізуються індиректні директиви.

Директивний компонент МАЗ, реалізований у індиректний спосіб за допомогою розповідного висловлення, містить модальні дієслова. У такому випадку вони є іллокутивними індикаторами, оскільки їх ужито не в епістемічному, а у деонтичному значенні [272, с. 223–224]. Для МАЗ характерні модальні дієслова *sollen*, *müssen*, *dürfen*.

Оскільки модальне дієслово *sollen* є характерним для МА поради, знаходимо це модальне дієслово і у директивному компоненті МАЗ у наступному дискурсивному фрагменті, реалізованому моделлю 1). Верена будить свою доньку Анді вранці у школу. Оскільки та не реагує, мати застерігає доньку від проблем, які Анді може мати з вчителем математики, якщо та запізниться:

(75) „Andy, es ist Viertel nach sieben, du solltest dich beeilen, sonst kriegst du wieder Probleme von Herrn Mathelehrer.“

„Viertel nach sieben?“ Andy schwang die Beine aus dem Bett. „Oh, Mann, wieso hast du mich denn nicht eher geweckt? Um Viertel vor acht muß ich in der Schule sein, oh, jammi jammi jammi, wie soll ich das bloß schaffen?“ (Meare, „Andy gegen den Rest der Welt“, , S. 1).

Наступний дискурсивний фрагмент демонструє модальне дієслово *müssen*. МАЗ виражено висловленням моделі 23). Сини Густава продовжують відмовляти його від його планів щодо пограбування:

- (76) GUSTAV: *Glücklich bin ich...! Jetzt weiß ich doch, daß ich noch richtig arbeiten kann...! Nun suche ich mir in aller Ruhe eine hübsche kleine Bank!*
 WOLFGANG: *Das ist doch nicht dein Ernst, Pappi...*
 ALFRED: *Das kannst du mir doch nicht antun...!*
 WOLFGANG: *Du mußt an uns denken...(+> Raub keine Bank! & Meine Karriere kann gefährdet werden.)*
 ALFRED: *An deine Söhne!...*
 GUSTAV: *Das habe ich vierzig Jahre lang getan! Nun kann ich wohl auch mal an mich denken!... Ich bin ja schließlich mal wer gewesen! Solche Artikel standen in der Zeitung...! Und dann vierzig Jahre keine einzige Zeile...! Aber das wird jetzt anders!!... (Flatow, „Das Geld liegt auf der Bank“, S. 53–54).*

Варто зазначити, що модальні дієслова вживаються у МАЗ не тільки із адресатним займенником (*du, ihr, Sie*), у наступному фрагменті задля імпліцитного спонування використовується модальне дієслово *müssen* в розповідному реченні із займенником *wir* (модель 28)). Хелен, старша донька родини Візнер, вийшла заміж та поїхала до США. Так, принаймні, вважала вся родина. Насправді ж вона заміж не виходила і дитину родила від іншого, одруженого чоловіка. Хелен повернулася з дитиною, як тільки змогла заробити на квитки додому. Все це вона розповіла своїй молодшій сестрі Інзі. Свідками ж розмови стали брат Герберт та батько родини, який застерігає всіх від сповіщення цієї новини матері:

- (77) *Vater kratzt sich am Kopf: Jetzt müssen wir aber mächtig auf Draht sein, damit Mutter wirklich nichts merkt! Bei ihrer Nase! (+> Wollen wir möglichst unauffällig handeln. Sonst erfährt die Mutter von dem Betrug.)*
Herbert: Wenn die was rauskriegen will... Seufzt. Da ist die Inquisition ein

Gesellschaftsspiel gegen... (Flatow, Pillau, „Das Fenster zum Flur“, S. 38).

Наступний дискурсивний фрагмент демонструє вживання модального дієслова *dürfen* із займенником *man* у якості підмета (модель 23)). Убачаємо в цьому індиректний директивний компонент. Коли сини були ще школярами, Густав взяв їх з собою на чергове пограбування банку. Повернулися вони пізно вночі, тому Альфред, один з синів, просить написати записку директору, щоб не йти до школи. Густав питає сина, чи вказувати в записці, що причиною відсутності є участь у пограбуванні банку, але Еріка застерігає чоловіка, оскільки їх можуть почути:

(78) ALFRED: *Mutti kann doch einen Entschuldigungszettel schreiben...*

ERIKA: *Und was soll da drin stehen...? Meine Söhne konnten leider nicht am Unterricht teilnehmen, weil sie heute Nacht mit ihrem Vater zur Bank mußten...*

GUSTAV: *Liebling, mit solchen Sachen darf man nicht spaßen!... (+> Sprich so nicht! & Wir können gehört werden.) (Flatow, „Das Geld liegt auf der Bank“, S. 22).*

У наступному дискурсивному фрагменті підметом є саме номінація адресата (модель 2)). Надя не послухала свого хлопця Джеймса і пішла одна вздовж узбережжя, де на неї відбувся напад, але Наді вдалося втекти. У розслідуванні справи про напад поліція вважає Джеймса, її хлопця, головним підозрюваним, оскільки той не має алібі. Сестра Джеймса Тіллі стурбована питанням затримати справжнього нападника, оскільки Джеймс непричетний до нападу. Джеймс застерігає сестру від будь-яких дій на власний розсуд, оскільки нападник становить небезпеку:

(79) *Tilly war bereits Feuer und Flamme bei dem Gedanken, den Angreifer zu überführen. James bremste sie.*

„Keine Unternehmungen auf eigene Faust, Tilly! Du darfst nicht vergessen, daß er gefährlich ist. Er könnte durchdrehen und dir etwas antun.“ (+> Unternimm nichts!)

Tilly wurde eine Spur blasser und versprach, sich an James' Anweisungen zu halten. (Mansdorf, „Lover oder Bad Boy?“, S. 35).

Для інди́ректних директивів характерні модальні частки і іллокутивні інтенсифікатори. У наступному дискурсивному фрагменті спостерігаємо комбінацію модальних часток *aber mal* та прислівник *dringend* (модель 23)). Дитина впала з велосипеду. Перехожий допомагає дитині, в якій травмовано коліно. Він застерігає дитину, що необхідно обробити рану:

(80) *„Himmel, Kind, hier muß aber mal dringend was getan werden!“ rief der Passant. (+> Sonst kannst du dich anstecken) (Meare, „Andy gegen den Rest der Welt“, S. 51).*

Модальне дієслово *können* вживається у МАЗ не у директивному, а у асертивному компоненті. У наступному фрагменті МАЗ виражено висловленням моделі 23). Інґе Візнер пішла ввечері на побачення з хлопцем, якого батьки не знають. Батько Інґи із спокоєм поставився до ситуації, оскільки Інзі вже 23 роки. Мати Інґи занепокоєна та застерігає свого чоловіка від можливих негативних наслідків таких побачень:

(81) Mutter: *Wo gehst du denn hin?*

Inge erhebt sich: *Ich muß jetzt.*

Mutter: *Wo gehst du denn hin?*

Inge: *Ich hab was vor...*

Mutter: *Um diese Zeit? Was denn?*

Inge bagatellisierend: *'ne Verabredung...*

Mutter: *Mit wem? Mit ein' Bekannten?*

Inge blickt im Vorbeigehen in den Spiegel und geht die Treppe rauf: *Beruhige dich... den kennst du nicht... Durch die Flurtür ab.*

Mutter: *'ne schöne Beruhigung...*

Vater greift nach der Zeitung: *Laß sie doch...*

Mutter: *Man wird sich doch wohl noch um seine eigenen Kinder kümmern dürfen... Geht aus dem Haus und trifft sich mit einem wildfremden Kerl...*

Wer weiß, wozu der sie beschwätzt... Diese Burschen können einem ein Kind in'n Bauch reden... Naja... solange sie nur reden... (+> Nimm an der Erziehung der Tochter teil! & Sonst wirst du bald Opa.) Ich bin so unruhig... Das arme Kind... Schließlich ist sie ja kein Kind mehr! Und du liest!!! (Flatow, Pillau, „Das Fenster zum Flur“, S. 23).

У наступному дискурсивному фрагменті вживається модальне дієслово *sollen* з неозначено-особовим займенником *man* (модель 23)). Двоє колег, зубних лікарів, спілкуються. Доктор Штегеманн ділиться своїми хвилюваннями щодо весілля доньки. Польді, хрещений батько майбутньої нареченої, намагається заспокоїти колегу. Під час розмови Штегеманн зазирає до рота Польді і бачить у нього дірку в зубі. Штегеманн застерігає Польді від зволікання з візитом до лікаря:

(82) Dr. Stegemann: *Du hast ein Loch im Zahn. Rechts oben vier. Wann kommst du zur Behandlung? Er reibt sich voller Vorfreude die Hände.*

Poldi: *Schadenfroh bist du auch! – Ich komme bei Gelegenheit vorbei.*

Dr. Stegemann: *Man soll nicht so lange warten, das wird dir jeder Zahnarzt bestätigen. (+> Komm möglichst bald zur Behandlung. Sonst bekommst du Zahnschmerzen.) (Flatow, „Vater einer Tochter“, S. 236).*

Розповідні висловлення, які використовуються для реалізації асертивного компонента, містять здебільшого дієслова у формі теперішнього або майбутнього часу. Це пояснюється тим, що небезпечний стан речей загрожує адресатові і шкодить його майбутнім діям або вчинкам. Проте спостерігаємо випадки, коли дієслово вжито у формі минулого часу, але має стосунок до майбутнього. Таке висловлення виражає стан речей, який стався у минулому і може повторитися у майбутньому – саме в цьому полягає небезпека для адресата. Дискурсивний фрагмент (44), п. 2.1.2.3., містить такий приклад.

Таким чином, у німецькомовному діалогічному дискурсі для вираження директивного компонента МАЗ використовуються розповідні

висловлення у комплексі з модальними дієсловами, а для вираження асертивного компонента – розповідні висловлення здебільшого з дієсловом у формі теперішнього або майбутнього часу.

Висновки до розділу 2

1. У німецькомовному діалогічному дискурсі мовець реалізує мовленнєвий акт застереження, використовуючи висловлення 32 структурно-семантичних моделей, серед яких п'ять моделей стосуються експліцитного вираження компонентів МАЗ, а 27 моделей – імпліцитного.

2. За способом вираження мовленнєві акти застереження демонструють чотири групи з відповідними моделями.

Перша група становить експліцитні мовленнєві акти застереження, у другу, третю й четверту групи входять імпліцитні мовленнєві акти застереження.

2.1. Перша група включає моделі з експліцитним асертивним і директивним компонентами: 1) $A(p) \ \& \ D(q)$; 2) *Ich warne dich / rate dir & D(q), (sonst) A(p)*; 3) $D(q), \text{sonst/denn/bevor/dass } A(p)$; 4) $D(q) \ \& \ A(p)$: *Wenn p/r, dann r/p*; 5) $D(q)$: *Buzuk & A(p)*.

2.2. Друга група включає моделі з експліцитним асертивним і імпліцитним директивним компонентом: 6) $A(p) \ +> \ D(q)$; 7) $A(p)$: *Wenn p/q, (dann) r/p +> D(q)*; 8) *Sonst A(p) +> D(q)*; 9) $A(p) \ \& \ Q(q) \ +> \ D(q)$; 10) $A(p) \ \& \ Q(r) \ +> \ A(\sim r) \ \& \ D(q)$; 11) $A(p) \ \& \ D(r) \ +> \ D(q)$; 12) $A(p) \ \& \ A(q)$: *An deiner Stelle / Wenn ich du wäre, würde/wäre ich q +> D(q)*; 13) $A(p) \ \& \ A(q) \ +> \ D(q)$; 14) $A(p') \ +> \ A(p) \ \& \ D(q)$; 15) $A(p)$: *Ich warne dich vor p +> D(q)*.

2.3. Третя група включає моделі з експліцитним директивним і імпліцитним асертивним компонентом: 16) $D(q) \ +> \ A(p)$; 17) $D(q) \ \& \ A(r) \ +> \ A(p)$; 18) $D(q)$: *Buzuk +> A(p)*; 19) $D(q) \ \& \ Q(p)$: *Willst du p? +> A(p)*; 20) $D(q) \ \& \ Q(r) \ +> \ D(r) \ \& \ A(p)$; 21) $D(q)$: *Ich rate dir q +> A(p)*; 22) $D(q)$: *Ich warne*

dich vor q / wenn q +> A(p).

2.4. Четверта група включає моделі з обома імпліцитними компонентами: 23) $A(r) +> A(p) \& D(q)$; 24) $A(q/r): \text{Wenn } q/r, (\text{dann}) s +> D(q) \& A(p)$; 25) $A(r) \& Q(q) +> A(p) \& D(q)$; 26) $Q(p/q): \text{Willst/Solltest du } p/q? +> A(p) \& D(q)$; 27) $Q(r) +> A(r) \& D(q) \& A(p)$; 28) $A(q) \& A(r/p') +> D(q) \& A(p)$; 29) $A(q): \text{An deiner Stelle / Wenn ich du wäre, würde/wäre ich } q +> D(q) \& A(p)$; 30) $D(r), (\text{sonst}) (A(s)) +> D(q), \text{sonst } A(p)$; 31) $D(r) \& Q(q) +> A(p) \& D(q)$; 32) $A(q): \text{Ich warne dich vor } q +> D(q) \& A(p)$.

3. Мовленнєвий акт застереження демонструє лексичні та синтаксичні іллокутивні індикатори. Лексичними індикаторами мовленнєвого акту застереження є лексеми із семами потенційної небезпеки (*Achtung, gefährlich, drohen, vorsichtig, Vorsicht*), прислівники із семою нагальності та необхідності дії (*dringend, sofort, schnell, unbedingt*), модальні слова (*bitte, lieber, wirklich*), модальні дієслова (*dürfen, müssen, sollen, wollen*), та модальні частки (*aber, bloß, denn, doch, einfach, halt, ja, mal, nur, wohl*).

4. До основних синтаксичних іллокутивних індикаторів МАЗ належать перформативні звороти, висловлення у формі умовного підрядного речення, фразеошаблони зі сполучником *sonst* з дієсловом в умовному способі або в майбутньому часі дійсного способу та спонукальною структурою в препозиції або зі зворотом *An deiner Stelle / Wenn ich du wäre, würde/wäre ich*, спонукальні, питальні та розповідні висловлення.

4.1. Перформативні висловлення, за допомогою яких здійснюються МАЗ, використовуються у комплексі з прислівниками із семою нагальності/обовязковості виконання дії, які виконують функцію іллокутивних інтенсифікаторів.

4.2. Висловлення у формі умовного підрядного речення зі сполучником *wenn* використовуються для вираження МАЗ у пост- або препозиції до головного речення або без нього.

4.3. Фразеошаблон зі сполучником *sonst* з дієсловом в умовному

способі або в майбутньому часі дійсного способу та спонукальною структурою в препозиції використовується для вираження директивного й асертивного компонента МАЗ. Фразеошаблон зі зворотом *An deiner Stelle / Wenn ich du wäre, würde/wäre ich* використовується для вираження директивного компонента МАЗ.

4.4. Спонукальні висловлення демонструють повні й еліптичні форми та використовуються для вираження директивного компонента МАЗ.

4.5. Спеціально-питальні висловлення використовуються для вираження МАЗ, реалізуючи директивний компонент у індиректний спосіб. Загально-питальні висловлення реалізують індиректний асертивний компонент МАЗ.

4.6. Розповідні висловлення у комплексі з модальними дієсловами *dürfen, müssen, sollen* використовуються для вираження директивного компонента МАЗ, а для вираження асертивного компонента використовуються розповідні висловлення здебільшого з дієсловом у формі теперішнього або майбутнього часу.

Основні положення цього розділу відображено у таких публікаціях: [118; 115; 120; 122; 121].

РОЗДІЛ 3

ПРАГМАДИСКУРСИВНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ МОВЛЕННЄВОГО АКТУ ЗАСТЕРЕЖЕННЯ В СУЧАСНОМУ НІМЕЦЬКОМОВНОМУ ДІАЛОГІЧНОМУ ДИСКУРСІ

Оскільки МАЗ реалізується у діалогічному дискурсі та є зануреним у дискурсивну інтеракцію, йому притаманні властивості, які визначаються саме його дискурсивним оточенням. Тому в цьому розділі ми розглянемо прагмадискурсивні властивості МАЗ, які він проявляє в сучасному німецькомовному діалогічному дискурсі, – інтеракційні, перлокутивні та дискурсивно-стратегічні.

3.1. Інтеракційні властивості мовленнєвого акту застереження

Інтеракційний аспект дослідження МАЗ передбачає завдання з'ясувати, для якого типу дискурсивного ходу є характерною реалізація МАЗ. За даними М. І. Гриценко, МАЗ завжди є ініціальними МА [2009, с. 78]. Наш матеріал засвідчує здійснення МАЗ не тільки і ініціальному, але й у реактивному і реініціальному ходах. Частотність МАЗ за критерієм інтеракційних властивостей наведено у таблиці А. 8 та на рисунку А. 2 додатку А.

В ініціальному дискурсивному ході перший комунікант представляє інтереси своєї мовленнєвої дії, свою комунікативну мету, яка реалізується в ініціальному МА, а вибір форми для реакції обумовлений поточним набором інтересів іншого комуніканта і реалізується в реактивному ході, в реактивному МА [210, с. 41].

Розглянемо наступний дискурсивний фрагмент, в якому директивний та асертивний компоненти виражено експліцитно (модель 3)). Емілю наснився сон, у якому він опинився у кінській упряжі, яка рухалась на високій

швидкості. Еміль застеріг кучера:

(83) *Dreimal drei Pferde zogen den Zug. Sie hatten silberne Rollschuhe an den Hufen, fuhren darauf über die Schienen und sangen... Emil rüttelte den Kutscher und schrie: „Durchparieren! Sonst gibt's ein Unglück!“ Da sah er, daß der Kutscher niemand anders war als Herr Wachtmeister Jeschke. (Kästner, „Emil und die Detektive“, S.51).*

У наступному дискурсивному фрагменті асертивний компонент виражено експліцитно, а директивний компонент імплікується (модель б)). Молодий хлопець Чем відкрив власну крамницю техніки. Справа не йде, але Чем не розуміє, в чому справа. До нього в крамницю завітав товариш. Вони разом спостерігали, як покупець роздивлялася техніку та покинула крамницю, не зробив покупку. Товариш застерігає Чема, що його ціни занадто високі:

(84) Cem (wütend): *Ausländer können sich an die Preise nicht gewöhnen.*

Freund: *Bevor sie sich an deine Preise gewöhnt, geht sie lieber woanders einkaufen.* (+> *Mach die Preise niedriger!*) („Türkisch für Anfänger“, Staffel 1, Folge 3, 36:20–36:37).

МАЗ в **реактивному дискурсивному ході** відображає реакцію мовця на попередні слова співрозмовника. Як реактивний МА, МАЗ характеризується пропозиційним, іллокутивним і стратегічним зв'язком з попереднім висловленням співрозмовника в діалогічному дискурсі. Слідом за Ф. Хундснуршером [210], ми спираємося на такі **типи реакцій**:

- позитивна (А погоджується з М);
- негативна (А не погоджується з М);
- відтермінована (А запрошує у М додаткову інформацію);
- ухиляння (в інтереси А не входить ані згода, ані відмова);
- зустрічна ініціатива (А висуває свою пропозицію, яку М може прийняти або відхилити).

За нашими даними, МАЗ не залучений у зв'язки іллокутивного

змушення, як, приміром, питання і відповідь, пропозиція і згода тощо. У попередньому дискурсивному ході співрозмовник:

- висловлює план своїх дій щодо певної ситуації;
- висловлює занепокоєння ситуацією;
- ставить питання.

Отже, МАЗ може бути реакцією на МА асертив, директив, експресив, квеситив або комісив (кількісні дані представлено у таблиці А. 9 та на рисунку А. 3 додатку А).

Реакцію на асертив у вигляді МАЗ ілюструє наступний дискурсивний фрагмент, в якому директивний компонент виражено експліцитно, а асертивний компонент імплікується (модель 16)). Вільгельм Кайзер вирішив поспілкуватися з донькою на тему стосунків з чоловіками та застерігти доньку від необачних вчинків:

(85) *Kaiser unsicher. Det kannste ooch nich verstehn. Det is nämlich so mit die Männer ... die wollen alle bloß ... bloß ...*

Kitty nickt: Ick weeiß schon wat, Pappa.

Kaiser erleichtert: Genau det mein' ick. Sieh mal, du mußt dir doch aufbewahren für den Richtigen. (+> Sonst bist du unglücklich!)

Kitty murrend: Bis der kommt, dauert es immer so endlos, Pappa. Inzwischen muß man sich eben behelfen. (Pillau, „Der Kaiser vom Alexanderplatz“, S. 112–113).

Як реакція на експресив МАЗ демонструє близькість до МА утішання. Мовець занепокоєний емоційним станом адресата і застерігає його від негативних наслідків такого стану. Розглянемо наступний дискурсивний фрагмент, в якому директивний та асертивний компоненти виражено експліцитно (модель 3)). Метін та Доріс готуються до весілля. Метін дуже схвилюваний, він хоче все зробити ідеально. Доріс, навпаки, зовсім не хвилюється з приводу майбутньої події. Через це Метін розлючується і ділиться своїми емоціями з Діаною, сестрою Доріс. Вона застерігає його від

наслідків надмірного нервування. МАЗ є позитивною реакцією за зазначеною типологією:

(86) Metin: *Diese Beziehungen sind imperialistisch. Und ich bin nicht der Imperator. Noch nicht.*

Diana: *Metin, du sprichst von dir selbst in der dritten Person und du schwitzt sehr. Bitte, beruhige dich. Sonst bist du verrückt, bevor du Doris geheiratet hast.* („Türkisch für Anfänger“, Staffel 2, Folge 14, 00:17:57–00:18:11).

Як реакція на квеситив МАЗ являє собою не відповідь на питання, а підготовку відповіді. Це відтермінована реакція. Наступний дискурсивний фрагмент демонструє експліцитний директивний компонент та імпліцитний асертивний компонент МАЗ (модель 16)). Одного разу Густав пішов на пограбування банку зі своїми синами. По поверненні додому їх чекала Еріка, дружина Густава та мати хлопців. На запитання дружини про суму награбованого Густав запропонував дружині присісти:

(87) ERIKA: *Wieviel?*

GUSTAV: *Na, rate mal! ...*

ERIKA: *Fünzig...?*

GUSTAV: *Mehr!*

ERIKA: *Siebzig...?*

GUSTAV: *Mehr!*

ERIKA: *Neunzig...?*

GUSTAV: *Mehr! Setz dich lieber hin...!* (er drückt Erika an einen Stuhl...) (+> *Du kannst ohnmächtig von dem Gehörten werden.*) (Flatow, „Das Geld liegt auf der Bank“, S. 18).

Реакцію на директив у вигляді МАЗ ілюструє наступний дискурсивний фрагмент, в якому асертивний компонент виражено експліцитно, а директивний компонент імплікується (модель 3)). Дві сестри влаштували гучну вечірку. Сусід поскаржився батькам дівчат, тож ті мали серйозну

розмову з батьками. Коли одна з сестер під час суперечки підвищила голос до крику, друга сестра застерігла першу від того, що сусід знову поскаржиться батькам:

- (88) *„Hör auf damit. Gib mir endlich das Geschirr“, sagte Marina noch einmal. Gitta warf ihr rechtes Bein über den Kopf. „Hast du das gesehen? Vielleicht sollte ich doch lieber Tänzerin und nicht Sängerin werden, rief sie“.*
„Du sollst mir das Geschirr geben“, rief Marina in voller Lautstärke.
„Brüll doch nicht so. Sonst beschwert sich die Heitkamp wieder über den Lärm“, antwortete Gitta und stellte endlich das Mittaggeschirr vom Küchentisch neben die Spüle. (Bolten, „Der Junge mit dem Saxophon“, S. 22).

Реакцію на комісив у вигляді МАЗ ілюструє дискурсивний фрагмент (66), п. 2.2.4., в якому директивний компонент виражено експліцитно, а асертивний компонент імплікується (модель 17)).

МАЗ в **реініціальному дискурсивному ході** демонструє реагування мовцем застереженням на МА асертив або квеситив співрозмовника, але водночас ініціює новий МА – здебільшого питання. В наступному дискурсивному фрагменті МАЗ є реакцією на квеситив, асертивний компонент виражено експліцитно, а директивний компонент імплікується (модель 17)). Професору Пірсону, фізику з США, вдалося відкрити складну формулу ядерної реакції. Про це дізнаються в усьому світі. Керівництво Японії, Росії, Німеччині та Іспанії дуже невдоволено тим, що не їх атомні фізики є авторами відкриття ядерної реакції. Починається полювання на формулу ядерної реакції. Викрадено доньку професора Пірсона. Генерал США телефонує з професором Пірсоном і застерігає останнього:

- (89) *General McKinney empfand es als schwer, das, was er zu sagen hatte, in tröstende Worte zu kleiden.*
„Alle Anzeichen, bester Herr Professor“, sagte er langsam, „deuten darauf hin, daß das Verschwinden Ihrer Tochter eine rein politische Tat ist. Eine

russische Interessengruppe hat Ihre Tochter entführt – wie, das wissen wir noch nicht – um Sie dadurch zu zwingen, das Geheimnis Ihrer neuen Spaltung bekannt zu geben. Es ist eine Erpressung im Großen. Wir nehmen an, daß Sie in den nächsten Tagen von irgendeiner Seite einen Brief bekommen werden, der die Freilassung Ihrer Tochter gegen Preisgabe Ihres Geheimnisses ankündigt. Bitte, unternehmen Sie nichts, ohne uns vorher unterrichtet zu haben.“

„Und wenn man meine Tochter tötet?“ schrie Prof. Paerson.

„Denken Sie daran, daß es um den Fortbestand der Nation geht.“ General McKinneys Stimme wurde beschwörend. „Wenn Sie das Geheimnis Ihrer Atomspaltung an Rußland weitergeben, haben Sie unsere Erde in Flammen gesteckt!“ (+> Verraten Sie die Formel der Kernspaltung nicht!)

„Und meine Tochter?“ Prof. Paerson hielt sich an der Tischkante fest. Er schwankte, als stehe er auf einem weichen Boden. „Soll ich sie einfach umbringen lassen?“ (Konsalik, „Agenten kennen kein Pardon“, S. 58).

Таким чином, у німецькомовному діалогічному дискурсі МАЗ здебільшого є ініціальним, проте може бути і реактивним або реініціальним як позитивна, негативна або відтермінована реакція на МА асертив, експресив, квеситив, директив або комісив.

3.2. Перлокутивні властивості мовленнєвого акту застереження

Перлокуція, або перлокутивний акт, як цілеспрямований вплив на дії, думки і почуття адресата [152, с. 114] притаманна вдалим МА, у тому числі і вдалим МАЗ. Крім того, МАЗ може викликати певні перлокутивні наслідки, не передбачені мовцем.

Реалізуючи МАЗ, мовець має дві перлокутивні цілі, одна з яких стосується асертивного компонента (змусити адресата повірити, що пропозиція є істинною), а інша – директивного (змусити його вжити заходів).

Для оптимізації цих цілей мовець застосовує спеціальні мовні засоби – перлокутивні оптимізатори. Отже, аналіз перлокутивних властивостей МАЗ у сучасному німецькомовному діалогічному дискурсі передбачає розгляд релевантних перлокутивних оптимізаторів, особливостей вдалої і невдалої реалізації МАЗ і його можливих перлокутивних наслідків.

3.2.1. Перлокутивні оптимізатори мовленнєвого акту застереження.

Вербальні засоби забезпечення максимально ефективного мовленнєвого впливу на адресата визначають як *перлокутивні оптимізатори*. Перлокутивні оптимізатори можуть бути окремими висловленнями, а можуть бути вставними конструкціями в висловленні застереження. Найчастіше це клішовані метакомунікативні МА. Вживання перлокутивних оптимізаторів сприяє досягненню мовцем перлокутивної мети і вдалій реалізації всього МА [19; 73, с. 58; 112, с. 82].

За метою мовця виділяємо два їх типи: перлокутивні інтенсифікатори і перлокутивні мітигатори, частотність яких представлено у таблиці А. 10 та на рисунку А. 4 додатку А. *Перлокутивні інтенсифікатори* – метакомунікативні висловлення, спрямовані на посилення інтендованого перлокутивного впливу на адресата, що сприяє досягненню мовцем перлокутивної мети [112, с. 82]. Зафіксовані перлокутивні інтенсифікатори мають такі структурно-семантичні типи:

- перформативні висловлення: *Ich warne Sie; Ich rate Ihnen dringend; Ich warne dich; Ich warne Sie nur vor einem* тощо;
- питальні висловлення: *Haben wir uns verstanden?; Findest du nicht?; Wie bitte?; Hörst du?; Verstehst du mich?; Verstanden?; Glaubst du das wirklich?* тощо;
- спонукальні висловлення: *Kuck mal!; Hör mal gut zu!; Aber laß dir eines gesagt sein!* тощо;
- розповідні висловлення: *Ich hoffe, ich habe mich klar und deutlich*

ausgedrückt; Ich weiß das; Das glaube ich auch; Hab ich gesagt; Das kommt nicht in Frage; Das ist was anderes, jetzt reden wir von dir тощо.

Оскільки МАЗ є гібридним іллокутивним типом, поділяємо перлокутивні інтенсифікатори МАЗ за семантико-прагматичним типом на дві групи:

- такі, що підсилюють перлокутивну мету асертивного компонента – змусити адресата повірити, що небезпечний стан речей є істинним, і
- такі, що підсилюють перлокутивну мету директивного компонента – змусити адресата вжити відповідних заходів задля запобігання небезпеці.

Перлокутивні інтенсифікатори МАЗ, які підсилюють директивну перлокутивну мету, супроводжують спонукальні висловлення. У наступному фрагменті МАЗ виражено висловленням моделі 7). 1945 рік. Неповнолітній хлопець на ім'я Клойсхен служить у німецькій армії. За дорученням старших за віком офіцерів хлопець заходить до трактиру, де по знайомству він може дістати цигарки. Валлі, продавчиня у трактирі, є знайомою батька Клойсхена та проявляє турботу, застерігаючи його від небезпеки брати активну участь у бойових діях і вживаючи два перлокутивних інтенсифікатора:

(90) Kläuschen: *Ham Se nich 'n paar Stäbchen auf Lager?*

Wally: *Nanu. Du rauchst doch nich etwa schon, Bengel.*

Kläuschen: *Wie reden Sie mit mir, Frau Dreffke! Ich bin Uniformträger!*

Wally: *Verzeihung, mein Herr –*

Kläuschen versöhnlich: *Die sollen ja auch nich für mich sein.*

Wally: *Bin ich froh. Sonst wird dir noch übel, und du fällst aus bei Verteidigung bei Führer und Reich.*

Kläuschen schüttelt den Kopf: *Draußen, beim Schanzen ... die Volkssturmmänner ham nischt zu rauchen, und dann sinkt bei denen die Stimmung.*

Wally: *Und du mußt se wieder aufrichten, wie?*

Kläuschen: *Jawohl, Frau Dreffke! Jeder muß mitmachen. Dann werden wir die Bolschewisten im Herzen der Reichshauptstadt vernichtend schlagen!*

Wally läuft um den Schanktisch herum und packt Kläuschen an beiden Schultern: Hör mal zu, Junge. Die Buddelei da ... macht vielleicht noch Spaß. Aber wenn es dann richtig losgeht ... das ist was anderes. Dann gehst du sofort nach Hause, verstanden? (+> Wenn es richtig gefährlich ist.)

Kläuschen schüttelt ihre Hände ab: *Nein, Frau Dreffke. Wo man einen deutschen Mann hinstellt, da bleibt er!* (Pillau, „Der Kaiser vom Alexanderplatz“, S. 96).

Слід зазначити, що наявність перлокутивного інтенсифікатора не гарантує вдалість МАЗ. Приміром, незважаючи на наявність двох інтенсифікаторів у дискурсивному фрагменті (96), МАЗ є невдалим (Клойсхен не повертається додому).

У наступному дискурсивному фрагменті спостерігаємо вдалий МАЗ з перлокутивним інтенсифікатором, який підсилює директивну перлокутивну мету. МАЗ виражено висловленням моделі 16). Андреа пригнічена переїздом до нового міста та труднощами в новій школі. Її стара подруга Габі приїхала допомогти Андреї впоратися з депресією. Вона привезла новий одяг, слухала музику разом із нею, заохочувала її. Коли Андреа нарешті почала посміхатися і цікавитись життям, Габі вирішила повернутися в рідне місто, але вона застерігла подругу, щоб та не взялася за старе:

(91) „Der Anfang ist gemacht“, hatte Gabi gesagt, „jetzt bleib dabei und zieh dich nicht wieder zurück, hörst du?“ (+> Sonst wirst du wieder deprimiert.)
Andrea hatte es versprochen. Sie würde Gabi nicht enttäuschen, nachdem sie sich so bemüht hatte. (Mansdorf, „Zeig, was du kannst, Andrea!“, S. 41).

Перлокутивні інтенсифікатори МАЗ, які підсилюють асертивну перлокутивну мету, супроводжують розповідні висловлення. Серед них виокремлюється низка таких, що вказують адресатові на необхідність виведення імплікатури (*Wie soll ich dir das sagen?, Verstehst du mich?, Hast du*

mich verstanden?, Damit du mich richtig verstehst тощо). Приміром, Доріс, мати молодій дівчини на ім'я Лена, працює психотерапевтом. На прийом завітав молодий хлопець. Під час терапії хлопець ставив багато особистих питань стосовно Олени. Він зізнається, що зустрічається з Оленою. Доріс застерігає хлопця не розповідати нічого Олені. МАЗ виражено висловленням моделі 28):

(92) Doris: *Was hast du mit meiner Tochter zu tun? Du hast persönliche Informationen erfragt.*

Der Junge: *Frau Doktor Schneider, bitte, sie brauchen nicht zu schimpfen. Ich glaube, sie ist emotional stabiler geworden. Aber wenn Sie wollen, dann kann ich sofort weggehen und komme nie wieder.*

Doris: Lena darf es nie erfahren. Sie wird mich umbringen und dich auch. Verstehst du mich? *Du kennst mich nicht. Du kennst mich nicht. (+> Erzähl Lena nichts! & Sonst gibt es einen Streit) („Türkisch für Anfänger“, Staffel 1, Folge 4, 5, 6, 00:17:52–00:18:30).*

Перлокутивні інтенсифікатори при експліцитному МАЗ роблять його більш категоричним і переконливим. Наприклад, Маркус, школяр, взяв машину брата, не питаючи. Він потрапив у ДТП. Брат, дізнавшись про це, застеріг його від подальших таких вчинків, і Маркус присягнувся, що не зробить такого більше, тож перлокутивний інтенсифікатор допоміг мовцю досягти перлокутивної мети. МАЗ виражено висловленням моделі 6):

(93) „*Meine beiden Ohrfeigen und die Angst, die du in der vergangenen Stunde ausgestanden hast, waren hoffentlich Strafe genug. Morgen werde ich mich noch mit deinem Klassenlehrer unterhalten. Du wirst die geschwänzten Stunden im Laufe der nächsten Woche nachsitzen. Aber laß dir eines gesagt sein, Markus: Ein zweites Mal decke ich dich nicht. Sollte dir so etwas wie heute noch ein einziges Mal einfallen, dann kommst du nicht so glimpflich davon.*“ Ein Stein fiel Markus vom Herzen.

„Chris, ich schwöre dir, daß ich das nie mehr tun werde. Und ... danke.“

(Marie-Françoise, „*Wahnsinnstrip nach nirgendwo*“, S. 11).

Цей дискурсивний фрагмент ілюструє також універсальний перлокутивний оптимізатор – звертання. Звертаючись до адресата за ім'ям, мовець може і інтенсифікувати досягнення перлокутивної мети, і мітигувати небажані перлокутивні наслідки.

Перлокутивні мітигатори є метакомунікативними висловленнями, спрямованими на послаблення неінтендованого перлокутивного впливу на адресата, що сприяє збереженню комунікативного балансу [112, с. 82]. У МАЗ імовірність небажаного перлокутивного впливу є високою, оскільки мовець сповіщає адресата про несприятливі, загрозливі обставини, тож ризикує викликати негативну емоційну реакцію.

За свідченням М. І. Гриценко, «чим вищий ступінь повноважень мовця при реалізації акту застереження, тим більше потреба в мітигації, яка має на меті запобігання інтерпретації його як наказу» [58, с. 78]. Приміром, у дискурсивному фрагменті (26), п. 2.1.2.1., батько розмовляє з донькою на табуйовану тему і з метою послаблення неінтендованого впливу на адресата не збентежити доньку – вживає метакомунікативне висловлення *Det kannst du auch nicht verstehen*.

У наступному фрагменті МАЗ виражено висловленням моделі 3). Андреа, яка переїхала до нового міста, хотіла відвідати свою подругу Габі в рідному місті. Вона з нетерпінням чекала цього часу, але пролунав телефонний дзвінок її подруги Габі. З метою пом'якшення небажаних перлокутивних наслідків – не засмутити подругу – Габі вживає безпосередньо перед МАЗ висловлення з мітигованим змістом:

(94) „Ja, Gabi, was ist denn?“

„Hallo, Andrea, es tut mir so leid!“ Sie konnte die krächzende Stimme kaum als Gabis erkennen. „Ich muß leider absagen, ich hab eine dicke Angina und ziemlich hohes Fieber! Bleib lieber zu Hause, sonst würdest du dich nur anstecken.“ (Mansdorf, „Zeig, was du kannst, Andrea!“, S. 20).

Таким чином, з метою оптимізації перлокутивного ефекту МАЗ мовець вживає перлокутивні оптимізатори: інтенсифікатори МАЗ, які за семантико-прагматичним типом поділяються на дві групи (такі, що підсилюють перлокутивну мету асертивного компонента, і такі, що підсилюють перлокутивну мету директивного компонента), та мітигатори, які мають на меті послаблення небажаного впливу на емоційний стан адресата.

3.2.2. Вдалі та невдалі мовленнєві акти застереження. Перлокутивний акт безпосередньо пов'язаний зі вдалістю МА, до якого він входить [316, с. 115]. Під *перлокутивною вдачею* (вдалою реалізацією перлокуції) розуміють відповідність мети і результату впливу, коли мовець здійснив вдалий акт впливу, або вдалий перлокутивний акт [112, с. 78]. Натомість *«перлокутивна невдача* має місце, коли співрозмовник вірно інтерпретує цілі впливу мовця, однак не готовий прийняти їх як свої. Це означає, що інтендований результат впливу не досягнуто, або, інакше кажучи, що інтендований вплив – перлокутивний акт – є невдалим» [112, с. 78] (виділено в оригіналі).

Вдалість МА слід відрізнити від його успішності. Вдалий МА завжди успішний, але не навпаки. Успішність МА передбачає досягнення мовцем іллокутивної мети, а вдалість – досягнення мовцем перлокутивної мети, вона «може бути встановлена тільки після його реалізації, коли стає очевидним, чи відповідає адресат як об'єкт впливу своєю реакцією перлокутивним цілям мовця» [26, с. 30].

Частотність МАЗ за критерієм вдалості представлено у таблиці А. 11 та на рисунку А. 5 додатку А.

Вдалі МАЗ демонструють позитивні реакції: вербальну – згоду виконати дію, емотив, подяку, або невербальну – дію, предиковану в застереженні. У наступному дискурсивному фрагменті спостерігаємо емоційну реакцію – дякуючи, адресат застереження іронізує, оскільки

застереження про сходинку було зроблено запізно – модель 5):

(95) „Achtung, Stufe“, sagte er. „Ah, danke, das habe ich auch gemerkt“, sagte ich empört, als ich mir den Fuß umgeknickt habe. (Gier, „Rubinrot“, S. 151).

Вдалі МАЗ знаходимо як з експліцитно, так і з імпліцитно вираженими компонентами гібридного МАЗ. Наступний дискурсивний фрагмент демонструє МАЗ з експліцитним директивом та асертивом (модель 3)). Йозеф, молодий польський студент, під час Другої світової війни, вирішив не повертатися до військового табору. Валлі підтримує його в цьому рішенні. Вона приховує його від Кайзера, але раптово Кайзер все ж таки бачить Йозефа на кухні, коли той їсть суп, що йому насипала Валлі. Кайзер дозволяє сховатися студенту в підвалі та застерігає його не виходити звідти. Реакція студента – як вербальна (згода виконати дію), так і невербальна (власне дія), – слідує безпосередньо після МАЗ:

(96) Kaiser: *Tja... Wally und Josef starren ihn an. Einen Augenblick lang steht Kaiser unbeweglich; müde: Det Risiko is euch ja wohl klar. Dann geht er zur hinteren Küchentheke, bückt sich und klappt die Kellerluke auf. Er macht eine einladende Handbewegung.*

Josef stammelt: *Herr Kaiser!*

Wally liebevoll: *Wilhelm!*

Kaiser knurrt: *Aber trau dir die nächsten Tage nicht raus, Polski, sonst sind wir alle geliefert!*

Josef: *Jawohl, Herr Kaiser. Er geht auf die Kellerluke zu und steigt die Stufen hinunter.* (Pillau, „Der Kaiser vom Alexanderplatz“, S. 139–140).

Слід зазначити, що серед прикладів, що містять перлокутивні оптимізатори, переважну більшість становлять вдалі МАЗ. У вищенаведеному фрагменті це звертання. Це засвідчують дані таблиці А. 11 додатку А.

Як засвідчує матеріал, адресат вірно розуміє інформацію, що міститься

в імплікатурі та часто реагує саме на неї, що свідчить на користь гібридності МА застереження. У наступному фрагменті МАЗ виражено висловленням моделі 16). Після нападу на Надю її хлопець Джеймс та подруга Тіллі вирішили знайти злочинця. Джеймс застерігає дівчат не ходити поодиночі вздовж узбережжя. Цей дискурсивний фрагмент демонструє індиректний директивний та імпліцитний асертивний компоненти, на які адресат, в цьому дискурсивному фрагменті Тіллі та Надя, реагують згодою – вони кивають головами:

(97) *„Also, es ist klar, daß ihr abends nicht mehr allein an den Strand geht. (+> Geht am Strand nicht! +> Es ist gefährlich). Immer nur zu zweit oder mit mir. Und ihr beide haltet euch von dem Abschnitt fern, wo die Büsche sind.“*
Tilly und Nadja nickten. (Mansdorf, „*Lover oder Bad Boy?*“, S. 35).

У наступному фрагменті МАЗ виражено висловленням моделі 17). Крістофер має почуття до Тіни, яка закохана у вчителя французької мови. Тіна попросила вчителя про додаткове заняття, а той запросив її до себе додому. Коли Крістофер дізнався про це, він намагається застерегти Тіну, оскільки вважає, що вчитель може завдати Тіні шкоди. Адресант завуальовує асертивний компонент, оскільки тема є табуйованою – статеві стосунки, директивний компонент стає зрозумілим з контексту. Окрім того, з реакції адресата стає зрозумілим, що імплікатура є зрозумілою, оскільки Тіна закричала у відповідь на Крістофера, чи не з'їхав він з глузду:

(98) *„Mach doch daraus keinen Akt, Christopher. Ich muß zu ihm. Weil ich ihn angerufen habe und er versprochen hat, mir Nachhilfe zu geben“, erklärte Tina. Christopher konnte nicht länger ruhig bleiben. „Nachhilfe. Mensch, Tina. Es ist doch wohl klar, in was er dir Nachhilfe geben will“, stieß er hervor. (+> Geh zu ihm nicht! & Er kann dich beleidigen!)*
Tina starrte ihn an. „Du hast sie ja nicht mehr alle“, rief sie. (Bolten, „*Tina und ihr Tramp*“, S. 16).

Якщо реакція адресата не відповідає перлокутивній цілі мовця, тобто

адресат не виконує предиковану мовцем у спонуканні дію, ідеться про невдалий МА. Якщо застосувати класифікацію мовленнєвоактових реакцій Ф. Гундснуршера [210], має місце негативна реакція, реакція ухиляння або реакція зустрічної ініціативи.

Наступний дискурсивний фрагмент ілюструє реакцію ухиляння. МАЗ виражено висловленням моделі 23). Кітті, молода дівчина, була на побаченні у кіно з молодим офіцером Йоахімом. Після кіно Кітті запросила Йоахіма до тітки Емми, сподіваючись на те, що тітка зрозуміє їх бажання залишитися вдвох. Але тітка навіть не запросила пару до себе, бо була обурена цією задумкою. Після інциденту, коли тітка Емма зустріла Кітті, вона вирішила поговорити з нею. Кітті ухиляється від реакції:

(99) Kitty: *Emma! Du erzählst Pappa doch nischt?*

Emma verwirrt: *Das tut jetzt nischt zur Sache. Jedenfalls war det unmöglich!*

Kitty schmeichelnd: *Jott, Emma ... du bist doch auch nich unbewandert in puncto Männer...*

Emma: *Das is was anderes. Jetzt reden wir von dir. Sieh mal... man darf sich nich jedem Kerl an den Hals schmeißen. Wer sich wegwirft, den hebt keiner auf.* (+> *Benimm dich anständiger. Sonst bleibst du allein.*)

Rar mußte dir machen wie 'ne Sonderzuteilung, dann biste jegragt.

Kitty: *Aber Emma...*

Emma: *Sieh mal... vielleicht findeste eines Tages deine große Liebe...*
(Pillau, *Der Kaiser vom Alexanderplatz*. S. 135).

Реакція зустрічної ініціативи має місце, коли співрозмовник у відповідь на застереження наводить свої думки, аргументуючи проти позиції мовця. У наступному фрагменті виховну бесіду з Кітті проводить вже батько, застерігаючи доньку від стосунків з чоловіками без кохання. МАЗ виражено висловленням моделі 23):

(100) Kitty murrend: *Bis der kommt, dauert es immer so endlos, Pappa.*

Inzwischen muß man sich eben behelfen.

Kaiser fassungslos: *Wer hat dir denn det einjeredet? Kuck mal ... jeder Mensch hat bloß so 'ne Batterie voll Liebe. Wenn man da zu oft auf'n Anlasser drückt, isse plötzlich leer. (+> Wenn du dir von Männern nicht aufbewahrst, dann wird es keine Liebe für den Richtigen übrig bleiben & Bewahre dir für den richtigen Mann auf!)*

Kitty harmlos: *Aber 'ne Batterie kannst du doch wieder aufladen, Pappa!*

Kaiser geschlagen: *Also später begreifste det schon noch, Kitty.*

Kitty: *Pappa – (Pillau, „Der Kaiser vom Alexanderplatz“, S. 112–113).*

Проте найчастотнішими є саме негативні реакції, коли мовець безпосередньо реагує запереченням або просто не виконує предиковану дію. Негативні реакції на невдалі МАЗ апелюють або до директивного компонента МАЗ, або до асертивного, оскільки мовець має подвійну перлокутивну мету.

Негативна реакція на невдалий МАЗ, яка апелює до асертивного компонента, полягає в тому, що адресат:

- 1) не вірить, що повідомлюваний стан речей є істинним;
- 2) не розуміє, що має на увазі мовець;
- 3) не згодний з думкою мовця про небезпечність повідомлюваного стану речей.

У першому випадку адресат МАЗ вважає, що мовець бреше. У наступному директивному фрагменті адресат не повірив мовцю, тому цей МАЗ є невдалим. МАЗ виражено висловленням моделі 2). Тіна закохана у вчителя французької, але її подруга Крістіане вважає, що той тільки використовує її та застерігає її від цих стосунків:

(101) *„Tina, schick diesen Delars zur Hölle oder zum Teufel. Der spielt doch nur mit dir.“*

„Das ist eine Lüge. Laß mich in Ruhe,“ rief Tina. (Bolten, „Tina und ihr Tramp“, S. 37).

У другому випадку адресат не розуміє, що має на увазі мовець. У наступному дискурсивному фрагменті це зумовлено тим, що мовець навмисно висловлюється завуальовано, тому що не хоче надавати адресатові всю інформацію про небезпечну ситуацію. Густав дізнався, що Ганс – син того комісара, який переслідував його все його життя, але Барбара, його донька, зустрічається з Гансом. Тому він впевнений, що Ганс – не партія для Барбари. Але Ганс не може розповісти донці всієї правди, тому вона не розуміє, в чому полягає його застереження – модель 2):

(102) GUSTAV (blickt ihm sinnend nach. Dann zu Barbara): *Das ist also der Mann, der von mir nicht genug hören konnte...*

BARBARA: *Er gefällt dir nicht?...*

GUSTAV (schüttelt den Kopf)

BARBARA: *Schade... Ich glaube, er hat Absichten...*

GUSTAV: *Das glaube ich auch...! Barbi, der Mann wird dich enttäuschen!... Gib ihm keine Gelegenheit dazu...!*

BARBARA: *Wie meinst du das?*

GUSTAV: *Schick ihn vorher weg!*

BARBARA: *Pappi, bis jetzt hast du dich nicht in meine Angelegenheiten gemischt... Laß mich meine schlechten Erfahrungen selbst machen (sie dreht sich um und geht ab nach oben). (Flatow, „Das Geld liegt auf der Bank“, S. 68).*

У третьому випадку адресат МАЗ висловлює незгоду з думкою мовця, тому МАЗ (модель 3)) потерпає перлокутивну невдачу. У наступному дискурсивному фрагменті причиною незгоди є міжкультурні розбіжності. Доріс приміряє весільну сукню. Сестра Діана та дочка Лена в захваті від Доріс. Раптом двері відчиняються і Метін, наречений, хоче зайти в кімнату. Метін – турок. Доріс, його наречена – німкеня. Сестра Діана наказує йому негайно зачинити двері, застерігаючи від нещастя:

(103) Diana: *Schließ sofort die Tür! Jetzt kommt Unglück! Wenn der Bräutigam*

die Braut im Kleid sieht, kommt Unglück!

Sie beginnt zu weinen.

Metin: So ein Quatsch! („Türkisch für Anfänger“, Staffel 2, Folge 15, 00:19:40–00:20:07).

Негативна реакція на невдалий МАЗ, яка апелює до директивного компонента, полягає в тому, що адресат:

- 1) не в змозі виконати предиковану дію *Д* (має фізичні, ментальні, фізіологічні або об'єктивні перешкоди для виконання дії);
- 2) не згодний з думкою мовця про необхідність виконання дії *Д*.

У першому випадку адресат не може виконати предиковану у спонуканні дію, що стає зрозумілим з контексту. У наступному директивному фрагменті у Мімі, якій вже 30 років, не виходить завагітніти, хоча вона з чоловіком мріють про дитину. Подруга Мімі Сабіна, застерігає, що після 35 років вигогідність завагітніти швидко знижується, але цей МАЗ є невдалим, тому що Мімі має фізіологічні перешкоди для вагітності. МАЗ виражено висловленням моделі 28):

(104) „Aber jetzt sag mir bitte, bitte, dass bei dir Nachwuchs unterwegs ist, damit ich gratulieren kann.“

„Nein. kein Nachwuchs unterwegs“, sagte Mimi. „Ich wiege immer noch die Vor- und Nachteile ab. Immer wenn ich andere Mütter sehe, denke ich, ach, lieber doch nicht, sonst wirst du am Ende noch genauso bescheuert!“

„Aber lange darfst du nicht mehr warten“, sagte Sabine. „Ab fünfunddreißig sinkt die Wahrscheinlichkeit, schwanger zu werden, rapide, wie du sicher weißt.“ (+> Plane deine Schwangerschaft möglichst bald!) (Gier, „Die Mütter-Mafia“, S. 196).

У другому випадку адресат висловлює незгоду з директивним компонентом МАЗ. Приміром, через національно-культурні переконання: Доріс, психотерапевт, хоче допомогти своїй нерідній донці, яка є мусульманкою. Ягмур трапилося з'їсти свинину, що її релігія суворо

забороняє. Ягмур хоче покарати себе за це. Доріс використовує свої професійні навички і радить не утримувати свої негативні емоції всередині, оскільки це може мати негативні наслідки, а виводити їх назовні. МАЗ виражено висловленням моделі 3):

(105) Doris: *Warum bestrafst du dich, Yağmur?*

Yağmur: *Wenn ich selber mich nicht bestrafe, wird Allah es tun.*

Doris: *Glaubst du das wirklich? Mach dich frei von den negativen Gefühlen. Sonst platzt du davon.*

Yağmur: *Hör damit auf. Das darf man nicht.*

Doris: *Woher weißt du ja, was man darf und was darf man nicht. Das entscheidest du selbst. („Türkisch für Anfänger“, Staffel 1, Folge 4, 5, 6, 00:47:30–00:48:27).*

Таким чином, реакції на МАЗ свідчать про його вдалість/невдалість. Вдалі МАЗ демонструють позитивні реакції: вербальну – згоду виконати дію, емотив, подяку, або невербальну – дію, предиковану в застереженні. Позитивна реакція може стосуватися як експліцитного, так і імпліцитного компонента МАЗ. Невдала реалізація МАЗ полягає в недосягненні мовцем своєї перлокутивної цілі, коли з боку адресата має місце негативна реакція, реакція ухиляння або реакція зустрічної ініціативи. Негативні реакції на невдалі МАЗ апелюють або до асертивного компонента МАЗ (адресат не вірить, що повідомлюваний стан речей є істинним, не розуміє, що має на увазі мовець, або не згодний з думкою мовця про небезпечність повідомлюваного стану речей) або до директивного (адресат не в змозі виконати предиковану дію або не згодний з думкою мовця про необхідність виконання дії).

3.2.3. Перлокутивні наслідки мовленнєвого акту застереження. Під перлокутивним наслідком розуміємо такий мовленнєвий вплив, який не входив у інтенцію мовця: «У ситуаціях, коли реакція адресата не очікується

мовцем і є наслідком неінтендованого впливу, має місце непланований перлокутивний ефект, або *перлокутивний наслідок*» [112, с. 78–79] (виділено в оригіналі).

Перлокутивні наслідки, які визиває мовець у адресата своїми мовленнєвими діями, поділяються на два типи: 1) когнітивні, коли адресат отримує інформацію з МА, тобто адресат після реалізації МА знає більше, ніж він знав раніше; 2) емотивні, коли МА визивають емоції у адресата [318, с. 319–321].

У нашому матеріалі зафіксовано емотивні перлокутивні наслідки, а саме негативні емоції адресата МАЗ (образа, страх, насміхання тощо), які стосуються директивного чи асертивного компонентів. У наступному дискурсивному фрагменті адресат реагує на директивний компонент МАЗ – ображається. Мати проводить сина на потяг. Вона дає йому гроші в конверті та просить нікому не розказувати у потязі про гроші. Еміль ображається на те, що мати могла припустити, що він комусь може розповісти про гроші. МАЗ виражено висловленням моделі 16):

(106) *Sie legte die drei Scheine in den seitlich aufgeschnittenen Briefumschlag, knickte ihn in der Mitte um und gab ihn Emil.*

Der besann sich erst eine Weile. Dann schob er ihn in die rechte innere Tasche, tief hinunter, klopfte sich, zur Beruhigung, noch einmal von außen auf die blaue Jacke und sagte überzeugt: „So, da klettert es nicht heraus.“

„Und erzähle keinem Menschen im Coupé, dass du so viel Geld hast!“

(+> Dein Geld kann gestohlen werden!)

„Aber Muttchen!“ Emil war geradezu beleidigt. Ihm so eine Dummheit zuzutrauen! (Kästner, „Emil und die Detektive“, S. 33–34).

МАЗ може налякати адресата станом речей, що повідомляється, як це демонструє наступний дискурсивний фрагмент (модель 23)). Габі закохалась у Елвіса, гітариста шкільної рок-групи. Сильвія, подруга Габі, застерігає її, оскільки не вважає Елвіса партією для Габі, розповідаючи про його

несерйозне поводження з іншими дівчатами:

(107) „Gabi, träumst du?“

Silvias Stimme riß sie aus ihren Gedanken, und erst jetzt merkte sie, daß das Konzert zu Ende war. Mit einem tiefen Seufzer stand sie auf.

„Mensch, Gabi, du verrennst dich da in was!“ erklärte Silvia kopfschüttelnd. „Für Elvis bist du nichts anderes als eine dumme kleine Göre. Der steht auf ältere Semester. Charly hat erzählt, daß er mit so einer Tussi aus der Zwölften „rummacht““. (+> Vergiss ihn! & Sonst wirst du leiden.)

Gabi versuchte, ihr Erschrecken zu verbergen. (Marie-Françoise, „Wahnsinnstrip nach nirgendwo“, S.1).

Наведені фрагменти є прикладами перлокутивних наслідків удалого МАЗ. Проте він може бути і невдалим, коли адресат несерйозно сприймає повідомлюваний стан речей, що зумовлено негативним ставленням до мовця. У наступному дискурсивному фрагменті батько, який вперше познайомився зі своєю донькою, коли їй було 17 років, хвилюється з приводу того, що вона вже зустрічається з хлопцем. Але оскільки дівчина не звикла до батьківської турботи і зневажає батька, це застереження викликає в неї насмішливу, презирливу посмішку. МАЗ виражено висловленням моделі 27):

(108) „Dann werden wir jetzt wieder gehen. Danke, daß Sie ihr alles gesagt haben.“

„Und wer bist du? Ihr Freund? Bist du nicht ein bißchen jung dafür, Christine?“ (+> Du bist noch zu jung für eine Beziehung, es kann für dich gefährlich sein & Mach Schluss damit!)

Sie sah ihn verblüfft an, dann stahl sich ein winziges Lächeln in ihr Gesicht.

„Meinst du nicht, daß das meine Sache ist? Du verstehst doch nichts von jungen Damen.“

Ihr Vater lachte laut. (Mansdorf, „Flugzeuge im Bauch“, S. 56).

Таким чином, перлокутивні наслідки МАЗ стосуються як вдалої, так і

невдалої його реалізації та полягають у негативних емотивних реакціях адресата на директивний або асертивний компонент.

3.3. Стратегічні властивості мовленнєвого акту застереження.

Дискурсивна стратегія визначає, які МА здійснює мовець, зокрема, чим зумовлена реалізація застереження. Як вказує Л. Р. Безугла, «лінгвопрагматику цікавлять не тільки засоби вираження різноманітних мовленнєвих дій, але і те, чому ці дії реалізуються. Саме в площині дискурсивних стратегій можна знайти відповідь на питання, чому саме мовець здійснює ті чи інші МА в конкретному дискурсі та намагається передати певні імплікатури» [26, с. 74] (виділено в оригіналі).

Дискурсивна стратегія комуніканта — це когнітивно-прагматична програма спілкування, яка ґрунтується на мотивах комуніканта та визначає характер реалізації комунікативних актів у дискурсі [20, с. 327]. З іншого боку, це комунікативний намір мовця і одночасно його дискурсивне втілення, що надає йому інтерактивного статусу через осмислення вербалізованого наміру усіма суб'єктами спілкування [209, с. 85].

У ході роботи було встановлено шість найчастотніших дискурсивних стратегій, які зумовлюють реалізацію застереження: стратегії маніпуляції, соціальної значущості, виховання, аргументації, виконання професійного обов'язку та турботи. Кількісні показники використання стратегії реалізації МАЗ представлено у таблиці А. 12 та на рисунку А. 6 додатку А.

Дискурсивні фрагменти, що містять МАЗ, було проаналізовано за такими критеріями, як співвідношення соціальних статусів мовців, суб'єкт і час небезпечного стану речей, наявність фальсифікації інтенції, тональність спілкування (дисонанс/унісон), місце в інтеракції. Результати аналізу представлено в таблиці 3.1.

Таблиця 3.1

Критерії визначення стратегій реалізації МАЗ

критерії \ стратегії		маніпуляції	соціальної значущості	виховання	аргументації	виконання професійного обов'язку	турботи
Статуси мовців:	M>A	✓		✓	✓	✓	✓
	M<A	✓					✓
	M=A	✓	✓		✓		✓
Стан речей є ненебезпечним для:	A	✓		✓	✓	✓	✓
	M	✓					
	M+A	✓		✓	✓		✓
	A+3 особи						✓
	3 особи	✓					
	M+A+3 особи	✓	✓				✓
Небезпечний стан речей у:	теперішньому	✓		✓	✓	✓	✓
	майбутньому	✓	✓	✓		✓	✓
	минулому						
Фальсифікація інтенції		✓					
Тональність спілкування:	дисонанс	✓		✓		✓	✓
	унісон	✓	✓		✓	✓	✓
Наявність тези мовця					✓		
Місце в інтеракції:	ініціальний	✓	✓	✓		✓	✓
	реактивний/реініціальний	✓	✓	✓	✓	✓	✓

У такий спосіб виявлено критерії, що є релевантними для певних стратегій і не спрацьовують у інших, що дозволило створити алгоритм, за яким можна визначити стратегію реалізації МАЗ у окремому дискурсивному фрагменті. Алгоритм представлено на рисунку 3.1.

Слід підкреслити, що цей алгоритм є суто епістемічним знаряддям для аналізу нашого матеріалу, він не надає дані про частотність або важливість стратегій у німецькомовному діалогічному дискурсі. Крім того, стратегії можуть суміщатися і не виключають одна одну.

Розглянемо встановлені стратегії реалізації МАЗ у порядку їхньої презентації у алгоритмі.

3.3.1. Стратегія маніпуляції. Першим кроком у алгоритмі визначення стратегії реалізації МАЗ є питання *Чи фальсифікує мовець інтенцію?* Якщо аналіз дискурсивного контексту свідчить про наявність фальсифікації мовцем своєї інтенції, робимо висновок про реалізацію стратегії маніпуляції.

У сучасних дослідженнях маніпуляція/маніпулювання пов'язується із мовленнєвим впливом, зокрема прихованим, що межує з поняттями обману, прихованого навіювання, брехні [16; 105; 157].

Стратегія маніпуляції ґрунтується на прихованому впливі на адресата. Під *маніпуляцією* розуміємо стратегію впливу на співрозмовника з метою спонукання його до дії, вчинку, поведінки всупереч його бажанню [20, с. 167]. Ця стратегія дає змогу керувати людською свідомістю і змушує діяти адресата всупереч його власних бажань.

Характерною ознакою МАЗ, в якому реалізується стратегія маніпуляції, є фальсифікація інтенції мовця (див. таблицю 3.1). Він приховує або завуальовує свій справжній мотив застереження за допомогою таких тактик, як відволікання, кепкування, перебільшення та прогнозування.

Наявність фальсифікації інтенції в МАЗ стосується директивного і/або асертивного компонентів.

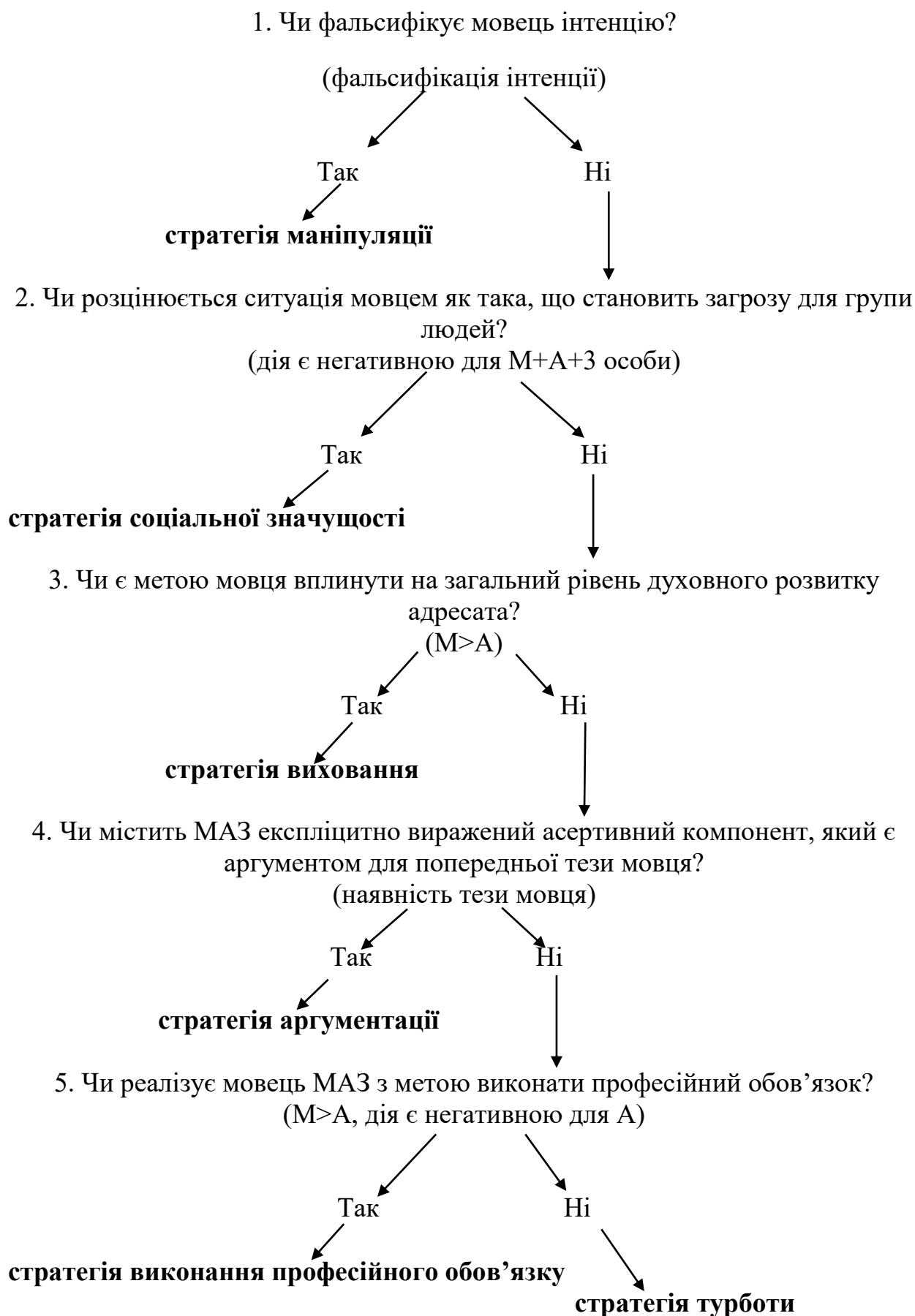

Рис. 3.1. Алгоритм визначення стратегій реалізації мовленнєвого акту застереження

У випадку фальсифікації директивного компонента мовець насправді не зацікавлений у тому, щоб адресат здійснив дію Д. У наступному дискурсивному фрагменті мовець ніби ненароком повідомляє інформацію, що батько залишає жінок, які не готують сніданки. Німецька та турецька родини з'їхалися та живуть під одним дахом. Діти від обох батьків не в захваті від цього. Першого ранку після заселення діти турки чекають за столом у їдальні сніданок, який, як вони гадають, повинна приготувати їм їхня нова «мати» Доріс. Мама ж прощається і поспішає на роботу. Хлопець Чем дуже засмучений. У цей час Метін, батько, обпалюється на кухні, готуючи сніданок і вголос свариться. Чем застерігає Доріс, що Метін довго не витримає таких відносин, використовуючи висловлення моделі 23). Стратегія маніпуляції виявляється в тому, що Чем насправді був би радий, якби Доріс не готувала і батько її покинув, тож реалізуються тактики кепкування та перебільшення:

(109) Cem: *Wo bin ich hier?*

Metin (sein Vater): *In Deutschland. Almaja. Jetzt komm in die Küche und hilf mir. Ich muss zur Arbeit. Jabla.*

Metin (am Herd): *Verdammt! Jetzt habe ich mich verbrannt. Wieso soll ich es eigentlich alleine machen?!*

Cem (wendet sich an Doris, die neue Mama): *O-o. Er setzt immer gerade eben seine Beziehung aufs Spiel. (+> Koche, sonst verlässt er dich!)* („*Türkisch für Anfänger*“, Staffel 1, Folge 2, 14:13–14:30).

Цей МАЗ має супутню іллокуцію вираження емоцій, про що свідчить дискурсивний контекст і вигук.

Тактику прогнозування ілюструє наступний дискурсивний фрагмент. Після переїзду мати Доріс будить доньку Лену, щоб та збиралася у нову школу. Лена ж не хоче вставати. Мати ж робить вигляд, що погоджується з нею, і фальсифікує директивний компонент МАЗ: кажучи, щоб Лена не йшла до школи, вона намагається досягти зворотнього. МАЗ виражено

висловленням моделі 28):

(110) Lena: *Ich brauche nicht die Schule. Ich kann selbst unterrichten. Ich bin klug. Ich gehe wieder ins Bett.*

Doris: *Gut. Du hast recht. Es ist besser, wenn du nicht in die Schule gehst. Du bist sozial kompliziert und kriegst garantiert keine Freunde.* (+> *Steh sofort auf und geh in die Schule! & Du wirst asozial.*)

In 22 Sekunden (Doris hat gezählt) ist Lena aufgestanden.

Lena: *Ich kann hundert Freunde finden. Tausend. Millionen. Milliarden von Freunden...* („Türkisch für Anfänger“, Staffel 1, Folge 4, 5, 6, 00:01:06–00:01:57).

Більшість випадків реалізації стратегії маніпуляції демонструють дисонансну тональність, як у наведених фрагментах, але зафіксовано цю стратегію у ситуації унісонного спілкування, як у наступному дискурсивному фрагменті, який демонструє реалізацію стратегії маніпуляції, яка ґрунтується на фальсифікації асертивної інтенції, коли мовець насправді не вірить у повідомлюваний стан речей. Андреа зустрічається з Тобіасом. Бабуся Андреї приїздила у гості та познайомилася з Тобіасом. Оскільки вони обидва є музичними фанатами, вони швидко знайшли спільну мову. Наступного дня, коли Андреа зустрілася з Тобіасом у школі, він то й діло висказував свій захват бабусею Андреї. Вона ж застерігла його жартівливо, реалізуючи тактику кепкування висловленням моделі 3):

(111) *„Deine Oma, die kennt sich in modernen Musikrichtungen. Hätte ich sie vor vierzig Jahren getroffen“. Tobias sah Andrea lächelnd an.*

„Hör endlich auf, sonst würde ich noch eifersüchtig.“ (Mansdorf, „Zeig, was du kannst, Andrea!“ , S.60).

Реалізуючи стратегію маніпуляції за допомогою МАЗ, мовець може фальсифікувати обидва компоненти: він робить вигляд, що вірить у повідомлюваний стан речей і хоче, щоб адресат виконав дію *Д* для запобігання негативних наслідків, але насправді він не вірить у цей стан

речей і не хоче, щоб адресат виконував дію Д. Розглянемо наступний дискурсивний фрагмент, в якому реалізовано тактику відволікання висловленням моделі 3). Густав пограбував вночі банк. Наступного ранку до нього прийшов комісар з підозрою. Густав стверджує, що він непричетний до справи. Комісар пропонує Густаву відгадати, який банк було пограбовано. Той назвав 9 банків, потім сказав, що в Берліні 241 банк. Потім комісар запропонував уявити, що він пограбував банк. Відволікаючи комісара, Густав робить вигляд, що застерігає його від таких вчинків:

(112) KOMMISSAR: *Wieso bist du eigentlich so gut informiert?*

GUSTAV: *Aber Herr Kommissar, das ist doch meine Pflicht...als Familienvater! Nicht jede Bank ist sicher... Und unsereins muß an die Zukunft denken... Wenn man nicht mehr so kann wie man will... Sie haben's gut, Herr Kommissar! Sie brauchen nicht zu arbeiten... Sie sind ja Beamter! Ich meine, wenn Sie gar nichts mehr tun, kriegen Sie Pension!*

KOMMISSAR: *Es gibt natürlich auch noch einen anderen Grund...*

GUSTAV: *Wofür?...*

KOMMISSAR: *Nehmen wir einmal an, ich habe vor, eine Bank zu knacken...*

GUSTAV (tut erschrocken): *Aber Herr Kommissar! Machen Sie bloß keine Dummheiten... Denken Sie an Ihre Pension!... Verbrechen lohnt sich nicht!*

KOMMISSAR: *Du mußt es ja wissen!... (+> Knacken Sie keine Bank! & Sonst werden Sie verhaftet).* (Flatow, „Das Geld liegt auf der Bank“, S. 35).

МАЗ, за допомогою яких реалізується стратегія маніпуляції, є нещирими. Під **нещирими МА** розуміють такі МА, «що реалізуються з порушенням умови щирості та прихованою перлокутивною метою ввести адресата в оману» [150, с. 98], «мовець намагається вплинути на дії слухача у своїх інтересах, роблячи вигляд, що турбується про інтереси слухача» [221, с. 15]. Іронічні МАЗ відрізняються від нещирих тим, що мовець не

намагається увести слухача в оману [150, с. 98].

Таким чином, характерною ознакою МАЗ, який реалізує стратегію маніпуляції у німецькомовному діалогічному дискурсі, є фальсифікація інтенції мовця, яка може стосуватися як директивного, так і асертивного компонента. За іншими критеріями стратегія маніпуляції, реалізована на допомогою МАЗ, може мати різні показники: різне співвідношення біосоціальних статусів мовців, різні суб'єкти небезпеки, різне місце в інтеракції, теперішній або майбутній час небезпечного стану речей, дисонанс або унісонну тональність спілкування. При цьому реалізуються тактики відволікання, кепкування, перебільшення та прогнозування.

3.3.2. Стратегія соціальної значущості. Другим пунктом алгоритму визначення стратегій для МАЗ, рис. 3.1., є стратегія соціальної значущості, яка визначається тим, що: 1) ситуація розцінюється мовцем як така, що становить загрозу для групи людей; 2) мовці мають рівний соціальний статус; 3) предикована дія є негативною для мовця, для адресата і для третіх осіб; 4) небезпечний стан речей має відбутися у майбутньому; 5) тональність спілкування є унісонною.

Під *соціальним статусом* ми розуміємо «співвідносне положення людини в соціальній системі, що включає права та обов'язки та пов'язані з цим взаємні очікування поведінки» [89, с. 2].

Мовці перебувають у ділових, професійних стосунках, мають однакові комунікативні цілі й мотиви та намагаються запобігти певному негативному стану речей, який є небезпечним для: 1) групи людей, 2) для всього людства. Реалізуються тактики повчання і прогнозування.

Дискурсивний фрагмент (25) ілюструє обидві тактики: повчання і прогнозування небезпечного стану речей для певної групи людей. МАЗ виражено висловленням моделі 13).

Наступний дискурсивний фрагмент демонструє тактику прогнозування

стану речей, небезпечного для всього людства. МАЗ виражено висловленням моделі 7). У полюванні на формулу ядерної реакції, відкриту професором Персоном, шпигунські групи Японії, Росії, Німеччині та Іспанії намагаються усіма засобами випередити одна одну. В. Кубніц, німецький шпигун на території Росії, вночі пробирається до німецької шпигунської групи. Він спонукає групу перешкодити передачі інформації російській шпигунській групі та називає негативні наслідки невиконання дії:

(113) „Was Neues?“ fragte der eine, der gerade eine Meldung empfing und niederschrieb. „Wir hörten, daß der Volkskommissar aus Moskau bei euch war.“

„Darum komme ich.“ v. Kubnitz ließ sich schwer atmend auf einen Futtertrog nieder. „Man will Gregorow und Zanevskij nach Amerika schicken. Atomspionage. Vielleicht sogar Menschenraub, wenn es nicht möglich ist, auf dem Wege der Infiltration in Los Alamos weiterzukommen. Prof. Paerson hat eine neue Kernspaltung entdeckt.“ Er atmete schwer. „Wenn Kyrill diese Spaltung in die Hand bekommt, ist es aus mit allen Hoffnungen!“ (+> Wollen wir Kyrill überholen!)

„Und wie denkst du dir das weitere“ fragte der struppige Kopf.

„Ihr müßt versuchen. Anschluß an einen amerikanischen Kurzwellensender zu bekommen“. (Konsalik, „Agenten kennen kein Pardon“, S. 36).

Таким чином, у німецькомовному діалогічному дискурсі стратегія соціальної значущості, яка реалізується за допомогою МАЗ, визначається тим, що: 1) ситуація розцінюється мовцем як така, що становить загрозу для групи людей, 2) мовці мають рівний соціальний статус, 3) предикована дія є негативною для мовця, для адресата і для третіх осіб; 4) небезпечний стан речей має відбутися у майбутньому, 5) тональність спілкування є унісонною. Реалізуються тактики повчання і прогнозування дії, небезпечної для великої групи людей.

3.3.3. Стратегія виховання. Наступною стратегією згідно алгоритму визначення стратегій для МАЗ є стратегія виховання. Для реалізації цієї стратегії характерними є такі ознаки: 1) статус мовця є більшим за адресата; 2) суб'єктом небезпеки є адресат або мовець і адресат; 3) тональність спілкування є дисонансною. За тлумачним словником виховувати – означає «виросити, навчати правил поведінки, даючи освіту; систематично впливати на культурний розвиток, світогляд, моральні принципи кого-небудь у певному напрямі; систематичним впливом викликати, розвивати якість почуття, рису вдачі, особливості, прищеплювати що-небудь» [319].

Стратегія виховання передбачає намагання мовця, який є старшим за віком і/або становищем (вчителем, батьком, сестрою тощо) вплинути на формування звичок, характеру, моральних якостей, світогляду, інтелектуального і культурного рівня підопічного. Мовець реалізує МАЗ саме тоді, коли бачить у діях адресата прояви негативних якостей, які є передумовами для майбутнього небезпечного стану речей. Відкритого конфлікту може і не бути, але мовця щось не влаштовує в адресаті, він намагається змінити його поведінку, тому ми відносимо ситуації реалізації стратегії виховання до дисонансної тональності спілкування.

Розглянемо наступний дискурсивний фрагмент. МАЗ виражено імпліцитно висловленням моделі 23). До неповнолітньої доньки Кайзера під час Другої світової війни залицяються багато хлопців і Кітті фліртує з кожним з них. Батько стурбований цим та вирішує поговорити з донькою та застерегти її, реалізується тактика натякання:

(114) Kaiser: *Ich muß aufpassen, daß du nicht unter die Männer kommst.* (+> *Sei vorsichtiger mit den Männern. & Du kannst vergewaltigt werden!*)

Kitty interessiert: *Pappa, warum warnste mir denn dauernd vor die Männer? Bist doch selber einer!*

Kaiser: *Eben deshalb. Daher kann ich es ja beurteilen.* (Pillau, „Der Kaiser vom Alexanderplatz“, S. 112–113).

За свідченням О. М. Белозьорової, натякання є тактикою, що сприяє реалізації дискурсивних стратегій ввічливості, вербальної агресії, евфемізації, уникання відповідальності та урахування третьої особи [28, с. 153]. Наші дані дозволяють додати до цього переліку і стратегію виховання.

Наступний дискурсивний фрагмент демонструє реалізацію стратегії виховання на основі тактики докору в МАЗ, в якому асертив та директив імплікуються, а експліцитно виражений асертив з іншою пропозицією (модель 23)). Густав, коли пішов на пограбування банку зі своїми малолітніми синами, залишився невдоволеним поведінкою одного з синів під час грабування, оскільки той був необачним та наступив на граблі. Густав застерігає його:

(115) GUSTAV: *Na, sag deiner Mutter schon, was du gemacht hast...*

WOLFGANG: *Ich... ich bin gestolpert...*

GUSTAV: *Über die Harke...! Hat wahrscheinlich geträumt...!*

WOLFGANG: *Bestimmt nicht, Pappi! Ich hab sie einfach nicht gesehen...!*

GUSTAV: *Du, dann brauchst du 'ne Brille! Tritt auf die Harke... direkt vor der Bank...! (+> Sei vorsichtiger! & Wir können erwischt werden.) (Flatow, „Das Geld liegt auf der Bank“, S. 20).*

У наступному дискурсивному фрагменті представлений МАЗ з експліцитно вираженим асертивним та імпліцитно вираженим директивним компонентами (модель 27)), який реалізує стратегію виховання і тактику наполягання. Вранці Герберт, студент медичного університету, вислуховує скарги своєї матері на болі у спині. Герберт починає масаж спини матері і вона помічає його нечисті нігті. Вона застерігає його від можливої неприємної ситуації, коли він стане хірургом та його нігті побачать операційні медсестри:

(116) Herbert: *Mutter! Du schmökerst zuviel in meinen Büchern. Laß mich mal machen. Er beginnt zu massieren.*

Mutter: *Aha! Ich merke schon: du massierst intramuskulär. Das tut gut. Junge, du hast wirklich goldene Hände...* Sie blickt auf seine Hände und meint dann vorwurfsvoll: *Aber dreckige Fingernägel!*

Herbert verlegen: *Ich bin noch nicht dazu gekommen...*

Mutter: *Naja – ist auch nicht so schlimm... aber was sollen mal später die Operationsschwestern sagen, wenn du mit den Nägeln einen Eingriff machst... dann sind wir doch alle blamiert! (+> Putz dir die Nägel!)*

Sie beginnt den Frühstückstisch zu decken. (Flatow, Pillau, „Das Fenster zum Flur“, S. 17).

Таким чином, у німецькомовному діалогічному дискурсі МАЗ реалізують стратегію виховання на основі тактик докору, наполягання та натякання. Для реалізації цієї стратегії характерними є такі ознаки: 1) статус мовця є більшим за адресата; 2) суб'єктом небезпеки є адресат або мовець і адресат; 3) тональність спілкування є дисонансною.

3.3.4. Стратегія аргументації. Наступним пунктом алгоритму визначення стратегій для МАЗ є аналіз МА на наявність у ретроспективному контексті тези мовця, якщо теза наявна, то реалізується стратегія аргументації.

Стратегія аргументації базується на наявності тези мовця, що є характерним лише для цієї стратегії, із цього випливає, що МАЗ має бути реактивним або реініціальним, тобто становити певне обґрунтування для висловленої тези.

Термін «аргументація» сходить до латинських слів *argumentum*, *arguo*, що означає «пояснення», «прояснюю». Аргументація традиційно розглядається в логіці, філософії, риториці та створеної на базі останньої – неориториці. При цьому логіка дефінує аргументацію виключно як додатковий доказ, засіб роз'яснення незрозумілої думки [110; 202].

Незважаючи на досить велику кількість робіт з різних аспектів

аргументації, популярності аргументації як об'єкта дослідження [3; 37; 130; 176; 85], цілісної теорії аргументації не існує. Проблема аргументації продовжує залишатися однією з найскладніших в логіці, і майже незачепленою в лінгвістиці. Фактично, мовний аспект аргументації порівняно недавно став предметом вивчення [241; 15; 242; 27; 59; 85; 95; 202; 153; 92; 106].

Аргументацію розглядають як:

- висловлення, яке називає мовну дію і яке може бути релевантним для події в інтеракції [304];
- «мовленнєвий акт, що складається з низки висловлень, які призначені для того, щоб обґрунтувати або спростувати висловлену думку, і спрямовані на те, щоб переконати в прийнятності цієї висловленої думки» [241, с. 18];
- різновид комунікації – спілкування між окремими індивідуумами або окремим індивідуумом і аудиторією з яскраво вираженою спрямованістю на вплив і контроль за свідомістю з метою внесення можливих змін в модель світу адресата або адресатів і встановлення консенсусу [6];
- дискурсивну стратегію/тактику [86, с. 142; 159, с. 4; 199].

Проте, усі дослідники визнають особливу структуру аргументації – наявність тези, до якої вибудовуються аргументи: «початкове твердження», «трамплін» або «переконлива підстава» і друге твердження [64, с. 281–283]; «об'єктом дослідження стає комбінація засновок і висновків, сформульованих за допомогою формальних символів, значення яких чітко визначено заздалегідь» [72, с. 9]; «друга частина обґрунтовує, підкріплює, аргументує першу частину, інформує слухача про факти, які підтверджують центральну частину висловлення» [145, с. 30]; аргументації можуть бути доволі комплексними і мати багатокomпонентну структуру, але «спочатку йде формулювання або причини, а потім може йти компроміс» [304, с. 215].

Існує думка, що мовець підкріплює спонування обґрунтуванням своїх слів, аргументацією, посиленням на авторитетне джерело інформації, що надає застереженню переконливості [148, с. 6], тобто директивний компонент МАЗ виступає у ролі тези, а асертивний компонент – у ролі аргументу. Говорять про аргументативну підтримку директиву як особливий прийом впливу на рішення адресата [15], який здійснюється через свідомість у вигляді представлення та протиставлення певних фактів і оцінок іншим цінностям [283, с. 42]. І в цьому відношенні «аргументування директива є спробою переконати адресата у тому, що виконання спонукальної дії дійсно входить до кола його інтересів, містить вказівку на причини, згідно яких він має слідувати намірам мовця» [168, с. 224].

Ця теза є справедливою, але відповідає розумінню аргументації не як стратегії, а як висловлення або МА. Якщо розглядати аргументацію як стратегію, то теза має міститися у ретроспективному мовному контексті, а аргументом виступати увесь МАЗ. Наступний дискурсивний фрагмент демонструє експліцитний МАЗ, виражений висловленням моделі 1). Андреа закохана у Тобіаса, вони почали зустрічатися. З'являється хлопчик на ім'я Вольф, який теж проявляє увагу до Андреї. Андреа розгублена та просить поради у своєї матері. Мати радить Андреї розповісти Тобіасу про Вольфа – це і є теза, а аргументом виступає МАЗ – мати застерігає доньку від нещирості у стосунках, тому їй слід бути абсолютно відкритою. Реалізується тактика поради:

(117) *„Am besten erzähl Tobias, daß Wolf dich angerufen hatte. Berichte ihm einfach von dem Gespräch. Dann wird Tobias ja irgendwie reagieren. Fange eure Freundschaft am besten gleich mit absoluter Offenheit an. Solche Mißverständnisse können viel böses Blut machen.“* (Mansdorf, *„Zeig, was du kannst, Andrea!“*, S. 56).

У наступному фрагменті МАЗ виражено висловленням моделі 4). Крістіна дуже добре малює. Її сусідка по парті Майя захоплена малюнками

Крістіні. Коли вчителька мистецтва пані Дойтер повернула малюнки і знову поставила Крістіні «відмінно», Майа захотіла побачити малюнок. Але Крістіна застерігла подругу від базікання під час уроку:

(118) „*Laß doch mal sehen, Tina! Stell dich nicht so an*“, *flüsterte Maja.*

„Ich stell mich nicht an, aber es ist doof.“

„Dann hätte dir die Deuter keine Eins gegeben. Also los, mach die Mappe schon auf“, bettelte Maja, die Christine glühend bewunderte.

„Hör auf, ich geb's dir nachher. Frau Deuter meckert gleich, wenn wir schon wieder reden.“

„Ach, die...“, machte Maja abfällig. (Mansdorf, „Flugzeuge im Bauch“, S. 1).

Щодо інших критеріїв, при реалізації стратегії аргументації у МАЗ мовець має бути за статусом вищим (117) або рівним (118) з адресатом, час небезпечної дії є теперішнім (118) або майбутнім (117), спілкування є зазвичай унісонним. МАЗ, що реалізують стратегію аргументації, можуть бути вдалими (117) чи невдалими (118).

Таким чином, реалізація стратегії аргументації у німецькомовному діалогічному дискурсі передбачає наявність у ретроспективному мовному контексті тези мовця, аргументом до якої є МАЗ. Реалізується тактика поради або відмови як реакція на МА прохання.

3.3.5. Стратегія виконання професійного обов'язку. Наступним питанням алгоритма, є *Чи реалізує мовець МАЗ з метою виконати професійний обов'язок.* Особливостями реалізації МАЗ, в якому мовець використовує стратегію виконання професійного обов'язку, є: 1) мовець має більший соціальний статус за адресата або вони рівні за статусами; 2) суб'єктом небезпечної дії є лише адресат або адресат і треті особи.

У нашому матеріалі мовцем, що реалізує стратегію виконання професійного обов'язку за допомогою МАЗ, є зазвичай лікарем, вчителем або

наставником адресата. Реалізуються тактики заборони, прогнозування або роз'яснення, оскільки мовець має підстави для МАЗ як такий, що має відповідні знання, досвід і повноваження.

Наступний дискурсивний фрагмент демонструє реалізацію тактики прогнозування стратегії виконання професійного обов'язку за допомогою імпліцитного МАЗ, вираженого висловленням моделі 23). У школі засновано музичний гурт. Дівчина на ім'я Бабсі хоче бути солісткою. Керівник гурту хоче переконати її, що це буде дуже важко, оскільки вона ніколи не вчилася музиці:

(119) *„Herr Paulsen, kann ich mal probieren?“ – Er starrte sie verblüfft an.*

*„Ohne fundierte Grundkenntnisse konnte daraus nichts werden.“ (+> *Lass diese Idee. & Sonst wirst du dich blamieren!*)*

*„Könnten Sie mir bitte zeigen, wie man eine Gitarre einstellen muss?“
(Mansdorf, „Zeig, was du kannst, Andrea!“, S. 20–21).*

Реалізацію тактики заборони експліцитним МАЗ ілюструє наступний дискурсивний фрагмент, у якому МАЗ виражено висловленням моделі 3). Андреа – підліток, що страждає від висипань шкіри. Коли на підборідді з'явився новий прищ та шкіра свербіла, вона пішла до дерматолога. Він застеріг її від видавлювання та вказав на наслідки:

(120) *Andrea litt unter ihrer schlechten Haut. Der Hausarzt hatte ihr Cremes und Puder gegeben und sie ausdrücklich ermahnt: „Du sollst nicht pulen, sonst hast du später lauter Narben!“ (+> *Pul nicht!*) Sie mußte sich sehr beherrschen, nicht an den Pickeln herumzudrücken. (Mansdorf, „Zeig, was du kannst, Andrea!“, S. 5).*

Дискурсивний фрагмент (61) демонструє реалізацію МАЗ із імпліцитним асертивним та експліцитним директивним компонентами у рамках тактики роз'яснення (модель 16)).

Щодо інших критеріїв, при реалізації МАЗ стратегії виконання професійного обов'язку, час небезпечної дії є теперішнім (61) або майбутнім

(119, 120), спілкування є унісонним або дисонансним. Такі МАЗ можуть бути вдалим (108) чи невдалим (119).

Таким чином, стратегія виконання професійного обов'язку мовцем, який реалізує МАЗ у німецькомовному діалогічному дискурсі, має такі ознаки: 1) мовець має більший соціальний статус за адресата або вони рівні за статусами; 2) суб'єктом небезпечної дії є лише адресат. Реалізуються тактики заборони, прогнозування або роз'яснення, оскільки мовець має підстави для МАЗ як такий, що має відповідні знання, досвід і повноваження.

3.3.6. Стратегія турботи. Останнім пунктом алгоритма є стратегія турботи. Стратегія турботи полягає у тому, що мовець дійсно зацікавлений у позитивному розгортанні ситуації для адресата, тому намагається сприяти цьому своїм застереженням. Ця стратегія визначається за залишковим принципом, тому не має специфічних ознак. Основною рисою є певний психологічний стан мовця, який визначається широким дискурсивним контекстом. Турбота тлумачиться у словнику у такий спосіб: «комплекс дій по відношенню до якого-небудь об'єкту, націлених на його благополуччя; увага до чийхось потреб; піклування про кого-небудь, про що-небудь» [319]. Тобто мовець має потребу в прояві свого позитивного ставлення до адресата, зумовлену його перевагами над адресатом і неможливістю для адресата самому вирішувати ті чи інші проблеми.

Стратегія турботи передбачає різні співвідношення статусів комунікантів, різних суб'єктів небезпечної дії, різне місце в інтеракції, як унісонну, так і дисонансну тональність спілкування. Реалізуються тактики заперечення, перебільшення, повчання і прогнозування.

Тактику перебільшення ілюструє наступний дискурсивний фрагмент, в якому директивний компонент МАЗ виражено імпліцитно, асертивний компонент виражено експліцитно – складнопідрядним реченням зі сполучником *wenn* (модель 7)). Лена не хоче приймати звістку про те, що її

мати планує з'їхатися з чоловіком та його двома дітьми та обіцяє все зіпсувати. Брат застерігає Лену від егоїстичної поведінки, яка може мати негативні наслідки для нових відносин їх матері та для її майбутнього. Суб'єктом небезпеки виступає третя особа, до якої мовці мають стосунок (мати):

(121) *Lena: Wir sind perfekt so, wie wir sind. Du, Mama und ich. Ich werde dem Kerl so was vermiesen, dieser Penner wird ganz schnell wieder fortziehen.*

Nils: Mama wusste schon, dass du „Nein“ sagst, weil du immer nur an dich denkst.

Lena: Das stimmt ja wohl überhaupt nicht.

Nils: Wenn du es ihr jetzt versaust, dann bist du daran schuld, wenn sie mit sechzig immer noch single ist und eine Therapie braucht. (+> Akzeptiere Mamas neuen Mann!)

Lena: Sie ist Therapeutin. Sie braucht sowieso Therapie. („Türkisch für Anfänger“, Staffel 1, Folge 1, 4:21–4:45).

Наступний дискурсивний фрагмент наводить приклад реалізації тактики прогнозування стратегії турботи у МАЗ з імпліцитно вираженим асертивним та експліцитно вираженим директивним компонентами висловленням моделі 17). Небезпечний стан речей стосується адресата. Габі закохалася у гітариста шкільної групи на ім'я Маркус, від якого в захваті всі дівчата школи. Подруга Габі, Сильвіа, застерігає Габі та радить його забути:

(122) *Silvia winkte ab. „Vergiß den Typen, Gabi. Der ist sechzehn und hält sich für was Besseres, nur weil er wie ein Halbgott Gitarre spielt.“ (+> Sonst wirst du leiden!) (Marie-Françoise, „Wahnsinnstrip nach nirgendwo“, S. 2).*

Наступний дискурсивний фрагмент демонструє комплексну реалізацію тактик повчання і прогнозування стратегії турботи в МАЗ з експліцитно вираженими обома компонентами (модель 2)). Найкраща подруга Анді Іна завжди хотіла вивчати медицину, однак Іна хоче відмовитись від своєї мрії, оскільки батько покинув родину та не підтримує їх фінансово. Тому Іна

вирішила не витратити час на навчання в університеті, а одразу піти працювати. Анді ж застерігає подругу від необачних рішень:

(123) „*Ich dachte eher an einen Job wie Sekretärin oder so.*“

„*Na prima! Geprüfte Kaffeeköchin mit Rechtschreibkenntnissen!*“ Andy schüttelte empört den Kopf. „*Hört sich absolut toll an. Also, ich rate dir jedenfalls, dir die Sache noch mal zu überlegen. Und mach was an deinen Noten. Mit einem miesen Abgangszeugnis sind deine Chancen, eine Lehrstelle zu finden, noch geringer, als sie es ohnehin schon sind.*“

Ina antwortete nicht darauf. (Meare, „Andy gegen den Rest der Welt“, S. 36).

Наступний дискурсивний фрагмент демонструє реалізацію тактики заперечення стратегії турботи в МАЗ з імпліцитно вираженими обома компонентами (модель 6)). Тональність спілкування є дисонансною, небезпечна ситуація стосується мовця, адресата і третіх осіб. Двоє друзів збираються піти на вечірку. Елвіс вирішив позичити машину брата, не спитавши про це брата. Окрім того він ще не має водійського посвідчення. Берні застерігає товариша від негативних наслідків:

(124) „*Okay*“, stimmte er schließlich zu. „*Ich hole dich ab.*“ Er lächelte. „*Mal sehen, vielleicht kann ich mir Chris' Auto leihen*“

„*Mann, du hast sie doch nicht alle!*“ stieß Berni entsetzt hervor. „*Ohne Führerschein...*“ (+> Du kannst Probleme mit der Polizei haben. & Lass diese Idee!)

Elvis winkte ab. „*Keine Panik. Ich kann fahren, und in eine Verkehrskontrolle werden wir nicht gleich hineinrauschen.*“

„*Du hast Nerven*“, meinte Berni, doch seine Stimme klang dabei schon fast bewundernd. „*Wenn dein Bruder das hinauskriegt, dann bekommst du einen Satz heiße Ohren.*“

Gelassen zuckte Elvis die Schultern. „*Wie soll er's denn hinauskriegen? Er ist ab neun in der Bank, und ob sein Auto in der Garage herumsteht oder*

anderweitig genutzt wird, ist doch egal.“ (Marie-Françoise, „Wahnsinnstrip nach nirgendwo“, S.4).

Таким чином, стратегія турботи, яку реалізують МАЗ у німецькомовному діалогічному дискурсі, передбачає психологічний стан мовця, який полягає у потребі в прояві свого позитивного ставлення до адресата, зумовлену його перевагами над адресатом і неможливістю для адресата самому вирішувати ті чи інші проблеми; реалізуються тактики заперечення, перебільшення, повчання і прогнозування.

Висновки до розділу 3

1. У німецькомовному діалогічному дискурсі мовленнєвий акт застереження здебільшого є ініціальним, проте може бути і реактивним або реініціальним як позитивна, негативна або відтермінована реакція на мовленнєвий акт асертив, експресив або квеситив.

2. З метою оптимізації перлокутивного ефекту мовленнєвого акту застереження мовець вживає перлокутивні оптимізатори: інтенсифікатори, які за семантико-прагматичним типом мають дві групи (такі, що підсилюють перлокутивну мету асертивного компонента, і такі, що підсилюють перлокутивну мету директивного компонента), та мітигатори, які мають на меті послаблення небажаного впливу на емоційний стан адресата.

3. Перлокутивні оптимізатори сприяють вдалій реалізації мовленнєвого акту застереження. Вдалі мовленнєві акти застереження демонструють позитивні реакції: вербальну – згоду виконати дію, емотив, подяку, або невербальну – дію, предиковану в застереженні. Позитивна реакція може стосуватися як експліцитного, так і імпліцитного компонента мовленнєвого акту застереження. Невдала реалізація мовленнєвого акту застереження полягає в недосягненні мовцем своєї перлокутивної цілі, коли з боку адресата має місце негативна реакція, реакція ухиляння або реакція зустрічної

ініціативи. Негативні реакції на невдалі мовленнєві акти застереження апелюють або до асертивного компонента (адресат не вірить, що повідомлюваний стан речей є істинним, не розуміє, що має на увазі мовець, або не згодний з думкою мовця про небезпечність повідомлюваного стану речей) або до директивної (адресат не в змозі виконати предиковану дію або не згодний з думкою мовця про необхідність виконання дії).

4. Перлокутивні наслідки мовленнєвого акту застереження у німецькомовному діалогічному дискурсі стосуються як вдалої, так і невдалої його реалізації та полягають у негативних емотивних реакціях адресата на директивний або асертивний компонент.

5. Визначення стратегії реалізації мовленнєвого акту застереження у окремому дискурсивному фрагменті відбувається на основі алгоритму, який містить критерії: співвідношення біосоціальних статусів мовців, суб'єкт і час небезпечного стану речей, наявність фальсифікації інтенції, тональність спілкування (дисонанс/унісон), місце в інтеракції. Реалізацію мовленнєвого акту застереження у сучасному німецькомовному діалогічному дискурсі зумовлюють шість дискурсивних стратегій: маніпуляції, соціальної значущості, виховання, аргументації, виконання професійного обов'язку та турботи, і 17 дискурсивних тактик: брехні, відволікання, відмови, генералізації, докору, заборони, заперечення, кепкування, нагадування, наполягання, натякання, перебільшення, повчання, поради, прогнозування, прохання та роз'яснення.

5.1. Характерною ознакою стратегії маніпуляції є фальсифікація інтенції мовця, яка може стосуватися як директивного, так і асертивного компонента мовленнєвого акту застереження. За іншими критеріями стратегія маніпуляції, реалізована за допомогою мовленнєвого акту застереження, може мати різні показники: різне співвідношення біосоціальних статусів мовців, різні суб'єкти небезпеки, різне місце в інтеракції, теперішній або майбутній час небезпечного стану речей,

дисонансну або унісонну тональність спілкування. При цьому реалізуються тактики відволікання, купкування, перебільшення та прогнозування.

5.2. Стратегія соціальної значущості визначається тим, що: 1) ситуація розцінюється мовцем як така, що становить загрозу для групи людей, 2) мовці мають рівний соціальний статус, 3) предикована дія є негативною для мовця, для адресата і для третіх осіб; 4) небезпечний стан речей має відбутися у майбутньому, 5) тональність спілкування є унісонною. Реалізуються тактики повчання і прогнозування дії, небезпечної для великої групи людей.

5.3. Стратегія виховання реалізується мовленнєвим актом застереження на основі тактик докору, наполягання та натякання. Для реалізації цієї стратегії характерними є такі ознаки: 1) статус мовця є більшим за адресата; 2) суб'єктом небезпеки є адресат або мовець і адресат; 3) тональність спілкування є дисонансною.

5.4. Реалізація стратегії аргументації передбачає наявність у ретроспективному мовному контексті тези мовця, аргументом до якої є мовленнєвий акт застереження. Реалізується тактика відмови або поради як реакція на мовленнєвий акт прохання.

5.5. Стратегія виконання професійного обов'язку мовцем, який реалізує мовленнєвий акт застереження, має такі ознаки: 1) мовець має більший соціальний статус за адресата або вони рівні за статусами; 2) суб'єктом небезпечної дії є лише адресат. Реалізуються тактики заборони, прогнозування або роз'яснення, оскільки мовець має підстави для мовленнєвого акту застереження як такий, що має відповідні знання, досвід і повноваження.

5.6. Стратегія турботи передбачає психологічний стан мовця, який полягає у потребі в прояві свого позитивного ставлення до адресата, зумовлену його перевагами над адресатом і неможливістю для адресата самому вирішувати ті чи інші проблеми. Реалізуються тактики заперечення,

перебільшення, повчання і прогнозування.

Результати дослідження, викладені у цьому розділі, відображено у таких публікаціях: [119; 121; 123; 265; 266; 267].

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

Залучення до мовленнєвоактового аналізу когнітивно-дискурсивного аспекту дозволило встановити структурно-семантичні, лінгвокогнітивні та лінгвопрагматичні характеристики у німецькомовному діалогічному дискурсі МА застереження з огляду на гібридну природу останнього.

Мовленнєвий акт застереження є гібридним іллокутивним типом, який поєднує дві рівноправні інгерентні іллокуції: 1) асертивну – повідомлення мовця адресатові про певну подію, яка сталася в минулому, відбувається у теперішньому або має відбутися у майбутньому, проте є небезпечною для майбутніх дій адресата; 2) директивну – пораду мовця адресатові здійснити певну дію у майбутньому задля запобігання негативних наслідків, спричинених повідомлюваним станом речей.

Гібридний статус іллокутивного типу застереження підтверджується відповідними когнітивними структурами. ЗАСТЕРЕЖЕННЯ є подієвим концептом комунікативної поведінки, представленим акціональним фреймом, який актуалізується в дискурсі у вигляді мовленнєвого акту, реалізованого за відповідним сценарієм.

ЗАСТЕРЕЖЕННЯ як подієвий концепт має такі ознаки: 1) є формою репрезентації свідомості людини в діалогічному дискурсі, будучи формою цілеспрямованої знакової діяльності; 2) активується у людській свідомості, розгортаючись у часі; 3) актуалізується у дискурсі у вигляді мовленнєвого акту та визначає основну його іллокуцію, яка є гібридним поєднанням асертиву й директиву; 4) моделюється у вигляді акціонального фрейму.

Акціональний фрейм подієвого концепту ЗАСТЕРЕЖЕННЯ включає такі складові: *Хто?* – Комунікант 1 (Адресант); *Що робить?* – Застерігає; *Кого?* – Комуніканта 2 (Адресата); *Як?* – Вербально/невербально, усно/письмово, експліцитно/імпліцитно, емоційно/спокійно, щиро/нещиро; *Про що?* – Про те, що існує або має відбутися певний стан речей, який становить загрозу

інтересам Адресата і тому Адресат має виконати / не виконати певну дію/дії задля запобігання цього стану речей; *З якою метою?* – З метою змусити Адресата повірити, що стан речей дійсно відбудеться і спонукати Адресата до певної дії/діяльності.

Умови успішності мовленнєвого акту застереження демонструють сполучення умов успішності асертиву й директиву. У результаті конкретизації окремих умов і їхньої взаємодії з іншими виникає особливий іллокутивний тип – застереження. Мовець, який реалізує мовленнєвий акт застереження, має одну іллокутивну ціль – застерегти адресата, яка є складною за природою, та дві перлокутивні цілі, одна з яких (змусити адресата повірити, що пропозиція є істинною) підпорядкована іншій (змусити його вжити заходів). При цьому іллокуції асертиву і директиву поєднуються за визначенням, у дискурсі вони реалізуються одночасно. Пропозиція мовленнєвого акту застереження належить до групи складних пропозицій, які складаються з декількох простих за відношеннями доповнення із спільними актантами. Один із компонентів мовленнєвого акту застереження – асертивний чи директивний – може бути виражений імпліцитно.

Когнітивний сценарій реалізації мовленнєвого акту застереження у німецькомовному діалогічному дискурсі включає вісім фаз: 1) сприйняття мовцем ситуації як такої, що становить небезпеку для адресата або передбачає можливі негативні наслідки для адресата або для мовця і адресата; 2) усвідомлення мовцем того факту, що адресат знаходиться у небезпеці або може бути залучений у події, невігідні для нього або для нього і мовця; 3) стурбованість мовця щодо інтересів адресата або адресата і його власних, яка може супроводжуватися більш сильними емоціями мовця; 4) пошук засобів впливу на адресата та формування у мовця потреби прояву застереження у бік адресата; 5) повідомлення мовця адресатові про небезпечну ситуацію; 6) порада мовця адресатові вжити відповідних заходів,

щоб попередити небезпечну ситуацію або протидіяти їй; 7) сприйняття адресатом стану речей, повідомлених мовцем, як таких, що відповідають дійсності, та його поради як щирої і доцільної; 8) реакція адресата на застереження (вербальна – згода виконати дію, відмова, емотив, подяка, або невербальна – дія, предикована у застереженні).

У німецькомовному діалогічному дискурсі мовець реалізує мовленнєвий акт застереження, використовуючи висловлення 32 структурно-семантичних моделей. За способом вираження мовленнєві акти застереження демонструють чотири групи з відповідними моделями: 1) п'ять моделей з обома експліцитними компонентами; 2) десять моделей з експліцитним асертивним і імпліцитним директивним компонентом; 3) сім моделей з експліцитним директивним і імпліцитним асертивним компонентом; 4) десять моделей з обома імпліцитними компонентами.

Перша група включає моделі з експліцитним асертивним і директивним компонентами: 1) $A(p) \ \& \ D(q)$; 2) *Ich warne dich / rate dir & D(q), (sonst) A(p)*; 3) $D(q), \text{sonst/denn/bevor/dass } A(p)$; 4) $D(q) \ \& \ A(p)$: *Wenn p/r, dann r/p*; 5) $D(q)$: *Buzuk & A(p)*.

Друга група включає моделі з експліцитним асертивним і імпліцитним директивним компонентом: 6) $A(p) \ +> \ D(q)$; 7) $A(p)$: *Wenn p/q, (dann) r/p +> D(q)*; 8) $\text{Sonst } A(p) \ +> \ D(q)$; 9) $A(p) \ \& \ Q(q) \ +> \ D(q)$; 10) $A(p) \ \& \ Q(r) \ +> \ A(\sim r) \ \& \ D(q)$; 11) $A(p) \ \& \ D(r) \ +> \ D(q)$; 12) $A(p) \ \& \ A(q)$: *An deiner Stelle / Wenn ich du wäre, würde/wäre ich q +> D(q)*; 13) $A(p) \ \& \ A(q) \ +> \ D(q)$; 14) $A(p') \ +> \ A(p) \ \& \ D(q)$; 15) $A(p)$: *Ich warne dich vor p +> D(q)*.

Третя група включає моделі з експліцитним директивним і імпліцитним асертивним компонентом: 16) $D(q) \ +> \ A(p)$; 17) $D(q) \ \& \ A(r) \ +> \ A(p)$; 18) $D(q)$: *Buzuk +> A(p)*; 19) $D(q) \ \& \ Q(p)$: *Willst du p? +> A(p)*; 20) $D(q) \ \& \ Q(r) \ +> \ D(r) \ \& \ A(p)$; 21) $D(q)$: *Ich rate dir q +> A(p)*; 22) $D(q)$: *Ich warne dich vor q / wenn q +> A(p)*.

Четверта група включає моделі з обома імпліцитними компонентами:

23) $A(r) \rightarrow A(p) \ \& \ D(q)$; 24) $A(q/r)$: Wenn q/r , (dann) $s \rightarrow D(q) \ \& \ A(p)$; 25) $A(r) \ \& \ Q(q) \rightarrow A(p) \ \& \ D(q)$; 26) $Q(p/q)$: Willst/Solltest du p/q ? $\rightarrow A(p) \ \& \ D(q)$; 27) $Q(r) \rightarrow A(r) \ \& \ D(q) \ \& \ A(p)$; 28) $A(q) \ \& \ A(r/p') \rightarrow D(q) \ \& \ A(p)$; 29) $A(q)$: An deiner Stelle / Wenn ich du wäre, würde/wäre ich $q \rightarrow D(q) \ \& \ A(p)$; 30) $D(r)$, (sonst) $(A(s)) \rightarrow D(q)$, sonst $A(p)$; 31) $D(r) \ \& \ Q(q) \rightarrow A(p) \ \& \ D(q)$; 32) $A(q)$: Ich warne dich vor $q \rightarrow D(q) \ \& \ A(p)$.

МАЗ демонструє лексичні та синтаксичні іллокутивні індикатори. Лексичними індикаторами мовленнєвого акту застереження є лексеми із семами потенційної небезпеки (*Achtung, drohen, gefährlich, vorsichtig, Vorsicht*), прислівники із семою нагальності та необхідності дії (*dringend, schnell, sofort, unbedingt*), модальні слова (*bitte, lieber, vielleicht, wirklich*), модальні дієслова (*dürfen, müssen, sollen, wollen*), та модальні частки (*aber, bloß, denn, doch, einfach, halt, ja, mal, nur, wohl*).

До основних синтаксичних іллокутивних індикаторів мовленнєвих актів застереження належать перформативні звороти, висловлення у формі умовного підрядного речення, фразеошаблони зі сполучником *sonst* з дієсловом в умовному способі або в майбутньому часі дійсного способу та спонукальною структурою в препозиції або зі зворотом *An deiner Stelle würde/wäre ich / Wenn ich du wäre*, спонукальні, питальні та розповідні висловлення.

Перформативні висловлення, за допомогою яких здійснюються мовленнєві акти застереження, використовуються у комплексі з прислівниками із семою нагальності/обовязковості виконання дії, які виконують функцію іллокутивних інтенсифікаторів.

Висловлення у формі умовного підрядного речення зі сполучником *wenn* використовуються для вираження мовленнєвого акту застереження у пост- або препозиції до головного речення або без нього.

Фразеошаблон зі сполучником *sonst* з дієсловом в умовному способі або в майбутньому часі дійсного способу та спонукальною структурою в

препозиції використовується для вираження директивного й асертивного компонента мовленнєвого акту застереження; фразеологізм зі зворотом *An deiner Stelle würde/wäre ich / Wenn ich du wäre* використовується для вираження директивного компонента мовленнєвого акту застереження.

Спонукальні висловлення демонструють повні й еліптичні форми та використовуються для вираження директивного компонента мовленнєвого акту застереження.

Спеціально-питальні висловлення використовуються для вираження мовленнєвого акту застереження, реалізуючи директивний компонент у індиректний спосіб. Загально-питальні висловлення реалізують індиректний асертивний компонент мовленнєвого акту застереження.

Розповідні висловлення у комплексі з модальними дієсловами *dürfen, müssen, sollen* використовуються для вираження директивного компонента мовленнєвого акту застереження, а для вираження асертивного компонента використовуються розповідні висловлення здебільшого з дієсловом у формі теперішнього або майбутнього часу.

У німецькомовному діалогічному дискурсі мовленнєвий акт застереження здебільшого є ініціальним, проте може бути і реактивним або реініціальним як позитивна, негативна або відтермінована реакція на мовленнєвий акт асертив, експресив або квеситив.

З метою оптимізації перлокутивного ефекту мовленнєвого акту застереження мовець вживає перлокутивні оптимізатори: інтенсифікатори, які за семантико-прагматичним типом мають дві групи (такі, що підсилюють перлокутивну мету асертивного компонента, і такі, що підсилюють перлокутивну мету директивного компонента), та мітигатори, які мають на меті послаблення небажаного впливу на емоційний стан адресата.

Перлокутивні оптимізатори сприяють вдалій реалізації мовленнєвого акту застереження. Вдалі мовленнєві акти застереження демонструють позитивні реакції: вербальну – згоду виконати дію, емотив, подяку, або

невербальну – дію, предиковану в застереженні. Позитивна реакція може стосуватися як експліцитного, так і імпліцитного компонента мовленнєвого акту застереження. Невдала реалізація мовленнєвого акту застереження полягає в недосягненні мовцем своєї перлокутивної цілі, коли з боку адресата має місце негативна реакція, реакція ухиляння або реакція зустрічної ініціативи. Негативні реакції на невдалі мовленнєві акти застереження апелюють або до асертивного компонента мовленнєвого акту застереження (адресат не вірить, що повідомлюваний стан речей є істинним, не розуміє, що має на увазі мовець, або не згодний з думкою мовця про небезпечність повідомлюваного стану речей) або до директивного (адресат не в змозі виконати предиковану дію або не згодний з думкою мовця про необхідність виконання дії).

Перлокутивні наслідки мовленнєвого акту застереження у німецькомовному діалогічному дискурсі стосуються як вдалої, так і невдалої його реалізації та полягають у негативних емотивних реакціях адресата на директивний або асертивний компонент.

Визначення стратегії реалізації мовленнєвого акту застереження у окремому дискурсивному фрагменті відбувається на основі алгоритму, який містить критерії: співвідношення біосоціальних статусів мовців, суб'єкт і час небезпечного стану речей, наявність фальсифікації інтенції, тональність спілкування (дисонанс/унісон), місце в інтеракції. Реалізацію мовленнєвого акту застереження у сучасному німецькомовному діалогічному дискурсі зумовлюють шість дискурсивних стратегій: маніпуляції, соціальної значущості, виховання, аргументації, виконання професійного обов'язку та турботи, і 17 дискурсивних тактик: брехні, відволікання, відмови, генералізації, докору, заборони, заперечення, кепкування, нагадування, наполягання, натякання, перебільшення, повчання, поради, прогнозування, прохання та роз'яснення.

Характерною ознакою стратегії маніпуляції є фальсифікація інтенції

мовця, яка може стосуватися як директивного, так і асертивного компонента мовленнєвого акту застереження. За іншими критеріями стратегія маніпуляції, реалізована на допомогою мовленнєвого акту застереження, може мати різні показники: різне співвідношення біосоціальних статусів мовців, різні суб'єкти небезпеки, різне місце в інтеракції, теперішній або майбутній час небезпечного стану речей, дисонанс або унісон тональності спілкування. При цьому реалізуються тактики відволікання, кепкування, перебільшення та прогнозування.

Стратегія соціальної значущості визначається тим, що: 1) ситуація розцінюється мовцем як така, що становить загрозу для групи людей; 2) мовці мають рівний соціальний статус; 3) предикована дія є негативною для мовця, для адресата і для третіх осіб; 4) небезпечний стан речей має відбутися у майбутньому; 5) тональність спілкування є унісонною. Реалізуються тактики повчання і прогнозування дії, небезпечної для великої групи людей.

Стратегія виховання реалізується мовленнєвим актом застереження на основі тактик докору, наполягання і натякання. Для реалізації цієї стратегії характерними є такі ознаки: 1) статус мовця є більшим за адресата; 2) суб'єктом небезпеки є адресат або мовець і адресат; 3) тональність спілкування є дисонансною.

Реалізація стратегії аргументації передбачає наявність у ретроспективному мовному контексті тези мовця, аргументом до якої є мовленнєвий акт застереження. Реалізується тактика відмови або поради як реакція на мовленнєвий акт прохання.

Стратегія виконання професійного обов'язку мовцем, який реалізує мовленнєвий акт застереження, має такі ознаки: 1) мовець має більший соціальний статус за адресата або вони рівні за статусами; 2) суб'єктом небезпечної дії є лише адресат. Реалізуються тактики заборони, прогнозування або роз'яснення, оскільки мовець має підстави для

мовленнєвого акту застереження як такий, що має відповідні знання, досвід і повноваження.

Стратегія турботи передбачає психологічний стан мовця, який полягає у потребі в прояві свого позитивного ставлення до адресата, зумовлену його перевагами над адресатом і неможливістю для адресата самому вирішувати ті чи інші проблеми. Реалізуються тактики заперечення, перебільшення, повчання і прогнозування.

Таким чином, мету дослідження досягнуто.

Перспективи дослідження вбачаємо у встановленні лінгвокогнітивних, дискурсивних, лінгвокультурних і діяхронічних властивостей виявлених різновидів мовленнєвих актів застереження у німецькомовному діалогічному дискурсі, вивчення особливостей реалізації мовленнєвого акту застереження, а також інших гібридних мовленнєвих актів у дискурсах інших типів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абрамова Т. В. Диалогизм в прагмалингвистике и изучение речевого этикета. *Аспекты метакоммуникативной деятельности*. Воронеж : ВГТУ, 2002. Вып. 3. С. 145–151.
2. Аксёнова И. Н., Желагина Т. А. Диалог: основные свойства и критерии членения. Тверь : Тверской гос. ун-т, 1991. 55 с.
3. Алексеев А. П. Аргументация. Познание. Общение. Москва : МГУ, 1991. 150 с.
4. Андрущенко І. О. Просодичні характеристики публічного мовлення акцентуєваних особистостей (експериментально-фонетичне дослідження на матеріалі англійської мови): дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Київ, 2019. 312 с.
5. Анипкина Л. Н. Оценочные высказывания в прагматическом аспекте. *Филологические науки*. 2000. № 2. С. 58–65.
6. Анисимова Т. В. Типология жанров деловой речи (риторический аспект) : автореф. дис. на соискание уч. степени доктора филол. наук : спец. 10.02.19 «Общее языкознание, социалингвистика, психалингвистика». Краснодар, 2000. 46 с.
7. Антипова А. М. Система английской речевой интонации. Москва : Высшая школа, 1979. 255 с.
8. Апресян Ю. Д. Перформативы в грамматике и словаре. *Известия АН СССР. Сер. лит. и яз.* 1986. Т. 45, № 3. С. 208–223.
9. Арнольд И. В. Статус импликации в системе текста. *Интерпретация художественного текста в языковом вузе*. Ленинград : ЛГПИ им. Герцена, 1983. С. 3–14.
10. Арнольд И. В. Основы научных исследований в лингвистике. изд. 4-е, стер. Москва : Эдиториал УРСС, 2012. 144 с.
11. Арутюнова Н. Д. Дискурс. *Лингвистический энциклопедический словарь*.

Москва : Советская энциклопедия, 1990. С. 136–137.

12. Бабушкин А. П. Типы концептов в лексико-фразеологической семантике языка. Воронеж : Воронеж. гос. ун-т, 1996. 104 с.
13. Багдасарян Т. О. Тональность как компонент модели речевого жанра (на материале речевого жанра «угроза»). *Жанры речи*. Саратов : Колледж, 2002. Вып. 3. С. 240–245.
14. Баява Г. В. Семантико-прагматические особенности вербальных и невербальных знаков в рекламном дискурсе: На материале немецкой пресс-рекламы : автореф. дис. на соискание уч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки». Тамбов, 2000. 24 с.
15. Баранов А. Н. Лингвистическая теория аргументации (когнитивный подход) : автореф. дис. на соискание уч. степени доктора филол. наук : спец. 10.02.01 «Русский язык», 10.02.19 «Теория языкознания». Москва, 1990. 48 с.
16. Баранов А. Н., Крейдлин Г. Е. Иллокутивное вынуждение в структуре диалога. *Вопросы языкознания*. 1992. № 2. С. 84–99.
17. Бахтин М. М. Проблема текста в лингвистике, филологии и других гуманитарных науках. Опыт философского анализа. *М. М. Бахтин. Эстетика словесного творчества*. Москва : Искусство, 1979. С. 297–325.
18. Бацивич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики. Київ : Академія, 2004. 342 с.
19. Безуглая Л. Р. Перлокуция как речевой акт говорящего. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. 2002. № 567. С. 154–163.
20. Безугла Л. Р. Вербалізація імпліцитних смислів у німецькомовному діалогічному дискурсі. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2007. 332 с.
21. Безугла Л. Р. Когнітивно-прагматичні характеристики імпліцитних смислів у німецькомовному дискурсі: дис. ... доктора філол. наук :

- 10.02.04. Харків, 2008. 570 с.
22. Безугла Л. Р. Діалог, діалогічний текст та діалогічний дискурс. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. 2009. № 867. С. 3–8.
 23. Безугла Л. Р. Риторичні запитання як імпліцитні мовленнєві акти. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. 2009. № 866. С. 58–62.
 24. Безуглая Л. Р. Прагмалингвистическая концепция И. П. Сусова: Послесловие. *Сусов И. П. Лингвистическая прагматика*. Винница : Нова книга, 2009. С. 249–260.
 25. Безуглая Л. Р. Терминосистема имплицитности в лингвистике. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. 2016. № 83. С. 6–16.
 26. Безугла Л. Р. Теоретико-методологічні засади лінгвопрагматичних досліджень дискурсу. *Від слова до діла: лінгвопрагматика дискурсу : колективна монографія* / Артеменко Ю. О., Безугла Л. Р., Белозьорова О. М. та ін. ; за заг. ред. Л. Р. Безуглої. Вінниця : Нова Книга, 2020. С. 16–75.
 27. Белова Е. Н. Структура и семантика аргументативного дискурса: (на материале слушаний комитетов и подкомитетов Конгресса США) : автореф. дис. на соискание уч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки». Санкт-Петербург, 1995. 18 с.
 28. Белозьорова О. М. Мовленнєвий акт натякання. *Від слова до діла: лінгвопрагматика дискурсу : колективна монографія* / Артеменко Ю. О., Безугла Л. Р., Белозьорова О. М. та ін. ; за заг. ред. Л. Р. Безуглої. Вінниця : Нова Книга, 2020. С. 139–157.
 29. Беляева Е. И. Грамматика и прагматика побуждения: английский язык. Воронеж : Воронеж. гос. ун-т, 1992. 168 с.
 30. Бобырева Е. В. Семантика и прагматика инициальных и финальных

- реплик диалога : автореф. дисс. на соискание уч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.19. «Общее языкознание, социолингвистика, психолингвистика». Волгоград, 1996. 23 с.
31. Богданов В. В. Классификация речевых актов. *Личностные аспекты языкового общения*. Калинин : Калинин. гос. ун-т, 1989. С. 25–37.
 32. Богданов В. В. Текст и текстовое общение. Санкт-Петербург : С.-Петерб. гос. ун-т, 1993. 68 с.
 33. Богданов В. В. Предложение и текст в содержательном аспекте. Санкт-Петербург : Филологический факультет СПбГУ, 2007. 280 с.
 34. Болдырева А. А., Кашкин В. Б. Особенности выражения авторского «я» в научном дискурсе (на материале английских и русских письменных текстов). *Язык, коммуникация и социальная среда* : сб. науч. тр. Воронеж, 2002. Вып. 2. С. 99–108.
 35. Бондаренко Е. В. Картина мира и матричное моделирование как базовый метод ее анализа. *Как нарисовать портрет птицы: методология когнитивно-коммуникативного анализа языка* : кол. монография. Харьков : ХНУ имени В. Н. Каразина, 2017. С. 59–105.
 36. Борботько В. Г. Элементы теории дискурса. Грозный : Чечено-Ингуш. гос. ун-т, 1981. 113 с.
 37. Брутян Г. А. Очерк теории аргументации. Ереван : АН Армении, 1992. 299 с.
 38. Бубер М. Два образа веры. Москва : Республика, 1995. 464 с.
 39. Буренко Т. М. Когнітивно-прагматичні характеристики мовленнєвого акту вибачення в англomовному дискурсі XVI-XXI століть : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.04 «Германські мови». Харків, 2008. 20 с.
 40. Бхаттачарджи А., Ситник Н. І. Методологія і організація наукових досліджень: дослідження в соціально-економічних науках. Київ : Київський політехнічний інститут, 2016. 160 с.

41. Бырдина Г. В. Конструктивная роль исходной реплики в диалогическом вопросно-ответном единстве : автореф. дисс. на соискание уч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки». Воронеж, 1985. 19 с.
42. Быценко Т. А. О динамике прагмасемантических разновидностей речевого акта экспрессива 18 и 20 вв. // Підготовка фахівців у галузях філології та лінгводидактики у вищих навчальних закладах : матеріали Всеукр. наук.-метод. конф. з пробл. вищої освіти, 10–11 жовтня 2002 р., Харків, 2002. С. 8–9.
43. Ваврінчик Р. Я. Експліцитні та імпліцитні перформативні мовленнєві акти. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. Ужгород : Ужгородський нац. ун-т, 2014. Вип. 5. С. 220–225.
44. Вежбицка А. Речевые акты. *Новое в зарубежной лингвистике*. Москва : Прогресс, 1985. Вып. 16. С. 251–275.
45. Вежбицкая А. Семантические универсалии и описание языков : пер. с англ. Москва : Школа «Языки русской культуры», 1999. 780 с.
46. Виноградов В. В. Избранные труды. Исследования по русской грамматике. Москва : Наука, 1975. 419 с.
47. Винокур Т. Г. Диалог. *Русский язык: энциклопедия* / гл. ред. Ю. Н. Караулов. Москва : Большая Российская энциклопедия, Дрофа, 1998. С. 119–120.
48. Волошинов В. Н. Марксизм и философия языка: Основные проблемы социологического метода в науке о языке. Москва : Лабиринт, 1993. 188 с.
49. Волошинов В. Н. Философия и социология гуманитарных наук. Санкт-Петербург : Аста-пресс, 1995. 380 с.
50. Вохрышева Е. В. Коммуникативные стратегии диалогического взаимодействия в новоанглийском языке : автореф. дис. на соискание уч. степени доктора филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки».

- Санкт-Петербург, 2001. 44 с.
51. Выготский Л. С. Мышление и речь: Психологические исследования. Москва : Лабиринт, 1996. 415 с.
 52. Гальперин И. Р. Текст как объект лингвистического исследования. Москва : Наука, 1981. 312 с.
 53. Герасимова О. И. Прагматическая детерминированность ответных реплик. *Прагматические и семантические аспекты синтаксиса*. Калинин : Калининский гос. ун-т, 1985. С. 44–48.
 54. Гладкова С. Ю. Прагматический потенциал побудительных высказываний в современном немецком языке. *Сборник научных трудов МГПИИЯ*. Москва, 1986. Вып. 268. С. 17–27.
 55. Горелов И. Н. Невербальные компоненты коммуникации. Москва : КомКнига, 2006. 112 с.
 56. Григорьев Е. И. Основы фонопрагматики немецкого языка : монография. Днепропетровск : Навчальна кн., 1997. 169 с.
 57. Григорьева В. С. Дискурс как элемент коммуникативного процесса: прагмалингвистический и прагматический аспекты. Тамбов : Тамб. гос. техн. ун-т, 2007. 288 с.
 58. Гриценко М. І. Дискурсивні властивості директивних модальних часток сучасної німецької мови : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Харків, 2009. 219 с.
 59. Губаева Т. В. Словесность в юриспруденции. Казань : Казан. гос. ун-т, 1995. 304 с.
 60. Гумбольдт В. фон. Избранные труды по языкознанию. Москва : Прогресс, 1984. 400 с.
 61. Давыденкова О. А. Актуализация системных лексических связей как фактор реализации прагматического задания в английских предложениях рекламного-инструктивного характера. *Связи языковых единиц в системе и реализации* : межвуз. сб. науч. тр. Тамбов, 1998.

С. 74–79.

62. Девкин В. Д. Немецкая разговорная речь: синтаксис и лексика. Москва : Международные отношения, 1979. 256 с.
63. Девкин В. Д. Диалог: Немецкая разговорная речь в сопоставлении с русской. Москва : Высшая школа, 1981. 160 с.
64. Дейк Т. А. ван. Вопросы прагматики текста *Новое в зарубежной лингвистике*. Москва : Прогресс, 1978. Вып. 8. С. 259–336.
65. Дейк Т. А. ван. Язык. Познание. Коммуникация / Сост. В. В. Петров, ред. В. И. Герасимов. Москва : Прогресс, 1989. 312 с.
66. Демьянков В. З. Тайна диалога: (Введение). *Диалог: Теоретические проблемы и методы исследования*. Москва : ИНИОН РАН, 1992. С. 10–44.
67. Демьянков В. З., Воронин Л. В., Сергеева Д. В., Сергеев А. И. Лингвопсихология как раздел когнитивной лингвистики, или Где эмоция – там и когниция. *С любовью к языку. Посвящается Е. С. Кубряковой* : сб. науч. тр. Москва, Воронеж, 2002. С. 29–36.
68. Добрушина Н. Р. Грамматические формы и конструкции со значением опасения и предостережения. *Вопросы языкознания*. 2006. № 2. С. 28–67.
69. Донец П. Н. Основы общей теории межкультурной коммуникации. Харьков : Штрих, 2001. 387 с.
70. Дорошенко А. В. Побудительные речевые акты и их интерпретация в тексте : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови». Москва, 1985. 20 с.
71. Дяків Х. Ю. Мовленнєвий жанр «застереження» та засоби його реалізації в українській і німецькій мовах : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.17 «Порівняльно-історичне і типологічне мовознавство». Київ, 2012. 20 с.
72. Еемерен Ф. Х. ван, Гроотендорст Р. Речевые акты в аргументативных дискуссиях. Санкт-Петербург : СПбГУ, 1994. 237 с.

73. Ейгер Г. В. Прагматическая характеристика перлокутивных оптимизаторов. *Вісник Харківського університету*. 1996. № 386. С. 58–61.
74. Ейгер Г. В., Безуглая Л. Р., Бабич Е. Н. Интуиция как метод научного познания в лингвистике и переводоведении. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. 2016. № 84. С. 158–167.
75. Еремеев Я. Н. Директивные высказывания как компонент коммуникативного процесса : автореф. дисс. на соискание уч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.19 «Теория языка». Воронеж, 2001. 25 с.
76. Ерофеева Е. В. Речевые акты со значением предупреждения нежелательного действия в современном французском языке : автореф. дисс. на соискание уч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.05 «Романские языки». Москва, 1997. 18 с.
77. Жаботинская С. А. Концептуальный анализ: типы фреймов. *Вестник Черкасского университета. Серия «Филологические науки»*. 1999. Вып. 11. С. 3–20.
78. Жаботинська С. А. Посесивна конструкція і концептуальні трансформи. *Мова. Людина. Світ : до 70-річчя проф. М. П. Кочергана* : зб. наук. статей / під ред. О. О. Тараненка. Київ : ВЦ КНЛУ, 2006. С. 178–192.
79. Жаботинская С. А. Концепт / домен: матричная и сетевая модели. *Культура народов Причерноморья*. 2009. Т. 1, № 168. С. 254–259.
80. Жаботинська С. Семантика іллокуції: лінгвокогнітивний ракурс (на матеріалі англомовного мовленнєвого акту докору). *Вісник Львівського університету. Серія філологічна*. 2019. Вип. 70. С. 185–203.
81. Жерліцина Ю. В. Модальні слова як засіб вираження суб'єктивної модальності: прагматичний аспект. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. 2015. № 1155 (80). С. 92–96.
82. Зацерковний В. І., Тішаєв І. В., Демидов В. К. Методологія наукових

досліджень. Ніжин : НДУ імені М. Гоголя, 2017. 236 с.

83. Зернецкий П. В. Четырехмерное пространство речевой деятельности. *Язык, дискурс, личность*. Тверь, 1990. С. 60–68.
84. Ивакина Н. Н. Основы судебного красноречия (риторика для юристов). Москва : Юрист, 1999. 384 с.
85. Ивин А. А. Теория аргументации. Москва : Гардарики, 2000. 416 с.
86. Иссерс О. С. Коммуникативные стратегии и тактики русской речи. Москва : Эдиториал УРСС, 2009. 284 с.
87. Карабан В. И. Сложные речевые единицы: прагматика английских асиндетических полипредикативных образований. Киев : Вища школа, 1989. 131 с.
88. Карасик В. И. Этнокультурные типы институционального дискурса. *Этнокультурная специфика речевой деятельности* : сб. обзоров. Москва : ИНИОН РАН, 2000. С. 37–64.
89. Карасик В. И. Язык социального статуса. Москва : Гнозис, 2002. 333 с.
90. Карасик В. И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс. Москва : Гнозис, 2004. 390 с.
91. Кашкин В. Б. Сопоставительные исследования дискурса. *Концептуальное пространство языка*. Тамбов, 2005. С. 337–353.
92. Киселева В. В. Варьирование вербальных реакций в аргументативном дискурсе : автореф. дис. на соискание уч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.19 «Теория языка». Ижевск, 2006. 19 с.
93. Клименко Ю. В. Метамови опису комунікативного акту попередження. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. 2006. № 741. С. 90–92.
94. Ключев Е. В. Речевая коммуникация. Москва : ПРИОР, 1998. 224 с.
95. Ключев Е. В. Риторика (Инвенция. Диспозиция. Элокуция). Москва : Приор, 1999. 272 с.
96. Кобозева И. М. Лингвистическая семантика. 4-е изд. Москва :

- Эдиториал URSS, Либроком, 2009. 350 с.
97. Кобозева И. М., Ким Гон Сук. Сложное предложение как форма сложного речевого акта. *Сложное предложение*. Москва : РУЦ, 2000. С. 95–105.
 98. Кобяков А. А. Молчание как поэтическое событие. *Культура народов Причерноморья*. 2009. Т. 1, № 168. С. 360–363.
 99. Козирева М. С. Діалогічна дискурсивна взаємодія за участю слухача. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. 2006. № 725. С. 109–111.
 100. Козловский В. В. Конъюнктив и выражение модального значения «ИРРЕАЛЬНОСТЬ» (на материале простого предложения современного немецкого языка). *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. 2004. № 635. С. 84–88.
 101. Козловський В. В. Формальна структура та інтерпретація деяких перформативних висловлювань (на матеріалі сучасної німецької мови). *Мовні і концептуальні картини світу*. Київ : ВПЦ «Київський університет», 2007. Вип. 22. Ч. 2. С. 178–182.
 102. Колокольцева Т. Н. Специфические коммуникативные единицы диалогической речи. Волгоград : Волгоградский гос. ун-т, 2001. 260 с.
 103. Колшанский Г. В. Коммуникативная функция и структура языка. Москва : Наука, 1984. 234 с.
 104. Конрад Р. Вопросительные предложения как косвенные речевые акты. *Новое в зарубежной лингвистике*. Москва : Прогресс, 1985. Вып. 16. С. 349–383.
 105. Котов А. А. Описание речевого воздействия в лингвистической модели // Доклады международной конференции Диалог 2003. URL: <http://www.dialog-21.ru/media/2647/kotov.pdf> (дата звернення: 12.06.2018).
 106. Кошеварова Ю. А. Коммуникативно-прагматический анализ

аргументативного дискурса (на материале художественных произведений английских и американских писателей XX века) : автореф. дисс. на соискание уч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки». Уфа, 2006. 19 с.

107. Крежевских М. И. Фрейм-сценарий диалогического единства, инициируемого директивом, средства его актуализации в речи // Единство системного и функционального анализа языковых единиц : материалы междунар. науч. конф., 11–13 апр. 2006 г., Белгород : в 2 ч. / под ред. О. Н. Прохоровой, С. А. Моисеевой. Белгород : БелГУ, 2006. Вып. 9, Ч. 1. С. 134–137.
108. Крейдлин Г. Е., Аркадьев П. М., Летучий А. Б., Переверзева С. И., Хесед Л. А. Язык и семиотика тела. Том 2. Естественный язык и язык жестов в коммуникативной деятельности человека. Москва : Новое литературное обозрение, 2020. 488 с.
109. Крестинский С. В. Интерпретация актов молчания в дискурсе. *Язык, дискурс и личность*. Тверь : Тверской гос. ун-т, 1990. С. 38–45.
110. Кривоносов А. Т. Язык. Логика. Мышление. Умозаключение в естественном языке. Москва, Нью-Йорк : Валанг, 1996. 682 с.
111. Криворучко С. І. Прагмалінгвістичні властивості перлокутивних оптимізаторів у сучасному німецькомовному дискурсі : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Харків, 2011. 250 с.
112. Криворучко С. І. Перлокутивна оптимізація мовленнєвого акту. *Від слова до діла: лінгвопрагматика дискурсу : колективна монографія* / Артеменко Ю. О., Безугла Л. Р., Белозьорова О. М. та ін. / за заг. ред. Л. Р. Безуглої. Вінниця : Нова Книга, 2020. С. 76–97.
113. Крупкина Т. В. Дискурсивно-стратегические характеристики речевого акта предостережения в немецкоязычном диалогическом дискурсе. *Science and Education a New Dimension. Philology*. 2019. Vol. VII (59), Issue: 195. С. 31–33. URL: <https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2019->

195VII59.

114. Крупкіна Т. В. Мовленнєві акти застереження у сучасному німецькомовному діалогічному дискурсі // Германістика у ХХІ столітті: когнітивна, соціо- та прагмалінгвістика : тези доповідей II всеукраїнської наукової конференції германістів з міжнародною участю, 21 квітня 2012 р. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2012. С. 134–135.
115. Крупкіна Т. В. Іллокутивні характеристики застереження // Каразінські читання: Людина. Мова. Комунікація : тези доповідей XII наукової конференції з міжнародною участю, 1 лютого 2013 р. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2013. С. 175–177.
116. Крупкіна Т. В. Умови успішності мовленнєвого акту застереження // Каразінські читання: Людина. Мова. Комунікація : матеріали міжнар. наук. конф. з міжнародною участю, 27 березня 2015 р. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2015. С. 100–102.
117. Крупкіна Т. В. Прототиповий сценарій мовленнєвого акту застереження // Каразінські читання: Людина. Мова. Комунікація : тези доповідей XVI наукової конференції з міжнародною участю, 3 лютого 2017 р. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2017. С. 59–61.
118. Крупкіна Т. В. Структурно-семантичні типи висловлень застереження у німецькомовному дискурсі. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Іноземна філологія. Методика викладання іноземних мов»*. 2017. Вип. 86. С. 48–55.
119. Крупкіна Т. В. Висловлення застереження у німецькомовному діалогічному дискурсі // Каразінські читання: Людина. Мова. Комунікація : тези доповідей XVII наукової конференції з міжнародною участю, 2 лютого 2018 р. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2018. С. 78–80.
120. Крупкіна Т. В. Граматичні та лексичні засоби вираження застереження

у сучасному німецькомовному діалогічному дискурсі // Сучасна германістика: Наукові дискусії : тези доп. Восьмого міжнар. наукового форуму, 23 жовтня 2018 р. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2018. С. 60–62.

121. Крупкіна Т. В. Перлокутивні властивості мовленнєвого акту застереження // Каразінські читання: Людина. Мова. Комунікація : тези доповідей XVIII наукової конференції з міжнародною участю, 1 лютого 2019 р. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2019. С. 76–78.
122. Крупкіна Т. В. Імпліцитні мовленнєві акти застереження у німецькомовному дискурсі. *Науковий вісник Херсонського національного університету. Серія «Перекладознавство та міжкультурна комунікація»*. 2019. Вип. 1. С. 59–64.
123. Крупкіна Т. В. Стратегії і тактики мовленнєвого акту застереження у німецькомовному дискурсі // Каразінські читання: Людина. Мова. Комунікація : тези доповідей XIX наукової конференції з міжнародною участю, присвяченої 215-ій річниці заснування Каразінського університету, 7 лютого 2020 р. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2020. С. 71–72.
124. Крупкіна Т. В., Безугла Л. Р. Застереження як гібридний мовленнєвий акт. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Філологічні науки*. 2012. № 29. С. 35–38.
125. Кубрякова Е. С. Номинативный аспект речевой деятельности. Москва : Наука, 1986. 156 с.
126. Кубрякова Е. С. Роль словообразования в формировании языковой картины мира. *Роль человеческого фактора в языке. Язык и картина мира*. Москва, 1988. С. 141–172.
127. Кубрякова Е. С. Язык и знание: На пути получения знаний о языке. Части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира. Москва : Языки славянской культуры, 2004. 549 с.

128. Кудряшов И. А., Макова Т. А. Косвенный комиссивный акт как реакция на побудительный стимул в диалоге. 2013. URL: http://www.ling-expert.ru/conference/langlaw3/kudryashov_makova.html (дата звернения: 23.09.2019).
129. Куликова О. Г. Структура побудительных речевых актов современного французского языка (коммуникативно-прагматический аспект) : автореф. дис. на соискание уч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.05 «Романские языки». Киев, 2001. 20 с.
130. Курбатов В. И. Стратегия делового успеха. Ростов-на-Дону : Феникс, 1995. 416 с.
131. Лавсан Э. О. О соотношении основных единиц когнитивной лингвистики // Когнитивная лингвистика конца XX века : материалы научн. конф., 1997 г. Минск : Высшая школа, 1997. Ч. I. С. 55–56.
132. Лагутин В. И. Проблемы анализа художественного диалога (К прагмалингвистической теории драмы). Кишинев : Штиинца, 1991. 97 с.
133. Лакофф Дж. Женщины, огонь и опасные вещи: Что категории языка говорят нам о мышлении : пер. с англ. И. Б. Шатуновского. Москва : Языки славянской культуры, 2004. 792 с.
134. Ларина Т. В. Категория вежливости в английской и русской коммуникативных культурах. Москва : РУДН, 2003. 315 с.
135. Лейчик В. М. Культура речи в рекламной газете. *Slavica Quinqueecclesiencia VI. Linguistica. Translatologia. Pecs*, 2000. С. 149–154.
136. Макаров М. Л. Основы теории дискурса. Москва : Гнозис, 2003. 280 с.
137. Манакин В. Н. Сопоставительная лексикология. Киев : Знання, 2004. 326 с.
138. Мартинюк А. П. Концепт у дискурсивній парадигмі. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. 2006. № 725. С. 9–13.
139. Маслова В. А. Введение в когнитивную лингвистику. 5-е изд. Москва : Флинта : Наука, 2011. 296 с.

140. Матюшенко О. Ю. Прагматичні аспекти декодування імпліцитної інформації у руслі когнітивних вчень. *Вісник Сумського державного університету. Серія «Філологічні науки»*. 2007. Т. 2, № 1. С. 34–39.
141. Меликян С. В. Речевой акт молчания в структуре общения : автореф. дисс. на соискание уч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.19 «Теория языка». Воронеж, 2000. 19 с.
142. Минский М. Фреймы для представления знаний. Москва : Энергия, 1979. 151 с.
143. Миронова Н. Н. Дискурс-анализ оценочной семантики. Москва : Тезаурус, 1997. 158 с.
144. Михайлова Л. В. Еволюція директивних мовленнєвих актів в англійській мові : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04. «Германські мови». Харків, 2002. 20 с.
145. Михеев М. Ю. Обоснование высказывания. *Автоматизация обработки текста. НТИ. Сер. 2*. 1989. № 8. С. 25–32.
146. Можейко О. О. Засоби вираження мовленнєвого акту погрози в англomовному діалогічному дискурсі. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. 2011. Вип. 972. С. 69–73.
147. Морозова Е. И. Фреймовые структуры знаний в языке и дискурсе. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Лінгвістика»*. Херсон : ХДУ, 2010. Вип. 11. С. 268–272.
148. Мясоєдова С. В. Категорія спонування і її вираження в непрямих висловленнях сучасної української мови : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова». Харків, 2001. 19 с.
149. Никитин М. В. Курс лингвистической семантики. Санкт-Петербург : Научный центр проблем диалога, 1996. 760 с.
150. Новікова О. М. Мовленнєві акти з порушенням умови щирості. *Від слова до діла: лінгвопрагматика дискурсу : колективна монографія /*

- Артеменко Ю. О., Безугла Л. Р., Белозьорова О. М. та ін. ; за заг. ред. Л. Р. Безуглої. Вінниця : Нова Книга, 2020. С. 97–120.
151. Осовська І. М. Концептосистема німецького парентального конфронтативного дискурсу. *Науковий вісник Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філологічні науки» (мовознавство)*. Дрогобич, 2015. № 3. С. 212–218.
 152. Остин Дж. Слово как действие. *Новое в зарубежной лингвистике*. Москва : Прогресс, 1986. Вып. 17. С. 22–129.
 153. Ощепкова Н. А. Стратегии и тактики в аргументативном дискурсе: прагмалингвистический анализ убедительности рассуждения: на материале предвыборных дебатов на пост президента США : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.19. Калуга, 2004. 199 с.
 154. Падучева Е. В. Прагматические аспекты связности диалога. *Известия АН СССР. Сер. лит. и яз.* 1982. № 4. С. 305–313.
 155. Панченко І. М. Імпліцитна адресатна референція. *Від слова до діла: лінгвопрагматика дискурсу : колективна монографія* / Артеменко Ю. О., Безугла Л. Р., Белозьорова О. М. та ін. ; за заг. ред. Л. Р. Безуглої. Вінниця : Нова Книга, 2020. С. 224–245.
 156. Паповянц Э. Г. Перлокутивная функция речевого акта угрозы // Ювілейні четверті Каразінські читання: Людина. Мова. Комунікація : мат-ли міжнар. наук.-метод. конф., 2 листопада 2004 р. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2004. С. 210–212.
 157. Паршин П. Б. Речевое воздействие: основные сферы и разновидности. *Рекламный текст. Семиотика и лингвистика*. Москва, 2000. С. 554–571.
 158. Петрова Е. Б. Каталогизация побудительных речевых актов в лингвистической прагматике. *Вестник ВГУ. Серия «Лингвистика и межкультурная коммуникация»*. 2008. № 3. С. 124–133.
 159. Пірог І. І. Аргументація в сучасній німецькій публіцистиці: прагмалінгвістичний аспект (на матеріалі економічних текстів) :

- автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови». Харків, 2009. 20 с.
160. Полюжин М. М. Функціональний і когнітивний аспекти англійського словотворення. Ужгород : Закарпаття, 1999. 240 с.
 161. Полюжин М. Поняття, концепт та його структура. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Серія «Філологічні науки»*. Луцьк, 2015. № 4 (305). С. 212–222.
 162. Пономаренко О. О. Мовленнєві акти погрози в сучасному англomовному діалогічному дискурсі: когнітивно-прагматичний аспект : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Харків, 2020. 246 с.
 163. Попова З. Д., Стернин И. А. Очерки по когнитивной лингвистике. Воронеж : Истоки, 2003. 191 с.
 164. Попова З. Д., Стернин И. А. Язык и национальная картина мира. Воронеж : Истоки, 2003. 59 с.
 165. Почепцов Г. Г. Прагматика предложения. *Иванова И. П., Бурлакова В. В., Почепцов Г. Г. Теоретическая грамматика современного английского языка*. Москва : Высшая школа, 1981. С. 164–281.
 166. Почепцов Г. Г. Молчание как речевой акт или how do things without words. *Сборник научных трудов МГПИИЯ им. М. Тореца*. 1985. Вып. 252. С. 43–52.
 167. Почепцов Г. Г. Избранные труды по лингвистике. Харьков : ХНУ имени В. Н. Каразина, 2009. 556 с.
 168. Приходько А. М. Складносурядне речення в сучасній німецькій мові. Запоріжжя : ЗДУ, 2002. 292 с.
 169. Приходько А. И. Семантика и прагматика оценки в современном английском языке. Запорожье : ЗГУ, 2004. 321 с.
 170. Путрова М. Д. Просодическая дифференциация непринужденного и официально-делового стилей английской диалогической речи (на материале повествовательных диалогических единств) : автореф. дисс.

- на соискание уч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки». Минск, 1981. 24 с.
171. Рибаківа О. В. Невербальні засоби реалізації стратегії незгоди в конфліктних комунікативних актах (на матеріалі англійського кінодискурсу) // Каразінські читання: Людина. Мова. Комунікація : тези доповідей XV наукової конференції з міжнародною участю, 5 лютого 2016 р. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2016. С. 169–170.
 172. Романов А. А., Черепанова И. Ю., Ходырев А. А. Тайны рекламы. Тверь : ТГСХА, 1997. 290 с.
 173. Романов А. А. Регулятивная деятельность участников диалога. *Язык, культура и социум в гуманитарной парадигме* : сб. науч. тр. Тверь, 1999. С. 3–7.
 174. Рудакова А. В. Когнитология и когнитивная лингвистика. Воронеж : ВГАУ, 2002. 78 с.
 175. Рудик І. М. Комунікативно-прагматичні типи висловлювань зі значенням згоди / незгоди в сучасній англійській мові : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови». Харків, 2000. 17 с.
 176. Рузавин Г. И. Методологические проблемы аргументации. Москва : Изд-во ин-та философии РАН, 1997. 202 с.
 177. Сальнікова О. Е. Комбинированные речевые акты в англоязычном дискурсе (функционально-семантический и многокультурный аспекты) : автореф. дисс. на соискание уч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки». Москва, 2003. 24 с.
 178. Самохіна В. О., Пасинок В. Г. Суб'єктивний антропоцентризм vs оціночність у комунікативній діяльності. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Філологія»*. Одеса, 2017. Т. 2, Вип. 27. С. 116–120.
 179. Серль Дж. Р. Косвенные речевые акты. *Новое в зарубежной*

- лингвистике. Москва : Прогресс, 1986. Вып. XVII: Теория речевых актов. С. 56–74.
180. Серль Дж. Р. Классификация иллокутивных актов. *Новое в зарубежной лингвистике*. Москва : Прогресс, 1986. Вып. XVII: Теория речевых актов. С. 170–187.
 181. Серль Дж. Классификация иллокутивных актов. *Зарубежная лингвистика* / под ред. В. А. Звегинцева, Б. А. Успенского, Б. Ю. Городецкого. Москва: Языки русской культуры, 1999. Ч. 2. С. 229–254.
 182. Сёрл Дж. Р. Философия языка : пер. с англ. И. М. Кобозевой / ред.-сост. Дж. Р. Сёрл. Москва : Эдиториал УРСС, 2004. 208 с.
 183. Серль Дж. Р, Вандервекен Д. Основные понятия исчисления речевых актов. *Новое в зарубежной лингвистике*. Москва : Прогресс, 1986. Вып. XVII: Теория речевых актов. С. 242–263.
 184. Серякова И. И. Типология невербальных знаков коммуникации. *Science and Education a New Dimension. Philology*. 2014. II 5, Issue 28. P. 84–89.
 185. Сиротинина О. Б. Общая характеристика лексики разговорной речи. *Разговорная речь в системе функциональных стилей современного русского литературного языка: Лексика*. Саратов, 1983. С. 6–10.
 186. Солощук Л. В. Вербальні і невербальні компоненти комунікації в англomовному дискурсі. Харків : Константа, 2006. 300 с.
 187. Солощук Л. В. Диверсифікація невербальних компонентів комунікації у сучасному англomовному діалогічному дискурсі // Каразінські читання: Людина. Мова. Комунікація: Тези доповідей XV наукової конференції з міжнародною участю, 5 лютого 2016 р. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2016. С. 187–189.
 188. Старикова Е. Н. Проблемы семантического синтаксиса: на материале английского языка. Киев : Вища школа, 1985. 123 с.
 189. Степанов Ю. С. Константы. Словарь русской культуры. Опыт

- исследования. Москва : Школа «Языки русской культуры», 1997. 824 с.
190. Стернин И. А., Быкова Г. В. Концепты и лакуны. *Языковое сознание: формирование и функционирование* : сб. статей. Москва, 1998. С. 55–67.
 191. Сусов И. П. Семантика и прагматика предложения. Калинин : Калининский ГУ, 1980. 51 с.
 192. Сусов И. П. Деятельность, сознание, дискурс и языковая система. *Языковое общение: Процессы и единицы* : межвуз. сб. науч. тр. Калинин : Изд-во Калининского гос. ун-та, 1988. С. 7–13.
 193. Сусов И. П. Введение в языкознание. Москва : АСТ: Восток–Запад, 2007. 379 с.
 194. Сусов И. П. Лингвистическая прагматика. Винница : Нова Книга, 2009. 272 с.
 195. Сухих С. А. Личность в коммуникативном процессе. Краснодар : Изд-во ин-та менеджмента, 2004. 155 с.
 196. Сушко-Безденежних М. Г. Історична динаміка мовленнєвих актів конституційного дискурсу Німеччини. *Від слова до діла: лінгвопрагматика дискурсу : колективна монографія* / Артеменко Ю. О., Безугла Л. Р., Белозьорова О. М. та ін. ; за заг. ред. Л. Р. Безуглої. Вінниця : Нова Книга, 2020. С. 291–310.
 197. Телия В. Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты. Москва : Языки русской культуры, 1996. 286 с.
 198. Тофтул М. Г. Логіка. Київ : Академія, 2006. 400 с.
 199. Троянов В. И. Когнитивные стратегии аргументации действий. *Прагматика и логика дискурса* : сб. науч. тр. Ижевск : Урдмуртский гос. ун-т, 1991. С. 13–19.
 200. Тюрина С. Ю. Диалогический дискурс в деловой межкультурной коммуникации. *Inter-Cultural@L-Net*. 2005. Вып. 04. URL: <http://www.my-luni.ru/journal/clauses/112/> (дата звернення: 13.09.2018).

201. Устименко С. Є. Взаємодія вербальних та невербальних компонентів комунікації в нестандартних комунікативних ситуаціях в англомовному діалогічному дискурсі // Каразінські читання: Людина. Мова. Комунікація: тези доповідей XV наукової конференції з міжнародною участю, 5 лютого 2016 р. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2016. С. 204–206.
202. Фанян Н. Ю. Аргументация как лингвопрагматическая структура : автореф. дис. на соискание уч. степени доктора филол. наук : спец. 10.02.19 «Теория языка». Краснодар, 2000. 49 с.
203. Федорова Л. Л. Грамматика диалога. Основные категории // Материалы конференции Диалог-2005, 01–07 июня 2005 г. Звенигород, 2005. С. 482–486.
204. Филимонова Г. Б. Зависимость языкового выражения директивного речевого акта от коммуникативной ситуации (на материале военной коммуникации) : автореф. дисс. на соискание уч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки». Минск, 2002. 23 с.
205. Фоміна Л. В. Комунікативна організація безсполучникового складного речення спонукального типу: дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Харків, 2000. 163 с.
206. Формановская Н. И. Коммуникативно-прагматические аспекты единиц общения. Москва : Изд-во ин-та рус. яз. им. А. С. Пушкина, 1998. 291 с.
207. Формановская Н. И. Размышления о единицах общения. *Русский язык за рубежом*. 2000. № 1. С. 56–63.
208. Фролова І. Є. Стратегія конфронтації в англомовному дискурсі. Харків : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2009. 344 с.
209. Фролова И. Е. Конфронтация как стратегия англоязычного дискурса. *Как нарисовать портрет птицы: методология когнитивно-коммуникативного анализа языка*: кол. монография. Харьков : ХНУ имени В. Н. Каразина, 2017. С. 148–201.

210. Хундснуршер Ф. Основы, развитие и перспективы анализа диалога. *Вопросы языкознания*. 1998. № 2. С. 38–50.
211. Чесноков И. И. Месть как эмоциональный поведенческий концепт (опыт когнитивно-коммуникативного описания в контексте русской лингвокультуры) : автореф. дис. на соискание уч. степени доктора филол. наук : спец. 10.02.19 «Теория языка». Волгоград, 2009. 44 с.
212. Шатуновский И. Б. Семантика предложения и нереферентные слова (значение, коммуникативная перспектива, прагматика). Москва : Школа «Языки русской культуры», 1996. 400 с.
213. Шевченко В. М. Історична динаміка перформативних висловлень. *Від слова до діла: лінгвопрагматика дискурсу : колективна монографія* / Артеменко Ю. О., Безугла Л. Р., Белозьорова О. М. та ін. ; за заг. ред. Л. Р. Безуглої. Вінниця : Нова Книга, 2020. С. 120–139.
214. Шевченко І. С. Когнітивно-прагматичні дослідження дискурсу. *Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен : кол. монографія* / під загальн. ред. Шевченко І. С. Харків : Константа, 2005. С. 105–117.
215. Шевченко І. С. Гибридная природа извинения: когнитивно-прагматический анализ. *Жанры речи*: сб. науч. статей. Саратов : Центр «Наука», 2009. Вып. 6. Жанры и язык. С. 329–337.
216. Шевченко І. С. Концептуалізація комунікативного поведіння в дискурсе // Семантика і прагматика мовних одиниць : тези доповідей Міждун. науч. конф., Мінськ, 11–12 травня 2015 р. Мінськ : МГЛУ, 2015. С. 93–94.
217. Шевченко І. С. Концептуалізація комунікативного поведіння в дискурсе. *Как нарисовать портрет птицы: методология когнитивно-коммуникативного анализа языка*: кол. монографія / под. ред. И. С. Шевченко. Харьков : ХНУ им. В. Н. Каразина, 2017. С. 106–147.
218. Шевченко І. С., Морозова Е. І. Дискурс як мислєкомунікативне формування. *Вісник Харківського національного університету імені*

- В. Н. Каразіна. Серія «Романо-германська філологія. Методика викладання іноземних мов». Харків, 2003. № 586. С. 33–38.*
219. Шелингер Т. Н. Нетрадиционно выделяемые коммуникативные единицы современного английского языка : автореф. дис. на соискание уч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки». Львов : ВАС, 1986. 16 с.
 220. Шишкіна Є. К., Носирев О. О. Методологія наукових досліджень. Харків : Діса плюс, 2014. 200 с.
 221. Шугаева Е. А. Речевой акт предостережения во французской лингвистике : автореф. дис. на соискание уч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.05 «Романские языки». Москва, 2015. 20 с.
 222. Шугаева Е. А. Особенности интерпретации речевых актов предостережения (на материале французского языка). *Вестник Череповецкого государственного университета*. 2018. № 5(86). С. 127–134.
 223. Щерба Л. В. Языковая система и речевая деятельность. Ленинград : Наука, Ленингр. отд-ние, 1974. 428 с.
 224. Якубинский Л. П. О диалогической речи. *Русская речь*. Пг., 1923. С. 95–194.
 225. Ярмаркина Г. М. Обыденная риторика: просьба, приказ, предложение, убеждение, уговоры и способы их выражения в русской разговорной речи : автореф. дисс. на соискание уч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.01 «Русский язык». Саратов, 2001. 20 с.
 226. Altmann H. Satzmodus. *Syntax: Ein internationales Handbuch zeitgenössischer Forschung*. Berlin, New York : de Gruyter, 1993. S. 1006–1029.
 227. Austin J. L. How to do things with words. Cambridge/Mass. : Harvard Univ. Press, 1962. 166 p.
 228. Bach R., Harnisch H. R. M. Linguistic Communication and Speech Acts.

Cambridge : MA, 1980. 327 p.

229. Betten A. Ellipsen, Anakoluthe und Parenthesen: Fälle für Grammatik, Stilistik, Sprechakttheorie oder Konversationsanalyse? *Deutsche Sprache*. 1976. Heft 4. S. 207–230.
230. Betten A. Einige grundsätzliche Überlegungen zur Beschreibung Alltagssprachlicher und literarischer Dialoge. *Dialoganalyse*. Tübingen : Niemeyer, 1986. S. 3–12.
231. Böttcher W. Gesprächsanalyse und Unterrichtsforschung: Beiträge der linguistischen Gesprächsanalyse zur Erkundung des unterrichtlichen Sprechwechsels. *Das Wort. Germanistisches Jahrbuch : DAAD*. Bonn, 1997. S. 19–47.
232. Brinker K., Sager S. Linguistische Gesprächsanalyse. Berlin : Schmidt, 2001. 215 S.
233. Burkhardt A. Soziale Akte, SA und Textilokutionen. Tübingen : Niemeyer, 1986. 466 S.
234. Burton D. Analysing Spoken Discourse. *Studies in Discourse Analysis* / ed. by M. Coulthard and M. Montgomery. London, Boston : Routledge and Kegan Paul, 1981. P. 61–81.
235. Bußmann H. Lexikon der Sprachwissenschaft. Stuttgart : Kröner, 2002. 783 S.
236. Carston R. The explicit/implicit distinction in pragmatics and the limits of explicit communication *International Review of Pragmatics*. 2009. № 1 (1). P. 35–62.
237. Cooren F., Sanders R. E. Implicatures: a schematic approach. *Journal of Pragmatics*. 2002. Vol. 34. P. 1045–1067.
238. Coulthard M. Forensic Discourse Analysis. *Advanced in Spoken Discourse Analysis*. London : Routledge, 1992. P. 242–257.
239. Dijk T. A. van. The study of discourse. *Discourse studies: A multidisciplinary introduction*: In 2 vol. / Ed. by T. A. van Dijk. L., etc.: Sage, 1997. Vol. 1:

- Discourse as structure and process. P. 1–34.
240. Dominicy M., Franken N. Speech Acts and Relevance Theory. *Essays in Speech Act Theory* / Daniel Vanderveken and Susumo Kubo (eds.). Amsterdam : John Benjamins, 2001. P. 263–283.
 241. Eemeren F. van, Grootendorst R. Speech acts in argumentative discussions. Dordrecht : Foris Publikations, 1983. 239 p.
 242. Eemeren F. van, Grootendorst R. Argumentation, Communication and Fallacies: A Pragma-Dialectical Perspective. Hillsdale : Lawrence Erlbaum Associates, 1992. 236 p.
 243. Eisenberg P. Grundriss der deutschen Grammatik. Stuttgart : Metzler. 1989. 489 S.
 244. Ellis D. G. From Language to Communication. New York : Routledge, 2012. 184 p.
 245. Falkenberg G. Drohen. *Sprachliche Bewertung, polnisch und deutsch*. Warschau : Wydawnictwa Uniwersitetu Warszawskiego, 1992. S. 177–191.
 246. Foucault M. L'Ordre du discours. Lecon inaugurale au College de France prononcee le 2 decembre 1970. Paris : Gallimard, 1971. 88 p.
 247. Fraser B. Hedged Performatives. *Syntax and Semantics*. New York etc., 1975. Vol. 3: Speech Acts. P. 187–210.
 248. Glinz H. Deutsche Grammatik: Kasussyntax, Nominalstrukturen, Wortarten, Kasusfremdes. Wiesbaden : Athenaion, 1975. 248 S.
 249. Grice H. P. Logic and Conversation. *Syntax and Semantics*. Vol. 3: Speech Acts. New York: Academic Press, 2004. P. 42–58.
 250. Habermas J. Handlungen, Sprechakte, sprachlich vermittelte Interaktionen und Lebenswelt. *Nachmetaphysisches Denken. Philosophische Awasätze*. Frankfurt am Main : Suhrkamp, 1988. S. 63–104.
 251. Harras G. Zur Möglichkeit einer Integration von Sprechakten in ein allgemeines Handlungskonzept. *Zeitschrift für germanistische Linguistik*. 1977. Heft 5. S. 277–297.

252. Harris Z. S. Discourse analysis. *Language*. 1952. Vol. 28. P. 1– 30; 474–494.
253. Hartmann D. Konstruktive Sprechakttheorie. *Intention – Bedeutung – Kommunikation* / Preyer G. et al. (Hg.). Opladen : Westdeutscher Verl., 1997. S. 228–246.
254. Helbig G. Lexikon deutscher Partikeln. Leipzig etc. : Langenscheidt, Enzyklopädie, 1994. 258 S.
255. Helbig G., J. Buscha. Deutsche Grammatik: Ein Handbuch für den Ausländerunterricht ; 17. Aufl. Leipzig; Berlin; München : Langenscheidt, 1991. 732 S.
256. Henne H. Rehbock H. Einführung in die Gesprächsanalyse. 2., verb. u. erw. Aufl. Berlin; New York, 1982. 330 S.
257. Henne H., Rehbock H. Einführung in die Gesprächsanalyse. Berlin : de Gruyter, 2004. 336 S.
258. Hindelang G. Aufforderungen und Handlungsabsprachen. *Sprachtheorie und Pragmatik* / Weber H., Weydt H. (Hg.). Tübingen : Niemeyer, 1976. Bd. 1. S. 327–336.
259. Hindelang G. Einführung in die Sprechakttheorie. Tübingen : Niemeyer, 1994. 120 S.
260. Hundsnurscher F. Dialoganalyse und Literaturbetrachtung. *Concepts of Dialogue: Considered from the Perspective of Different Disciplines*. Tübingen : Niemeyer, 1994. P. 77–105.
261. Huth L. Behauptungen als Sprechhandlungen? *Beiträge zur Grammatik und Pragmatik*. Kronberg / Ehrich V., Finke P. (Hs.), Ts.; Scriptor, 1975. S. 201–217.
262. Job M. Zur Geschichte der deontischen Sprechaktverben des Deutschen. *Sprachspiel und Bedeutung* / Beckmann S. u.a. (Hg.). Tübingen : Niemeyer, 2000. S. 176–187.
263. Katz J. J. Propositional Structure and Illocutionary Force. A study of the Contribution of Sentence Meaning to Speech Acts. New York : Crowell,

1977. 249 p.
264. Kerbrat-Orecchioni C. Introducing Polylogue. *Journal of Pragmatics*. 2004. Nr. 36. P. 1–24.
265. Krupkina T. W. Die neuesten Entwicklungstendenzen von der Syntax der deutschen Sprache am Beispiel von Kausalsätzen. *Нова філологія*. 2007. Вип. 26. С. 95–98.
266. Krupkina T. V. Sprechakttheoretische Aspekte von Warnungen. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Романо-германська філологія. Methodika викладання іноземних мов»*. 2012. № 1023. С. 90–94.
267. Krupkina T. Warnung in der menschlichen Kommunikation // Каразінські читання: Людина. Мова. Комунікація : тези доповідей XV наукової конференції з міжнародною участю, 5 лютого 2016 р. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2016. С. 85–87.
268. Krupkina T. Warnung als ein hybrider Sprechakt // *Moderne Germanistik auf der Suche nach einer neuen Identität: interdisziplinär, interkulturell, international* // Матеріали XXVI конф. Асоціації укр. германістів, 27–28 вересня 2019 р. Івано-Франківськ, 2019. С. 66–67.
269. Lauerbach G. E. Interaction and cognition: Speech act schemata with but and their interpretation with discourse type. *Conceptualizations and mental processing in language*. New York : de Gruyter, 1993. P. 679–708.
270. Leech G. N. Principles of Pragmatics. London, New York : Longman, 1983. 250 p.
271. Liedtke F. Gesagt – getan: Über illokutionäre Indikatoren. *Pragmatik: Implikaturen und Sprechakte* / E. Rolf (Hr.). Obladen : Westdeutscher Verlag, 1997. S. 189–213.
272. Liedtke F. Grammatik der Illokution. Über Sprechhandlungen und ihre Realisierungsformen im Deutschen. Tübingen : Narr, 1998. 288 S.
273. Longacre R. E. The grammar of discourse. New York; London : Plenum,

1983. 423 p.
274. Marten-Cleef S. Gefühle ausdrücken. Die expressiven Sprechakte. Göppingen : Kümmerle, 1991. II, 371 S.
275. Martin J. R. English Text: System and Structure. Amsterdam : Benjamins, 1992. 615 p.
276. Maturana H., Varela F. Der Baum der Erkenntnis. Die biologischen Wurzeln des menschlichen Erkenntnis. Berlin : Scherz, 1987. 280 S.
277. Meibauer J. Pragmatik. Tübingen : Stauffenburg, 2001. 208 S.
278. Moeschler J. Pragmatic Theory, Lexical and Non-lexical Pragmatics. Berlin : de Gruyter, 2009. 272 p.
279. Niehaus-Lohberg E. Fremdsprachenunterricht und interkulturelle Verständigungsfähigkeit. Saarbrücken : Breitenbach, 1988. 328 S.
280. Owen M. Apologies and Remedial Interchanges: a Study of Language Use in Social Interaction. Berlin : de Gruyter, 1983. 192 p.
281. Pagin P. Is assertion social? *Journal of Pragmatics*. 2004. № 36. P. 833–859.
282. Palm Ch. Phraseologie. Tübingen : Narr, 1995. 130 S.
283. Perelman Ch. The New Rhetoric. Perelman Ch., Olbrechts-Tyteca L. A Treatise on Argumentation ; trans. John Wilkinson and Purcell Weaver. Notre Dame, IN : University of Notre Dame Press, 1968. 327 p.
284. Pérez Hernández L. Illokution and Cognition: A Constructional Approach. Universidad de la Rioja : Servicio de Publicaciones, 2001. 366 p.
285. Preyer G. Kognitive Semantik – Sprechaktsemantik. *Intention – Bedeutung – Kommunikation*. Opladen : Westdeutscher Verl., 1997. S. 74–138.
286. Reboul A. The Description of Lies in Speech Act Theory. *Pretending to Communicate*. Berlin : de Gruyter, 1994. P. 292–298.
287. Récanati F. Meaning and force: The pragmatics of performative utterances. Translation of Les énoncés performatifs, published. Paris : Editions minuit, 1981. Cambridge : CUP, 1987. 278 p.
288. Rehbein J. Komplexes Handeln: Elemente zur Handlungstheorie der Sprache.

- Stuttgart : Metzler, 1977. 377 S.
289. Reinhart T. (auth.), M. Everaert, M. Marelj, E. Reuland (eds.). Concepts, syntax and their interface: The Theta system. Cambridge (MA) : MIT Press, 2016. 288 p.
 290. Rickheit G., Strohner H. Grundlagen der kognitiven Sprachverarbeitung. Modelle, Methoden, Ergebnisse. Tübingen, Basel : Francke, 1993. XV, 325 S.
 291. Risselada R. Imperatives and other directive expressions in Latin: A study in the pragmatics of a dead language. Amsterdam : Benjamins, 1993. 349 p.
 292. Rolf E. Sprachliche Informationshandlungen. Göppingen : Kümmerle, 1983. III, 232 S.
 293. Rolf E. Illokutionäre Kräfte. Grundbegriffe der Illokutionslogik. Opladen : Westdeutscher Verlag, 1997. 257 S.
 294. Schegloff E., Sacks H. Opening up closings. *Semiotica*. 1973. No. 7/4. P. 289–327.
 295. Schwarz M. Einführung in die kognitive Linguistik. Tübingen : Franke, 1990. 219 S.
 296. Schwarz M. Kognitive Semantiktheory und neuropsychologische Realität. Tübingen, Basel : Francke, 1996. 163 S.
 297. Schwitalla J. Dialogsteuerung in Interviews: Ansätze zu einer Theorie der Dialogsteuerung mit empirischen Untersuchungen von Politiker-, Experten- und Starinterviews im Rundfunk und Fernsehen. München : Hueber, 1979. 350 S.
 298. Searle J. R. A classification of illocutionary acts. *Language and society*. 1976. Vol. 5. P. 1–23.
 299. Searle J. R. Expression and meaning: Studies in the theories of speech acts. Cambridge; London; New York; Melbourne : Cambridge University Press, 1979. 187 p.
 300. Searle J. R. Speech Acts. 27th printing. Cambridge : Cambridge Univ. Press, 2005. 203 p.

301. Searle J. R., Vanderveken D. *Foundations of Illocutionary Logic*. Cambridge : University Press, 1985. 227 p.
302. Sinclair J. M., Coulthard M. *Towards an Analysis of Discourse*. London : Oxford University Press, 1975. 381 p.
303. Sokołowska O. *A cognitive study of speech acts*. Gdansk : Wydawnictwo uniwersytetu Gdanskiego, 2001. 171 p.
304. Spiegel C. „du musst mich erst mal überzeugen“ – Zum Prozess der Bedeutungskonstitution am Beispiel der „Argumentation“ in der Schüler-Lehrer-Interaktion. *Wie Bedeutung im Gespräch entsteht* / Deppermann A., Spranz-Fogasy, Th. (Hg.). Tübingen : Niemeyer, 2002. S. 203–221.
305. Stenström A.-B. *Questions and responses in English conversation*. Lund : CWK Gleerup, 1984. 296 p.
306. Strawson P. Austin and „locutionary meaning“. *Essays on J. L. Austin* / L. Berlin et al. (eds.), Oxford : Clarendon Press, 1973. P. 46–68.
307. Stubbs M. *Discourse Analysis: The Sociolinguistic analysis of natural language*. Chicago : University of Chicago Press, 1983. 279 p.
308. Stucky N. Interactional silence: Pauses in dramatic performance. *Journal of Pragmatics*. 1994. Vol. 21. P. 171–190.
309. Taube V. Bildliche Sprechakte. *Intention – Bedeutung – Kommunikation* / Preyer G. et al. (Hg.) Opladen : Westdeutscher Verl., 1997. S. 247–257.
310. Tschauder G. Dialog ohne Sprecherwechsel? Anmerkungen zur internen Dialogizität monologischer Texte. *Dialoganalyse II*. Tübingen : Niemeyer, 1989. S. 191–205.
311. Tsohazidis S. L. Scenes and frames for orders and threats. *Conceptualizations and mental processing in language* / Geiger R. (ed.). Berlin, New York : de Gruyter, 1993. P. 731–739.
312. Tsui A. B. M. *English conversation*. Oxford : Oxford University Press, 1995. 298 p.

313. Vanderveken D. Meaning and Speech Acts Volume I: Principles of Language Use. Daniel Vanderveken (Université du Québec à Trois-Rivières). Cambridge, England : Cambridge University Press, 1990. Vol. I. 244 p. Hardbound, ISBN 0-521-37415-4
314. Wierzbicka A Acts of speech. *Wierzbicka, A. Semantic primitives*. Frankfurt am Main : Athenaum, 1972. P. 122–146.
315. Wierzbicka A. A semantic metalanguage for a crosscultural comparison of speech acts and speech genres. *Language in Society*. USA, 1985. Vol. 14. Issue 4. P. 491–514.
316. Wunderlich D. Studien zur Sprechakttheorie. Frankfurt am Main : Suhrkamp, 1976. 416 S.
317. Wunderlich D. Was sind Aufforderungssätze? *Sprechakttheorie und Semantik* / Grewendorf G. (Hg.). Frankfurt am Main : Suhrkamp, 1979. S. 275–324.
318. Zillig W. Emotionen als perlokutionäre Effekte. *Perlokutionäre Aspekte. Grazer Linguistische Studien*, 17–18. Graz, 1980. S. 317–349.

СПИСОК ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ ДЖЕРЕЛ

319. Академічний тлумачний словник української мови в 11 томах (1970–1980). URL: <http://sum.in.ua> (дата звернення: 03.09.2019).
320. Кубрякова Е. С., Демьянков В. З., Панкрац Ю. Г., Лузина Л. Г. Краткий словарь когнитивных терминов. Москва : МГУ, 1997. 245 с.
321. Deutsches Wörterbuch. Hermann Paul. 9., vollständig neu bearbeitete Auflage von Helmut Henne und Georg Objartel unter Mitarbeit von Heidrun Kämper-Jensen. Tübingen : Max Nimeyer Verlag, 1992. 1130 S.
322. Duden. Das Bedeutungswörterbuch. Wortbildung und Wortschatz. Duden Band 10. Mannheim, Leipzig, Wien, Zürich : Dudenverlag. 1985. 496 S.
323. Duden. Band 2. Das Stilwörterbuch der deutschen Sprache. Mannheim, Leipzig, Wien, Zürich : Dudenverlag, 1970. 846 S.

324. Duden. Deutsches Universal Wörterbuch A-Z. 3., neu bearbeitete Auflage. Auf der Grundlage der neuen amtlichen Rechtschreibregeln. Mannheim, Leipzig, Wien, Zürich : Dudenverlag, 1989. 1824 S.
325. Duden. Grammatik der deutschen Gegenwartssprache. Bd. 4. Mannheim et al. : Dudenverlag, 1998. 912 S.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Bauersima I., Desvignes R. FILM. *Theater, Theater: Aktuelle Stücke 13*. Frankfurt am Main : Fischer, 2003. S. 7–95.
2. Bolten Y. Der Junge mit dem Saxophon (Tolle Typen Band 10). Hamburg : Martin Kelter, 2000, 63 S.
3. Bolten Y. Tina und ihr Tramp (Tolle Typen Band 19). Hamburg : Martin Kelter, 2000, 63 S.
4. Fix J. Mr. Goldsteins letzte Reise. Berlin : Espresso, 2000. 186 S.
5. Flatow C. Das Geld liegt auf der Bank. *Curth Flatow . Das Geld liegt auf der Bank und noch mehr Theater. Drei Komödien*. München : Langen Müller, 1995. S. 11–134.
6. Flatow C. Der Mann, der sich nicht traut. *Curth Flatow. Das Geld liegt auf der Bank und noch mehr Theater. Drei Komödien*. München : Langen Müller, 1995. S. 135–254.
7. Flatow C. Durchreise. *Curth Flatow. Das Geld liegt auf der Bank und noch mehr Theater. Drei Komödien*. München : Langen Müller, 1995. S. 255–402.
8. Flatow C. Vater einer Tochter. *Drei Stücke aus Berlin*. Berlin : Colloquium, 1968. S. 178–270.
9. Flatow C., Pillau H. Das Fenster zum Flur. *Drei Stücke aus Berlin*. Berlin : Colloquiu, 1968. S. 7–90.
10. Funke C. Tintenherz. Roman. Hamburg : Dressler, 2003. 576 S.
11. Gier K. Die Mütter-Mafia. Köln : Bastei Lübbe Taschenbuch, 2005. 318 S.
12. Gier K. Rubinrot: Liebe geht durch alle Zeiten. Würzburg : Arena, 2009.

343 S.

13. Kästner E. Drei Männer im Schnee. *Erich Kästner. Drei Männer im Schnee. Die verlorene Miniatur*. München : Knaur, 1968. S. 7–172.
14. Kästner E. Emil und die Detektive. Hamburg : Dressler, Zürich : Atrium, 1995. 171 S.
15. Konsalik H. G. Agenten kennen ein Pardon. München : Heyne, 1983. 360 S.
16. Mansdorf A. Flugzeuge im Bauch (Tolle Typen Band 20). Hamburg : Martin Kelter, 2000. 63 S.
17. Mansdorf A. Lover oder Bad Boy? (Tolle Typen Band 22). Hamburg : Martin Kelter, 2000. 63 S.
18. Mansdorf A. Zeig, was du kannst, Andrea! (Tolle Typen Band 9). Hamburg : Martin Kelter, 2000. 63 S.
19. Marie-Françoise. Wahnsinnstrip nach nirgendwo (Tolle Typen Band 17). Hamburg : Martin Kelter, 2000. 63 S.
20. Meare E. Andy gegen den Rest der Welt (Tolle Typen Band 21). Hamburg : Martin Kelter, 2000. 63 S.
21. Meare E. Conny, die Powerfrau (Tolle Typen Band 15). Hamburg : Martin Kelter, 2000. 63 S.
22. Noack B. Bastian. Москва : Ин. язык; КДУ, 2005. 352 с.
23. Pillau H. Der Kaiser vom Alexanderplatz. *Drei Stücke aus Berlin*. Berlin : Colloquiu, 1968. S. 91–177.
24. Türkisch für Anfänger. Staffel 1-2. URL: <https://www.kino.de/film/tuerkisch-fuer-anfaenger-2012/news/tuerkisch-fuer-anfaenger/> (дата звернення: 09.07.2018).
25. Unter Uns, Folge 2573, 4. 2005. URL: <https://www.rtl.de/cms/sendungen/unter-uns.html> (дата звернення: 15.09.2018).

ДОДАТКИ

ДАДАТОК А

ТАБЛИЦІ ТА РИСУНКИ

Таблиця А. 1

Умови успішності мовленнєвого акту застереження

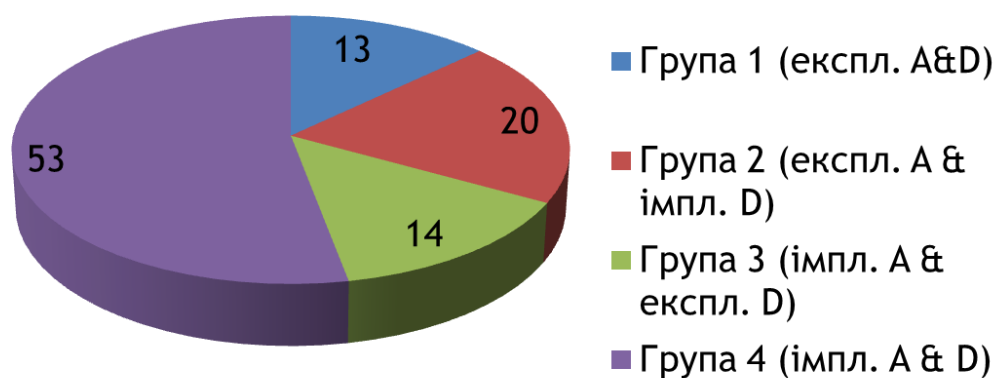
	асертив	директив	МАЗ
Пропозиціонального змісту	1) стан речей p має місце у теперішньому / мав місце у минулому / наступить у майбутньому;	5) дію D має виконати A ;	2) агентом не є мовець M та адресат A ; 3) цей стан речей p певним чином стосується A ; 4) зі стану речей p випливає необхідність дії D ; 6) D стосується $A / M+A / A +$ третіх осіб.
Підготовча	2) наявність певного стану речей p ; 4) M володіє інформацією про p ; 6) A не володіє інформацією про p ; 7) M знає, що A не володіє інформацією p ;	8) A здатний виконати дію D ; 9) M знає, що A здатний виконати D ; 11) M не впевнений, що A виконає D , якщо M йому цього не скаже.	1) M і A не перебувають у конфліктних взаєминах; 3) p може мати негативні наслідки для $A / M+A / A +$ треті особи; 5) M має нейтральне або негативне ставлення до p ; 10) D може запобігти негативним наслідкам p ;
Щирості	1. M дійсно знає, що p ;	2. M дійсно вірить, що D виправить стан речей; 3. M дійсно бажає, щоб A здійснив D .	
Суттєва	1. M виражає повідомлення;	2. M предикуює A дію D .	
Перлокутивна	1. M спонукає A повірити, що p ;	2. M спонукає A виконати D .	

Таблиця А. 2

Частотність груп моделей мовленнєвого акту застереження

	Загальна кількість МАЗ даної моделі	Відсоток МАЗ даної моделі від загальної кількості дискурсивних фрагментів
Група 1 (експл. А & експл. D)	104	13%
Група 2 (експл. А & імпл. D)	161	20%
Група 3 (імпл. А & експл. D)	109	14%
Група 4 (імпл. А & імпл. D)	416	53%
Загалом	790	100%

Рисунок А. 1

Частотність груп моделей мовленнєвого акту застереження у відсотках

Таблиця А. 3

Частотність структурно-семантичних моделей мовленнєвого акту застереження

	кількість	відсоток
1) $A(p) \ \& \ D(q)$	24	3%
2) <i>Ich warne dich / rate dir & D(q), (sonst) A(p)</i>	28	3,5%
3) $D(q), \text{sonst/denn/bevor/dass } A(p)$	17	2,1%
4) $D(q) \ \& \ A(p)$: <i>Wenn p/r, dann r/p</i>	19	2,4%
5) $D(q)$: <i>Будьок</i> & $A(p)$	16	2%
Загалом за групою 1	104	13%
6) $A(p) \ +> \ D(q)$	22	2,7%
7) $A(p)$: <i>Wenn p/q, (dann) r/p +> D(q)</i>	17	2,1%
8) <i>Sonst</i> $A(p) \ +> \ D(q)$	24	3%
9) $A(p) \ \& \ Q(q) \ +> \ D(q)$	11	1,4%
10) $A(p) \ \& \ Q(r) \ +> \ A(\sim r) \ \& \ D(q)$	16	2%
11) $A(p) \ \& \ D(r) \ +> \ D(q)$	9	1,1%
12) $A(p) \ \& \ A(q)$: <i>An deiner Stelle / Wenn ich du wäre, würde/wäre ich q +> D(q)</i>	20	2,5%
13) $A(p) \ \& \ A(q) \ +> \ D(q)$	14	1,7%
14) $A(p') \ +> \ A(p) \ \& \ D(q)$	20	2,5%
15) $A(p)$: <i>Ich warne dich vor p +> D(q)</i>	8	1%
Загалом за групою 2	161	20%
16) $D(q) \ +> \ A(p)$	28	3,6%
17) $D(q) \ \& \ A(r) \ +> \ A(p)$	16	2,1%
18) $D(q)$: <i>Будьок</i> +> $A(p)$	14	1,8%
19) $D(q) \ \& \ Q(p)$: <i>Willst du p? +> A(p)</i>	20	2,6%
20) $D(q) \ \& \ Q(r) \ +> \ D(r) \ \& \ A(p)$	18	2,3%
21) $D(q)$: <i>Ich rate dir q +> A(p)</i>	6	0,8%
22) $D(q)$: <i>Ich warne dich vor q / wenn q +> A(p)</i>	7	0,9%
Загалом за групою 3	109	14%
23) $A(r) \ +> \ A(p) \ \& \ D(q)$	76	9,7%
24) $A(q/r)$: <i>Wenn q/r, (dann) s +> D(q) \ \& \ A(p)</i>	40	5,1%
25) $A(r) \ \& \ Q(q) \ +> \ A(p) \ \& \ D(q)$	45	5,7%
26) $Q(p/q)$: <i>Willst/Solltest du p/q? +> A(p) \ \& \ D(q)</i>	39	5%
27) $Q(r) \ +> \ A(r) \ \& \ D(q) \ \& \ A(p)$	68	8,7%
28) $A(q) \ \& \ A(r/p') \ +> \ D(q) \ \& \ A(p)$	43	5,5%
29) $A(q)$: <i>An deiner Stelle / Wenn ich du wäre, würde/wäre ich q +> D(q) \ \& \ A(p)</i>	29	3,7%
30) $D(r), \text{(sonst) } (A(s)) \ +> \ D(q), \text{sonst } A(p)$	18	2,3%
31) $D(r) \ \& \ Q(q) \ +> \ A(p) \ \& \ D(q)$	40	5,1%
32) $A(q)$: <i>Ich warne dich vor q +> D(q) \ \& \ A(p)</i>	18	2,3%
Загалом за групою 4	416	53%
Загалом	790	100%

Таблиця А. 4

Частотність лексичних іллокутивних індикаторів за структурно-семантичними моделями мовленнєвого акту застереження

Лексичні індикатори Структурно-семантичні моделі	лексми із семою небезпеки	прислівники	модальні слова	модальні частки	модальні дієслова
1) $A(p) \& D(q)$	41	7	8	2	-
2) <i>Ich warne dich / rate dir & D(q), (sonst) A(p)</i>	2	-	-	16	3
3) $D(q), \text{sonst/denn/bevor/dass } A(p)$	22	3	7	1	1
4) $D(q) \& A(p): \text{Wenn } p/r, \text{ dann } r/p$	7	6	-	3	-
5) $D(q): \text{Buzuk} \& A(p)$	3	7	2	-	-
6) $A(p) \rightarrow D(q)$	62	11	6	12	3
7) $A(p): \text{Wenn } p/q, (\text{dann}) r/p \rightarrow D(q)$	21	1	12	2	54
8) $\text{Sonst } A(p) \rightarrow D(q)$	16	3	6	3	2
9) $A(p) \& Q(q) \rightarrow D(q)$	3	14	12	1	11
10) $A(p) \& Q(r) \rightarrow A(\sim r) \& D(q)$	10	8	6	12	-
11) $A(p) \& D(r) \rightarrow D(q)$	9	2	12	11	9
12) $A(p) \& A(q): \text{An deiner Stelle / Wenn ich du wäre, würde/wäre ich } q \rightarrow D(q)$	16	15	11	12	13
13) $A(p) \& A(q) \rightarrow D(q)$	3	5	1	6	3
14) $A(p') \rightarrow A(p) \& D(q)$	2	4	1	3	1
15) $A(p): \text{Ich warne dich vor } p \rightarrow D(q)$	7	2	7	2	3
16) $D(q) \rightarrow A(p)$	1	9	1	9	4
17) $D(q) \& A(r) \rightarrow A(p)$	5	5	2	15	16
18) $D(q): \text{Buzuk} \rightarrow A(p)$	6	3	8	4	10
19) $D(q) \& Q(p): \text{Willst du } p/q? \rightarrow A(p)$	2	9	1	-	2
20) $D(q) \& Q(r) \rightarrow D(r) \& A(p)$	7	8	11	2	3
21) $D(q): \text{Ich rate dir } q \rightarrow A(p)$	2	2	3	7	4
22) $D(q): \text{Ich warne dich vor } q / \text{wenn } q \rightarrow A(p)$	3	4	2	5	4
23) $A(r) \rightarrow A(p) \& D(q)$	14	20	12	11	16
24) $A(q/r): \text{Wenn } q/r, (\text{dann}) s \rightarrow D(q) \& A(p)$	28	11	35	12	14
25) $A(r) \& Q(q) \rightarrow A(p) \& D(q)$	17	8	28	22	24
26) $Q(p/q): \text{Willst/Solltest du } p/q? \rightarrow A(p) \& D(q)$	8	4	19	6	12
27) $Q(r) \rightarrow A(r) \& D(q) \& A(p)$	5	1	2	-	14
28) $A(q) \& A(r/p') \rightarrow D(q) \& A(p)$	14	6	16	11	7
29) $A(q): \text{An deiner Stelle / Wenn ich du wäre, würde/wäre ich } q \rightarrow D(q) \& A(p)$	16	8	5	9	3
30) $D(r), (\text{sonst}) (A(s)) \rightarrow D(q), \text{sonst } A(p)$	6	14	7	3	9
31) $D(r) \& Q(q) \rightarrow A(p) \& D(q)$	4	7	10	6	6
32) $A(q): \text{Ich warne dich vor } q \rightarrow D(q) \& A(p)$	3	6	7	4	5
Загалом	365	213	260	212	256

Таблиця А. 5

Частотність іллокутивних індикаторів за групами моделей мовленнєвого акту застереження

	Група 1	Група 2	Група 3	Група 4
Перформативні висловлення	84	15	4	13
Умовні підрядні речення	13	52	5	39
Фразеошаблони	48	22	-	26
Спонукальні висловлення	62	9	104	72
Питальні висловлення	-	13	4	60
Розповідні висловлення	62	146	26	267
Загалом	269	257	143	477

Таблиця А. 6

Частотність вживання модальних часток за групами моделей мовленнєвого акту застереження

	<i>aber</i>	<i>bloß</i>	<i>denn</i>	<i>doch</i>	<i>einfach</i>	<i>halt</i>	<i>ja</i>	<i>mal</i>	<i>nur</i>	<i>wohl</i>
<i>Група 1</i>	28	2	-	11	2	16	14	-	2	3
<i>Група 2</i>	2	14	5	-	1	1	37	24	6	8
<i>Група 3</i>	35	2	19	-	3	34	8	6	8	16
<i>Група 4</i>	14	-	-	6	6	12	19	11	12	2
Загалом	79	18	24	17	12	63	78	41	28	29

Таблиця А. 7

Частотність МАЗ із супутньою іллокуцією емотивності

	кількість	відсоток
1) $A(p) \ \& \ D(q)$	8	5,4%
2) <i>Ich warne dich / rate dir & D(q), (sonst) A(p)</i>	4	2,7%
3) $D(q)$, sonst/denn/bevor/dass $A(p)$	-	0%
4) $D(q) \ \& \ A(p)$: Wenn p/r, dann r/p	5	3,4%
5) $D(q)$: Бузук & $A(p)$	6	4,1%
Загалом за групою 1	23	15,5%
6) $A(p) \ +> \ D(q)$	12	8,1%
7) $A(p)$: Wenn p/q, (dann) r/p $+> \ D(q)$	7	4,7%
8) Sonst $A(p) \ +> \ D(q)$	4	2,7%
9) $A(p) \ \& \ Q(q) \ +> \ D(q)$	1	0,7%
10) $A(p) \ \& \ Q(r) \ +> \ A(\sim r) \ \& \ D(q)$	6	4,1%
11) $A(p) \ \& \ D(r) \ +> \ D(q)$	3	2,0%
12) $A(p) \ \& \ A(q)$: An deiner Stelle / Wenn ich du wäre, würde/wäre ich q $+> \ D(q)$	-	0%
13) $A(p) \ \& \ A(q) \ +> \ D(q)$	4	2,7%
14) $A(p') \ +> \ A(p) \ \& \ D(q)$	2	1,4%
15) $A(p)$: Ich warne dich vor p $+> \ D(q)$	-	0%
Загалом за групою 2	39	26,4%
16) $D(q) \ +> \ A(p)$	8	5,4%
17) $D(q) \ \& \ A(r) \ +> \ A(p)$	6	4,1%
18) $D(q)$: Бузук $+> \ A(p)$	4	2,7%
19) $D(q) \ \& \ Q(p)$: Willst du p? $+> \ A(p)$	4	2,7%
20) $D(q) \ \& \ Q(r) \ +> \ D(r) \ \& \ A(p)$	7	4,7%
21) $D(q)$: Ich rate dir q $+> \ A(p)$	3	2,0%
22) $D(q)$: Ich warne dich vor q / wenn q $+> \ A(p)$	9	6,1%
Загалом за групою 3	41	27,7%
23) $A(r) \ +> \ A(p) \ \& \ D(q)$	6	4,1%
24) $A(q/r)$: Wenn q/r, (dann) s $+> \ D(q) \ \& \ A(p)$	4	2,7%
25) $A(r) \ \& \ Q(q) \ +> \ A(p) \ \& \ D(q)$	5	3,4%
26) $Q(p/q)$: Willst/Solltest du p/q? $+> \ A(p) \ \& \ D(q)$	6	4,1%
27) $Q(r) \ +> \ A(r) \ \& \ D(q) \ \& \ A(p)$	8	5,4%
28) $A(q) \ \& \ A(r/p') \ +> \ D(q) \ \& \ A(p)$	3	2,0%
29) $A(q)$: An deiner Stelle / Wenn ich du wäre, würde/wäre ich q $+> \ D(q) \ \& \ A(p)$	2	1,4%
30) $D(r)$, (sonst) $A(s)$ $+> \ D(q)$, sonst $A(p)$	3	2,0%
31) $D(r) \ \& \ Q(q) \ +> \ A(p) \ \& \ D(q)$	4	2,7%
32) $A(q)$: Ich warne dich vor q $+> \ D(q) \ \& \ A(p)$	4	2,7%
Загалом за групою 4	45	30,4%
Загалом	148	100%

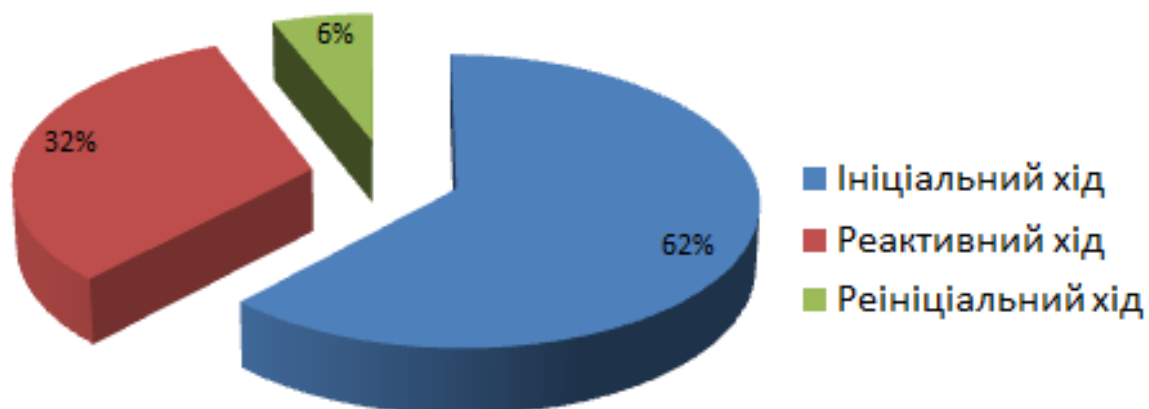
Таблиця А. 8

**Частотність мовленнєвих актів застереження за критерієм
інтеракційних властивостей**

	Кількісний показник	Показник у відсотках
Ініціальний хід	489	62%
Реактивний хід	253	32%
Реініціальний хід	48	6%
Загалом	790	100%

Рисунок А. 2

**Частотність мовленнєвих актів застереження за критерієм
інтеракційних властивостей у відсотках**

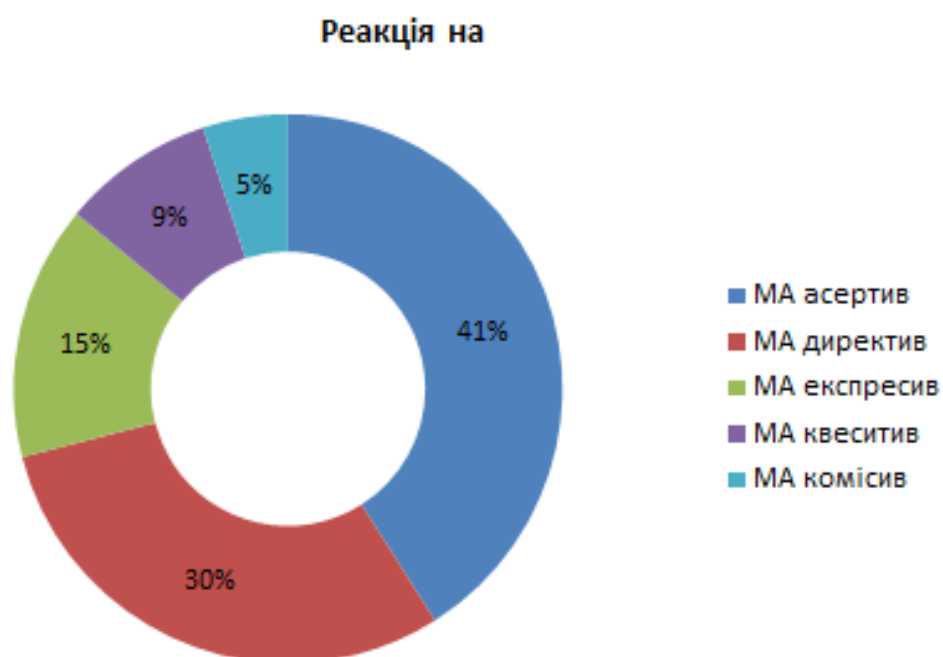
Таблиця А. 9

Кількісний показник мовленнєвих актів застереження як реакції на мовленнєвий акт асертив, директив, експресив, квеситив, комісив

Реакція на	Кількісний показник	Показник у відсотках
МА асертив	104	41%
МА директив	77	30%
МА експресив	37	15%
МА квеситив	23	9%
МА комісив	12	5%
Загалом	253	100%

Рисунок А. 3

Показник мовленнєвих актів застереження як реакції на мовленнєвий акт асертив, директив, експресив, квеситив і комісив у відсотках

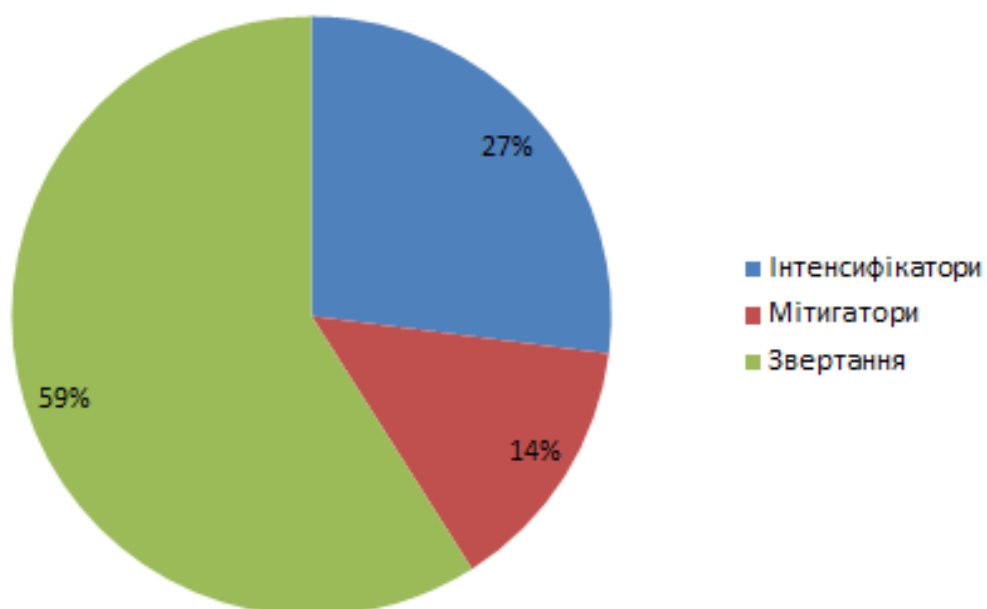
Таблиця А. 10

**Частотність перлокутивних оптимізаторів мовленнєвого акту
застереження**

	Кількісний показник	Відсоток
Інтенсифікатор	123	27%
Мітигатор	62	14%
Звертання	268	59%
Загалом	453	100%

Рисунок А. 4

**Частотність перлокутивних оптимізаторів мовленнєвих актів
застереження у відсотках**

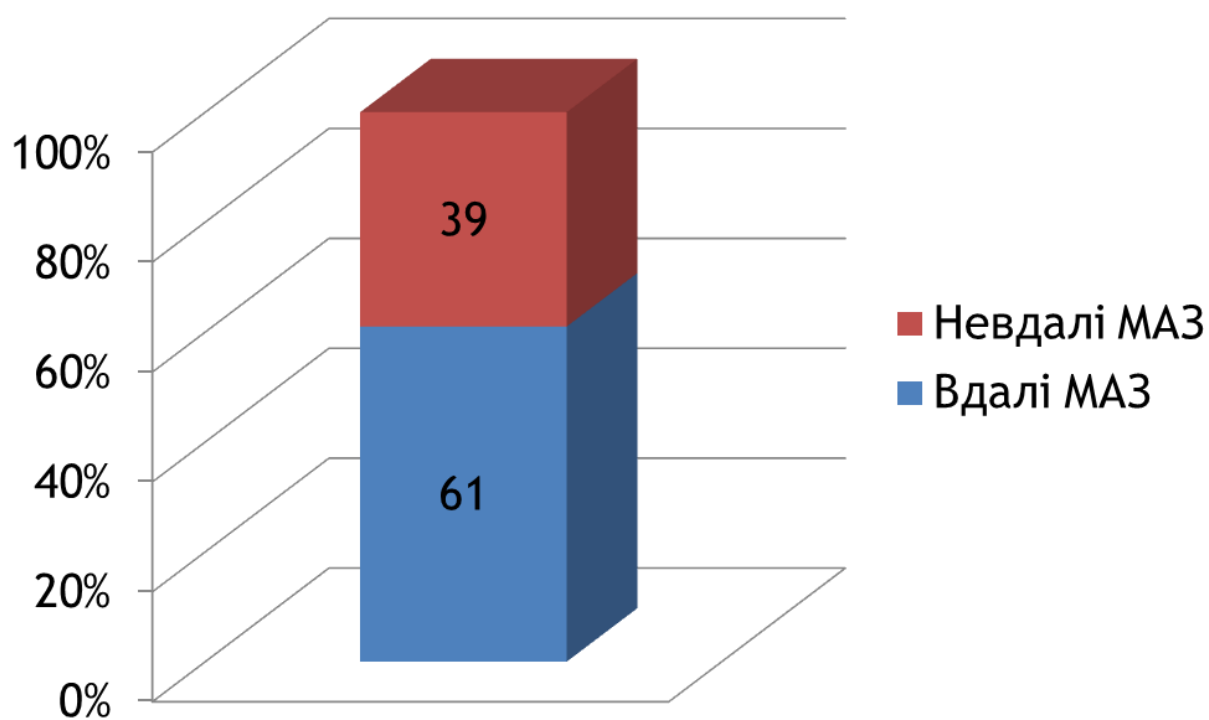

Таблиця А. 11

Частотність мовленнєвих актів застереження за критерієм вдалості

	Кількісний показник	Відсоток	Із них з перлокутивними оптимізаторами	
			Кількісний показник	Відсоток
Вдалі МАЗ	480	61%	306	68%
Невдалі МАЗ	310	39%	147	32%
Загалом	790	100%	453	100%

Рисунок А. 5

Частотність мовленнєвих актів застереження за критерієм вдалості у відсотках

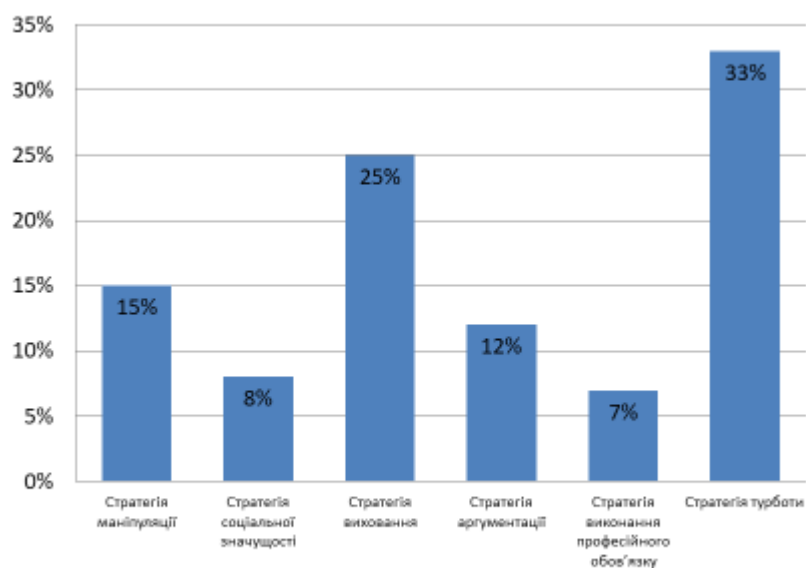
Таблиця А. 12

**Кількісні показники використання стратегії реалізації мовленнєвих
актів застереження**

	Кількісний показник	Відсоток
Стратегія маніпуляції	197	15%
Стратегія соціальної значущості	61	8%
Стратегія виховання	122	25%
Стратегія аргументації	91	12%
Стратегія виконання професійного обов'язку	52	7%
Стратегія турботи	267	33%
Загалом:	790	100%

Рисунок А. 6

**Кількісні показники використання стратегії реалізації мовленнєвих
актів застереження у відсотках**

ДОДАТОК Б
СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ
Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати
дисертації

1. Krupkina T. W. Die neuesten Entwicklungstendenzen von der Syntax der deutschen Sprache am Beispiel von Kausalsätzen. *Нова філологія*. 2007. Вип. 26. С. 95–98.
2. Krupkina T. V. Sprechakttheoretische Aspekte von Warnungen. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Романо-германська філологія. Методика викладання іноземних мов»*. 2012. № 1023. С. 90–94.
3. Крупкіна Т. В., Безугла Л. Р. Застереження як гібридний мовленнєвий акт. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Філологічні науки*. 2012. № 29. С. 35–38. (Особистий внесок здобувача полягає у зборі й аналізі мовного матеріалу та викладі положень дослідження).
4. Крупкіна Т. В. Структурно-семантичні типи висловлень застереження у німецькомовному дискурсі. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Іноземна філологія. Методика викладання іноземних мов»*. 2017. Вип. 86. С. 48–55.
5. Крупкіна Т. В. Імпліцитні мовленнєві акти застереження у німецькомовному дискурсі. *Науковий вісник Херсонського національного університету. Серія «Перекладознавство та міжкультурна комунікація»*. 2019. Вип. 1. С. 59–64.

Наукова праця в зарубіжному спеціалізованому виданні

6. Крупкіна Т. В. Дискурсивно-стратегические характеристики речевого акта предостережения в немецкоязычном диалогическом дискурсе. *Science and Education a New Dimension. Philology*. 2019. Vol. VII (59), Issue: 195. С. 31–33. URL: <https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2019-195VII59>.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

7. Крупкіна Т. В. Мовленнєві акти застереження у сучасному німецькомовному діалогічному дискурсі // Германістика у XXI столітті: когнітивна, соціо- та прагмалінгвістика : тези доповідей II всеукраїнської наукової конференції германістів з міжнародною участю, Харків, 21 квітня 2012 р. Харків, 2012. С. 134–135.
8. Крупкіна Т. В. Іллокутивні характеристики застереження // Каразінські читання: Людина. Мова. Комунікація : тези доповідей XII наукової конференції з міжнародною участю, Харків, 1 лютого 2013 р. Харків, 2013. С. 175–177.
9. Крупкіна Т. В. Умови успішності мовленнєвого акту застереження // // Каразінські читання: Людина. Мова. Комунікація : тези доповідей XIV наукової конференції з міжнародною участю, Харків, 27 березня 2015 р., Харків, 2015. С. 100–102.
10. Krupkina T. Warnung in der menschlichen Kommunikation // Каразінські читання: Людина. Мова. Комунікація : тези доповідей XV наукової конференції з міжнародною участю, Харків, 5 лютого 2016 р. Харків, 2016. С. 85–87.
11. Крупкіна Т. В. Прототиповий сценарій мовленнєвого акту застереження // Каразінські читання: Людина. Мова. Комунікація : тези доповідей XVI наукової конференції з міжнародною участю, Харків, 3 лютого 2017 р. Харків, 2017. С. 59–61.
12. Крупкіна Т. В. Висловлення застереження у німецькомовному діалогічному дискурсі // Каразінські читання: Людина. Мова. Комунікація : тези доповідей XVII наукової конференції з міжнародною участю, Харків, 2 лютого 2018 . Харків, 2018. С. 78–80.
13. Крупкіна Т. В. Граматичні та лексичні засоби вираження застереження у сучасному німецькомовному діалогічному дискурсі // Сучасна германістика: Наукові дискусії : тези доповідей Восьмого міжнародного наукового форуму, Харків, 23 жовтня 2018 р. Харків, 2018. С. 60–62.

14. Крупкіна Т. В. Перлокутивні властивості мовленнєвого акту застереження // Каразінські читання: Людина. Мова. Комунікація : тези доповідей XVIII наукової конференції з міжнародною участю, Харків, 1 лютого 2019 р. Харків, 2019. С. 76–78.
15. Krupkina T. Warnung als ein hybrider Sprechakt // Moderne Germanistik auf der Suche nach einer neuen Identität: interdisziplinär, interkulturell, international : матеріали XXVI конференції Асоціації українських германістів, Івано-Франківськ, 27 – 28 вересня 2019 р. Івано-Франківськ, 2019. С. 66–67.
16. Крупкіна Т. В. Стратегії і тактики мовленнєвого акту застереження у німецькомовному дискурсі // Каразінські читання: Людина. Мова. Комунікація : тези доповідей XIX наукової конференції з міжнародною участю, присвяченої 215-ій річниці заснування Каразінського університету, Харків, 7 лютого 2020 р. Харків, 2020. С. 71–72.